Hayat

TARİH MECMUASI

ayı : 10 Kasım 1972 • 5 Lira

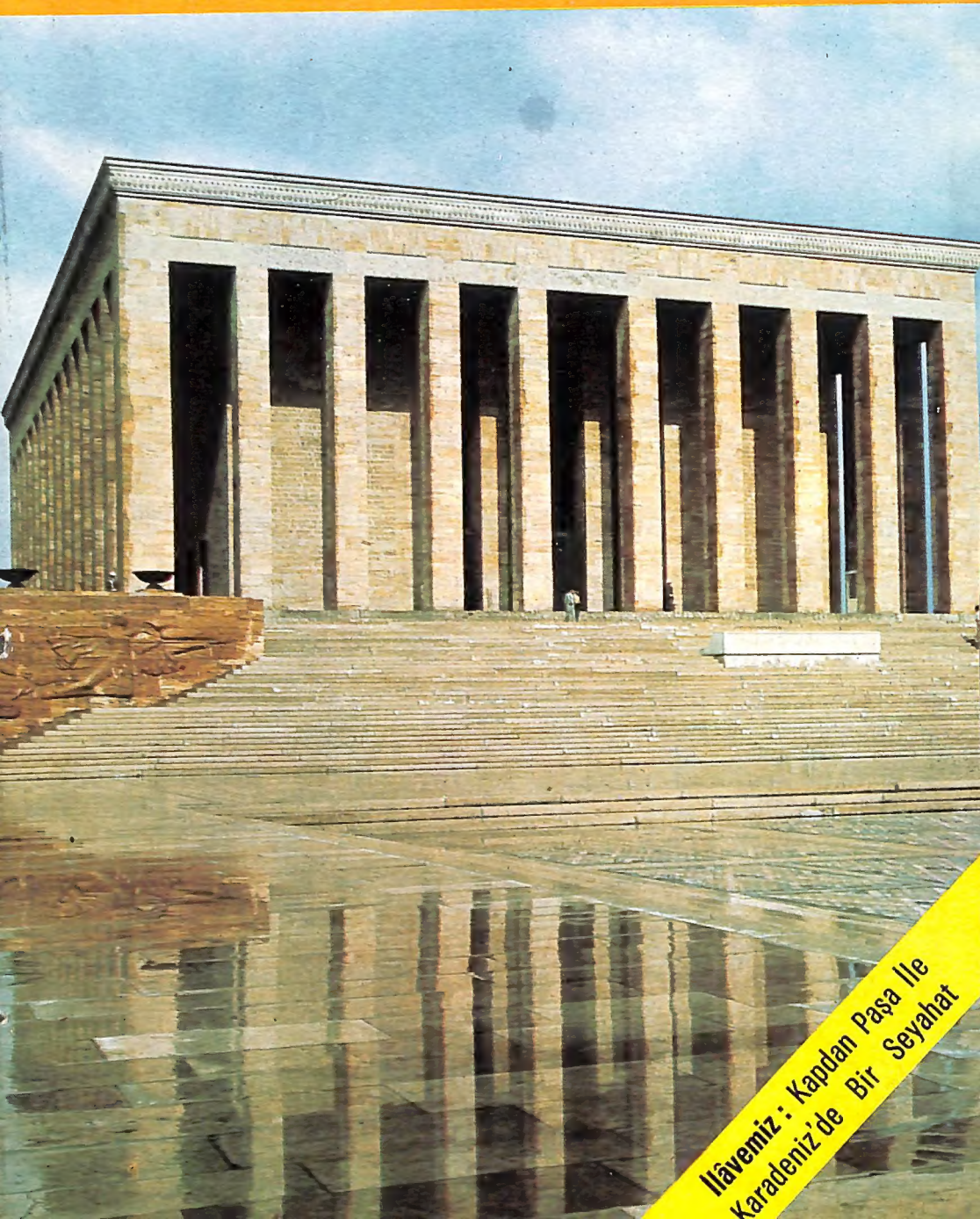

İlâvemiz : Kaptan Paşa İle Karadeniz'de Bir Seyahat

YILMAZ ÖZTUNA'nın HAYAT müessesesi tarafından yayınlanan son kitapları:

● Türkiye Tarihi

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

12 cilt, 3.666 sayfa, yüzlerce harita, liste ve Tifdruk baskı resim. Renkli karton kapak içinde her cilt: 7,5 TL. 12 cildi bir arada satılan ciltli ve lüks kâğıda basılmış takımı: 240 TL.

● Resimlerle Türkiye Tarihi

Bir cilt içinde başlangıcından zamanımıza kadar Türkiye Tarihi. Tifdruk baskı, 10 TL.

● Osmanlı padişahlarının Hayat Hikâyeleri

Büyük boy renkli Tifdruk baskı, 10 TL.

● Resimlerle 93 Harbi

1877-78 Türk-Rus Savaşı

Büyük boy Tifdruk baskı, lüks kâğıt: 5 TL.

● Türk Bestecileri Ansiklopedisi

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler. Tifdruk baskı, 10 TL.

Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu - Istanbul

Anıtkabir
Fotoğraf : Dikmen Diköz

Hayat TARİH MECMUASI

Bu Sayıda Neler Var

III. Mustafa Devrinde Beşik Alayları 4
Atatürk'ün Bir Mektubu 6
Cumhuriyet Uğruna Ölenler 8
Cibâli Yangınları 17
Millî Mücadele'de Türk - Fransız Münasebetleri: 2 . . 23
Atatürk'e Ezan Okuyan Hâfız 30
Bizans'ın Son Günleri 34
İkinci Sultan Osman: 3 41
Kardeş Kavgası 51
Fransız İhtilâli'nin Üstün Siması Marat'nın Ölümü . . 59
İlk Diplomalı Hekimimiz 67
Tarihe Akan Bir Ay 73
Yunus Emre Bektaşî Değil Mevlevî'ydi 74
Atatürk'ten Hâtıralar 80
İlk Filmlerimiz ve Artistleri 84
Ülkeler ve İnsanlar 90
Karikatür 94
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Kasım 1972 Yıl: 8 Cilt: 2
Sayı: 10 Sıra No: 94

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, Istanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Abone: Yıllık: 60, 6 aylık 30 TL. Yurt dışı: Yıllık: 120, 6 aylık 60 TL. Uçak için ilâve ücret alınır.

BEŞİK ALAYI

PADİŞAH çocukları veya padişah kızlarının (sultanların) çocukları veya torunları dünyaya geldiğinde tantanalı beşik alayları tertip edip şehrin içinden geçirerek çocuğun doğduğu eve götürmek Osmanlı sarayının âdetleri arasında idi.

Üçüncü Mustafa devrinde padişahın kızı Ayşe Sultan'ın bir torunu dünyaya geldiği zaman aşağıdaki şekilde bir beşik alayı tertip edilmişti. Üçüncü Mustafa devrinde saray teşrifatcısı Âkif Bey'in tuttuğu gündelik notları sadeleştirirek bu alayı okuyucularımıza takdim ediyoruz:

Sadeleştiren : Şevket Rado

29 şaban 1174 (5 nisan 1761)

Halen Rumeli Valisi olup Istanbul'da bulunan Vezîr-i Mükerrem Silâhdâr Mehmed Paşa Hazretlerinin zevcesi İffetlû, İsmetlû Ayşe Sultan Hazretleri'nin kızı, halen cizye muhasibi ve Haremeyn-i Muhteremeyn evkafı mütevellîsi Nuri Beyefendi'nin zevcesi Hanım-Sultan Hazretleri'nin, yukarıda kaydedilen tarihten altı gün önce bir çocukları oldu.

O günde Hanım-Sultan Hazretleri tarafından, âdet olduğu üzre, alay ile beşik göndermek irade buyurulmağla Re'fetlû Sadrâzam Hazretleri tarafından yüz nefer miktarı Enderun ağalariyle üç nefer Enderun ve üç nefer Bîrûn alay çavuşları sabahleyin erkenden Vezir Hazretlerinin Zeyrek başında bulunan saraylarına vardılar. Bilcümle Sultan kethudaları ve sultanların Helvacıbaşıları davet edilmiş olduklarından sabah erkenden gelip kahveler içildi. Mehterhane ve sade nekkare dahi sabahleyin gelmişti. Mezkûr sarayda bir iki defa sade nekkare fasılları yapıldı.

Saat üçe vardıkda alay mensuplarından iktiza edenlerin askıları (*) aşağıda yazıldığı gibi boyunlarına asıldı ve alay tertip olundukda:

Önce: Yalnız kılavuz çavuş

Sonra: Sadrâzam Hazretlerinin Enderun ağaları ikişer ikişer ve aralarında Enderun ve Bîrûn çavuşları hususî elbiseleriyle,

Sonra: Sultanların Helvacıbaşıları muayyen üniformalariyle,

III. Mustafa Devrinde Beşik Alayları Nasıl Tertip Edilirdi?

Sonra: Bütün Sultan Kethudâları ağır kemer, raht ve destar, âdî ve erkân kürk ile ve Hanım-Sultan Kethudâları dahi öyle,

Sonra: Kırk adet meyva, çiçek, şekerleme ve çörek tabları,

Sonra: Gümüş beşik ve yanlarında boyunları hatâyî askılı Helvacıbaşıları,

Sonra: Üç adet tebdil arabaları (**) ve yanlarında ikişer Harem Ağaları,

Sonra: Mîralem çavuşu ve zurnazen başı boyunlarında askıları,

Sonra: Sade nekkare faslı ile Sultan hazretlerinin saraylarından çıkıp Atpazarı içinden, Koğacılar ve Sepetçilerden, Şehzadebaşından, Kurabiyecilerden, Veznecilerden, Hasanpaşa hanı önünden Divan yoluyla Aksaraydan, Yusufpaşa çeşmesinden Haseki'de bulunan Hanım-Sultan hanesine varılıp sonra herkes yerli yerine döndü.

Bu alay münasebetiyle verilen askılar:

Kılavuz Çavuşa: 10 vasat telli (kumaş)

Enderun Çavuşlarına: 30 vasat telli

Alay Çavuşlarına: 30 vasat telli

Beşik götüren Adalılardan her nefere 10 olmak üzere 1000 vasat telli

Mîralem Çavuşu ve Baş Zurnazen'e onardan 20,

Baş Nekkareciye ve Mehterhane çavuşlarına 10'ar vasat telli

Teşrifat Kisedarına 10 vasat telli

Sultanların Helvacıbaşılarına, altı kişiye 60 vasat telli

Sadr-ı âlî cündîlerine 150 adet, Mehterhane neferlerine 55 adet vasat telli

Teşrifatçıya bir bohça hediye edilmiştir.

(*) Hediye makamında verilen, düğünlerde ve alaylarda boyuna asılan gayet süslü kumaş ve ziynet eşyasına «askı» denirdi.

(**) İçinde kimin olduğu bilinmeyen arabalar. Yanlarında ikişer haremağası yürüdüğüne göre içlerinde sultanlar, hanım-sultanlar ve sair hanımlar olmalı.

Atatürk'ün

Musul, Süleymaniye ve Kerkük'le İlgili

Bir Mektubu

• Yayınlayan : Dr. Fethî Tevetoğlu

KERKÜK Türkleri'nin günümüzdeki tanınmış mücâhid ve yazarlarından dostum Atâ Terzibaşı, bana Atatürk'ün Musul, Süleymâniye ve Kerkük'le ilgili son derece değerli tarihî bir mektubunu lutfettiler.

1 ağustos 341 (1925) tarihini taşıyan bu tarihî vesika, sağ üst köşesinde Atatürk'ün resmi ve altında «Cumhuriyet Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri» yazılı, sol üst köşesinde de Türk sancağı ve arması basılı bir kâğıt üzerinde kaleme alınmış (Mücâhid-i muhterem Sâdâtdan Seyyid Muhammed ve Akrabâlarına) yazılmış bir mektubdur.

Seyyid Muhammed Cebbârî, üç kola ayrılmış bulunan Cebbârî Aşireti'nin Kerkük merkezindeki reisidir. Cebbârî Aşireti'nin bir kolu Suriye'dedir ve Arab'laşmışdır. İkinci bir kolu Cebbârî köylerinde yaşayanlardan ibaretdir ki, bunlar da Türklüklerini kaybetmiş ve Kürt'leşmiş bulunmakla beraber Türk'lüğe karşı sevgi ve bağlılık duyarlar. Cebbârî Aşireti'nin üçüncü kolu ise Kerkük merkezinde otururlar ve bunlar Türklüklerini muhafaza etmişlerdir. İçlerinden ünlü şâirler ve bilginler yetişmiştir. Kerkük bölgesinde ün salmış olan Örfî, Cebbârî Aşireti'nden değerli bir şâirdir.

Millî Mücadele yıllarında aşiretin reisi Seyyid Muhammed Cebbârî idi. O zaman Acemî Paşa ile birlikte Musul dâvâsı için çalışan Seyyid Muhammed Cebbârî, Musul'un Türk idaresinde kalmasına büyük çaba harcamışdır. Burada sunduğumuz tarihî vesika, konu ile ilgili olarak Atatürk tarafından Seyyid Muhammed Cebbârî'ye yazılmış bir mektubdur. Aslı Kerkük'de Cebbârî ailesi efrâdı nezdinde bulunan bu tarihî vesikanın fotokopileri Kerküklü Türkler'in elinde, Atatürk'ün bir aziz hâtırası ve muhakkak bir gün gerçekleşecek bir millî vasiyeti olarak taşınmakta ve saklanmaktadır.

Bilindiği gibi Atatürk, «Türk milletini teşkil eden Müslüman unsurlar» hakkında 1 mayıs 1336 (1920) tarihinde Meclis'de yaptığı bir konuşmasında da millî sınırlarımızı çizerken,

Atatürk'ün yazıya konu olan mektubu.

«Musul, Süleymaniye ve Kerkük» üzerindeki düşüncelerini çok açık olarak şöyle belirtmiştir: (*)

«Hep kabûl ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudûd meselesi tâyîn ve tesbît edilirken hudûd-ı millîmiz İskenderun'un cenubûndan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtivâ eder. İşte hudûd-ı millîmiz budur dedik!»

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bu konuşmadan beş yıl sonra yazılmış olduğu anlaşılan mektubda da Atatürk, Musul, Süleymaniye ve Kerkük'ün Türk vatanının bir parçası olduğu inancını ve yakın bir gelecekde kurtularak Anayurd'a katılacağı ümidini muhafaza etmekde ve tekrarlamakdadır.

Türk Gençliği'ne ve bilhassa Musul, Süleymaniye ve Kerkük'deki Türk kardeşlerimize yol gösteren, Türk millî mefkûresine ışık tutan bu tarihî vesikayı fotokopisi ile birlikde aynen sunmakdan ve böylece (Atatürk'ün Toplanmamış Yazıları)'na da bir yenisini eklemekden büyük sevinç duyuyoruz:

«Mücâhid-i muhterem Sâdâtdan Seyyid Muhammed ve akrabâlarına,

Memleketin bir cüz'i lâyenfekki olan Musul'un ahâlîsinin karîben halâs bulacağına îtikad ve îtimâd olunarak ötedenberi devâm eden mücâhedâtınızda ber-karâr olmanızı selâmet ve saâdet-i âtiyeniz nâmına hamiyyet-i mâlûmenize terk eylerim.

Türkiye Hükûmeti'nin şefekatını ve Musul'un hükûmetimize âidiyyeti hasebiyle âtî-i karîbden aslâ kat'-ı ümmîd etmiyerek zulümlere karşı yüksek bir cidâl ile münevver bir istikbâl te'mîn olunması din kardeşlerimizin huzûr ve saâdeti içün kıymetdârdır. Halâs günleri karîbdir. Şems-i istihlâsın tulûuna (kurtuluş güneşinin doğmasına) sabûrâne müterakkib bulunulmasını hatırlatır, Cenâb-ı Vâcib-ül-vücûd'dan cümleye muvaffakıyyetler temennî eylerim. 1 ağustos 341 (1925)

Mustafa Kemal

(*) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, Ankara 1961, s. 74.*

İstiklâl Harbi Şehitlerine Dâir

Bu yazımızda aynı zamanda şehit Yıldırım Kemal'in efsaneleşmiş hikâyesini de okuyacaksınız

Yazan: Muzaffer Görktan

Artık ne içinizde köye dönme emeli..
Ne yaranızı saran ince bir kadın eli..

BU mısralarla şehitlerimizi bize anlatmaya çalışan Kemâleddin Kamu, otuz sene kadar evvel benden **«Deper Şehitleri»** hakkında bilgi istemişdi. Üstada Deper Faciası'nı anlatırken, gözlerinin yaşardığını hissettim. Daha sonra bazı isimleri yazılı olarak gönderdim. Belki kırk sene üzerinde durduktan sonra da şehitlerimizin tam listesini: **«Sihirli Testi ve Güllü Çorap»** isimli tarihî romanımda açıkladım. 165 şehit..

Nedense savaştan sonra, 5. Müstakil Süvari Kolordusu Komutanı Fahreddin Altay müstesna, diğer komutanlar birliklerindeki şehitlerle lâyıkı vechile ilgilenmemişlerdir. Savaşı müteakıp Altay'ın ilgisiyle süvari guruplarının şehitlerinin bulundukları yere mütevazı birer mermer levha konmuştur. Piyadelerimizin yeri ise ancak halkın ilgisi ile belirtilmiştir.

Çiğiltepe'yi vaktinde alamıyarak, Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği sözü yerine getiremediği için intihar eden 57. Tümen Komutanı Albay Reşad Bey'in kemikleri ise savaştan 40 sene sonra 3. yurt içi Kurmay Başkanı Kurmay Albay Halil Bey tarafından Sandıklı ilçemize naklettirilmiş ve üzerine mütevazı bir örtü konmuştur.

AFYON HAVA ŞEHİTLİĞİ

Afyon'dan İzmir'e kadar savaş hattı boyunca uğrayacağınız köylerde bu mevzua dokunursanız, ya köy mezarlıkların-

da veya yol kenarlarında şehitlerimizin yatmakta olduğu tümsekleri size gösterirler. Babalarından duydukları menkıbelerini de anlatırlar:

«... üç er, bir onbaşı, bir de çavuşmuş. Nereli oldukları bilinmiyormuş. Dedem çavuşun ağzına su damlatırken, «Anneme söyleyin ağlamasın,» demiş.» derler. Sonra da bu ağacın altına defnedildiğini söylerler. Mübarek günlerde bu meçhul şehitlere fâtiha okunması da ihmal edilmez. Meçhul şehitlere senede bir hatim inen köy imamı ise makbul tutulur, mukavelesi yenilenir.

Afyon hava şehitliği, Belediye mezarlığının tam ortasında 10 m² lik bir sahayı işgal eder. Burada Üsteğmen Cemaleddin ve Assubay Baheddin yatmaktadır.

Savaştan sonra da, sivil öğretmen Muhiddin, Teğmen Osman, Makinist Gedikli Muammer, 1939 senesinde bir uçak kazasında şehid oldukları için buraya defnedilmişlerdir.

Kıdemli Yüzbaşı Bedri Uğurlu, Üstçavuş Kemal Bilginer, Pl. Üstçavuş İhsan Tamer, Pilot Çavuş Hüseyin Çölgeçen 11/XI/1950 günü bir uçak kazası geçirerek şehid olmuşlardır.

Pilot Üsteğmen Nevzat Ural ise 1970 tarihinde henüz üç aylık evli iken yanarak şehid olmuştur (O tarihte Afyon evlendirme memuru bulunduğumdan, bu şehidin nikâh muamelesini ben hazırlamışdım. Bir öğretmenle evlenmişti).

Meçhul Asker Anıtı Çal köyü civarındaki, Zafertepe'dedir. Savaş sırasında burası 11. tümenimizin gözetleme yeriydi. Atatürk bu tepeye kadar ilerleyerek, savaşı Tümen Komutanı Derviş Paşa'nın yanında idare etmiştir.

İlk zafer anıtı bayrağı tutan kopmuş bir kol olup, 1924 yılı 30 ağustosunda Atatürk ve Latife Hanım tarafından temeli atılmış ve 30/8/1925'de merasimle açılmıştır. Proje mimarı Hikmet Bey'dir. Anıtın altına şehitlerin kemikleri konmuşdur. 3000 m² lik bir sahaya yayılır.

1958'de 173.630 m² arazi istimlâk edilerek, yeni anıt yapılmış eskiyi müzeye kaldırılmışdır. 1965 yılında, anıt civarında yeniden 150.000 m² arazi istimlâk edilmiş, modern tesisler yapılmıştır. Burada daimî olarak askerî bir müfreze nöbette kalır.

DOĞANTEPE ŞEHİTLİĞİ

Büyük Aslıhanlar köyü civarındaki tepededir. 10/Nisan/1921'de yapılan Büyük Aslıhanlar savaşı şehitleridir. Şehir mevcudu kat'i olarak bilinemiyor. Bilinen üçü için 1958'de, köy muhtarlığınca ve Kurmay Albay Halil Bey'in delâletiyle mezar yaptırılmıştır.

1 — 132. P. A. 2. Tab. K. Mülâzımıevvel Mehmet oğlu Mehmet

2 — 132. P. A. K. Bnb. Hacı Ömer oğlu Yusuf Ziya

3 — Riyaset Muhafız Tb. 1. Bl. Mülâzımıevvel H. İbrahim oğlu Mustafa Hilmi.

ÇALKÖY ŞEHİTLİĞİ

Dumlupınar şosesi üzerindedir. 64 m² lik sahayı işgal eder. Çekilen düşmanın yolunu kesmek için görevlendirilen 5. suvari kolordusu 14. fırka 3. alayı 29/8/1922 günü düşmana büyük bir zayiat verdirmiş, bu arada

1 — Harputlu Şekip Efendi'yi

2 — Nefer, Düzce Üsküb nahiyesinden Veysel Ömer'i

3 — Keskin'in Yağlıker köyünden Deli Ahmed'i

4 — Aksaray'ın Tatlısüt köyünden İbiş Ömer'i şehid vermişlerdir.

1967'de «Dumlupınar Âbide Yaptırma Derneği» tarafından esaslı bir tamir gören mezarlığa konan kitabede şunlar yazılıdır:

«29 Ağustos 1922 muharebesinde Yunanlılar'a hücum eden Türk süvari kolordumuzun bu civarda verdiği şehitler namına yapılmıştır. Hakkın rahmeti niyaz olunur.

«İşgal altında iken bu yer uğruna
«Can verdiğin vatana
«Sen çok büyüksün şehit asker
«Ne yapalım azdır hâtırana
Dumlupınar Âbide Yaptırma Derneği»

ÂGÂH EFENDİ ŞEHİTLİĞİ

Büyük taarruz 26/8/1922 sabahı başladığı halde, Yunanlılar'ın en müstahkem yerlerinden olan Kurtkaya, o gün akşama kadar alınamamıştı. 27/8/1922 saat 04.00'de 36. alayın yaptığı hücumla Yunan tel örgüleri kesilirken hücum birlikleri çok şiddetli piyade ve bomba ateşine uğramış, 36. alayın 6. Bl. Komutanı Üsteğmen Âgâh, ağır yaralanmasına rağmen bölüğünün önünde tel örgüyü aşmış, bomba kullanarak düşman siperlerine girmişti. Birkaç düşman erini ortadan kaldırdıkdan sonra yaralı hâlde Kurtkaya'nın en yüksek yerine çıkmış, orada alnından vurularak şehit olmuştur. (Harp tarihi dairesi Arşivi No. 7/3188, Dosya H. 7. Klasör 2385).

İşte Kocatepe'ye giden yol üzerinde buradaki şehitler için bir kabristan yapılmış ise de, diğerlerinin isimleri bilinemiyor. Her sene Kocatepe'den dönen ziyaretçiler mamur hâle getirilen Âgâh Efendi Şehitliğine uğrarlar. Burada da merasim yapılır. Bu mezarlığı da Kurmay Albay Halil Bey imar ettirmiştir.

KOCATEPE ANITI

Başkomutanın Büyük taarruzu idare ettiği tepede bir kitâbe vardır. Bu kitâbede şunlar yazılıdır: **Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Baş Kumandan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Karargâhını 25/8/1922 günü burada kurdu. 26/8/1922 sabahı saat 5.30'da düşmana taarruz emrini verdi.**

Bozulan düşman ordusunu 30/8/1922 günü Dumlupınar meydan muharebesinde yok etti. Ordular İlk hedefiniz Akdenizdir. İleri.. emri ile 9/9/1922 günü Yunanlıları denize döktü. Afyonkarahisar vilâyeti halkı ebedî şükranlarını sunar.

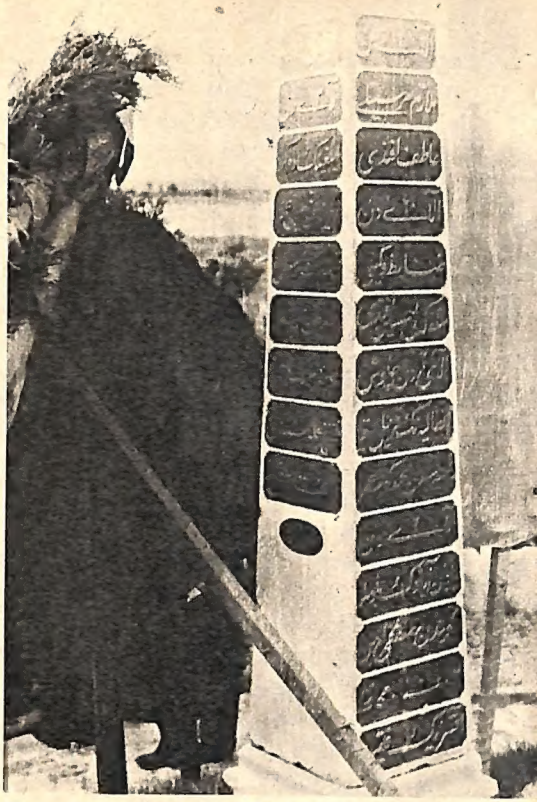

Eğret (Anıtkaya) şehitliğinde Fahreddin Altay'ın delâletiyle yaptırılan kitabe.

Âbide 16105 m² sahayı işgal eder. Afyon'u anıta bağlayan Büyük Kalacık yolu 20 km.dir. Her sene 26 Ağustos günü ziyaret edilir. Şimdi bu yol tamamen asfalt yapılmıştır.

Eskiden yol olmadığından hey'et bu tepeye atlarla çıkar, ardından Atatürk'e bağlılık telgrafı çekilirdi. 1938 tarihinde Ata'nın ölümü üzerine tel çekme usulü kaldırılmıştır.

Son olarak 1938 ağustosunun 26'sında bir minibüsle merhum Ahmed Durmuş Evrendireğin başkanlığında gitmiş, Şuhut'dan atlarla Mustafa Kemal Paşa'nın yolunu takiben Kocatepe'ye çıkmıştır.

Şunu kaydetmek isterim ki, Atatürk Büyük Taaruz'dan evvel bu tepeye iki defa daha çıkarak durumu bizzat görmüştür.

ANITKAYA ŞEHİTLİĞİ

2. süvari tümenizimin 13. ve 20. alayları, Dumlu istikametine çekilmekte olan Yunanlılar'ın yolunu kesmeye memur edilmişti. 5. kolordu komutanının, Garp Cephesi komutanlığına verdiği raporda: «Düşman 28 ağustos günü Olacak köyünde bir eve köyün kadın ve çocuklarını toplayarak kâmilen yakmışlardır. Bu vahşetin ve sorumluluğun tamamiyle Yunanlılar'a ait olduğunu bütün cihana ilân etmenizi önemle arz ederim» diyordu.

Bu muharrebede 13. alay komutanı ile beraber bir subay, 4 er, şehit ve iki subayla 32 er yaralı, 16 subayla 172 er kayıp vardı. Bu kayıp subay ve erlerin çoğu muharebe meydanında şehit ve ağır yaralı olarak kalmışlardır. Bunlar arasında 13. alay komutanı Yüzbaşı Galip, 20. alay komutan muavini Yüzbaşı Nasuh, 13. alayın dördüncü bölük komutanı Yüzbaşı Hasan Hüseyin, 20. alay 3. Bl. komutanı Yüzbaşı İhsan ve Teğmen İsak ve İdris de vardı. 2. süvari tümeninin yukarda belirtilen insan ve 260 hayvandan başka silâh ve gereç kayıpları da önemli olup 199 piyade tüfeği, bir ağır makinalı tüfek, 8 hafif makinalı tüfek, 4 top, 320 kılıç idi. Gerçi 2. süvari tümeni Eskişehir - Kütahya demiryolunu tahrib etmek görevini yapamamış ise de, Yunan ihtiyat tümenlerinin hareketlerini geciktirmiş ve Yunan yüksek komuta mevkilerinde büyük şaşkınlığa sebep olmuştu (Harp tarihi yayınları resmî yayın sayı 1. sayfa: 166).

Buralarda yaptığım araştırmalarda, köylülerimizin bu şehitlerin intikamını Yunanlılar'dan kat kat fazlasıyle aldıklarını öğrendim. Zira yine bu birlikler perişan halde Dumlupınar istikametine çekilirken, köylülerimiz tarafından ağır kayba uğratılmıştı.

Anıtkaya Şehitliği takriben 15.000 m² sahaya yayılmıştır. Afyon'a 30 km. mesafededir. Âbide bakımlıdır. Burası da Kurmay Albay Halil Bey tarafından yeniden imar edilmiştir. 1953'de karayolları Şube 31 şefi merhum Mühendis Fikret Ölçen tarafından yolları imar edilmiş, 1960'da da Batı Menzil Komutanlığı'nca esaslı tamirat görmüştür.

Yol güzergâhında bulunduğundan, turistleri ilgilendirmektedir. Her sene 28 ağustosta burada yapılan merasime binlerce vatandaş iştirak eder. Havadan da bir jet filomuz iştirak eder.

Kitabe üzerindeki yazı:

Bu taş 28 Ağustos 1922 muharebesinde Yunan ordusunun hatt-ı ricatını keserek arkalarından taarruz eden Türk süvari kolordusunun bu civarda verdiği şehitler namına dikilmiştir. Kendilerine Cenab-ı Hak'dan rahmet niyaz olunur.

Kitabe üzerinde isimleri yazılı olan şehitler:

Bnb. Şemdinlili Galib Bey, Yüz. Rizeli Hasan Hüsnü Efendi, Mülâzımevvel Batumlu Ahmed Nidâî Efendi, Mülâzım Mersinli İshak Efendi, Mülâzım Mersinli Âtıf Efendi, Zabit vekili Silifkeli Hüseyin Efendi, Çvş. Antalya'nın Kızılkaya nahiyesinden Mehmet Köse Ömer, Yabanabat, Keşadiler köyünden Mustafa Emin, Aksaray'ın Fitili köyünden Mehmed Durmuş, Ilgın'ın Döğer köyünden Halil Ömer, Konya'nın Resul köyünden Mehmed Said, Karacasu'yun Hacı Faik mahallesinden Galib Mustafa.

DEDESİVRİSİ ŞEHİTLİĞİ

Tahminen 3805 m² sahaya yayılmıştır. Çalışlar köyüne 4, Ankara asfaltına 8 km. mesafede bulunur. Muntazam yolu ve ziyaretcisi yoktur. Kitabesi Giresun Eski Murahipleri Cemiyeti tarafından yaptırılmıştır. Silâh arkadaşları her sene buraya gelerek şehit arkadaşlarını ziyaret ederler. Çok hazin olur.

Şehitlerin isimleri:

Giresun'un Sayca köyünden Dursun, Görele Daylı köyünden Yusuf, Kesap Küçük Geriç köyünden Yûsuf, Kesap Ka-

1935'te Kocatepe'ye çıkan hey'et.

rabulduk köyünden İbrahim, Dereli Yavuz Kemal Hopan köyünden Osman, Bulancaklı Niyazi, Keşap Halkalı köyünden Abdullah, Boztepeli Hasan, Çukurlu Necip, Alınyoma, Bâlâ köyünden Hüseyin, Kemaliye köyünden Mustafa, Çiçekli köyünden Kasım, Hamurlu köyünden Osman, Tatlılı köyünden Nâzım.

YILDIRIM KEMAL ŞEHİTLİĞİ

Yıldırım Kemal istasyonunda (Küçükköy) 810 m²'lik bir sahayı kaplar.

Yunan ordusunun ric'at hattını kesen 5. süvari kolordusuna bağlı 2. süvari tümeni, 26-27 ağustos 1922 gecesi 13. alayı değiştirerek 20. alayı Kırka batısında savunma mevziine yerleştirdi.

2., 4. ve 13. alayları ile Çayhisar doğusunda Toklu sivrisi bulunuyordu. 27 ağustos sabahı Yunanlılar Kırka kuzeyine yeniden bir batarya getirip tümen birliklerine ateş açmışlardı. Bir Yunan taburunun da Sinanpaşa'dan Kırka'ya yürüdüğü görülüyordu. Tümen komutanı kolordu emrini 27 ağustos 1922 saat 07.45'de aldı. 13. alayın bir bölüğünü Çayhisar'da yol emniyetine ve 20. alaydan yeteri kadar bir kuvveti de Kırka karşısında bırakarak saat 09.00'da hareket etti. Saat 12.10'da kolbaşısı ile Akçaşehir'e vardı. Keşif birliğini Başkimse-Yelgediği doğrultusuna gönderdi. Yapılan keşiflerde Yunan ihtiyat gurubunun İlbulak dağı üzerinden güneye inmediği anlaşıldı. Bu sırada tümen komutanının yanına gelen kolordu komutanı, 2. tümenin Küçükköy-Başkimse hattına taarruzla demiryolu koruma birliklerini ortadan kaldırıp demiryolu kuzeyine geçerek Yelgediği'ni elde bulundurmasını emretti. Tümen komutanı Akçaşehir'deki 3. alay cephesini teslim aldı ve karşısındaki Yunan birliğine taarruzla çoğunu ortadan kaldırdı; Küçükköy istasyonunu takip ederek demiryolunun kuzeyine geçti. Bu muharebede Asteğmen Yıldırım Kemal şehit oldu.

Şehitler buradaki kitabenin altında yatmaktadırlar. Bu şehitlik Isparta İnş. Eml. Md.ce yeni baştan imar edilmiş, 1965'te yeni baştan tanzim edilmiştir. Bakımı ile TCDD Yolları ilgilenmekte olup, Yıldırım Kemal istasyonunda (Kü-

çükköy) şehit teğmenimizin büyültülmüş bir resmi bulunur. Resim etrafında şehidin hayat hikâyesi yazılıdır. Savaşı müteakip, Fahreddin Altay'ın teklifi ile Küçükköy adı, Yıldırım Kemal olarak değiştirilmiştir.

Her sene 30 ağustosta Yıldırım Kemal'in akrabaları Yıldırım Kemal istasyonuna gelerek şehit çocuklarına hatim duası okuturlardı. Son senelerde gelmemeye başladılar. Keza yine istasyondaki büyük fotoğraf babası tarafından istasyona hediye edilmiştir. 30 ağustoslarda resim âbidenin mermerine konur. Sair günler istasyon bilet gişesinin üst kısmına kaldırılır.

Aynı gün burada Yıldırım Kemal ile birlikte Tanrının rahmetine ulaşan diğer 34 şehidimizin isimlerini veriyorum.

2. ve 14. süvari tümeninden şehit subaylar:

Ayaşlı Raif Efendi
İzmirli Yıldırım Kemal
Istanbullu Salâhaddin Efendi
Bayramiçli Lûtfi Efendi
Yedek subay Kırıkkaleli Azmi Efendi.

Amasyalı Kasım çavuş; Keskinli Ali; Kayserili Hacı; Vanlı Mustafa; Denizlili Mehmed; Beyşehirli İbrahim; Dinarlı Ali; Keciborlulu Mehmed; Sungurlulu Osman; Taşköprülü Süleyman; Bolbadınlı Ahmed; Aziziyeli (Emirdağ) Ali; Ayancıklı Şahin; Çankırılı Bayram; Çankırılı Ömer; Geyveli Mustafa; Sungurlulu Beşer; Niğdeli Ömer; Taşköprülü İbrahim; Koçhisarlı Murad; Beyşehirli Murad; Kemahlı Mevlûd; Mihalıççıklı Ahmed; Çankırılı Ahmed; Çerkeşli Mustafa; Yozgatlı Abdurrahman; Kayserili Ahmed Sadık; Konyalı Hasan; Muğlalı Ali; Muğlalı Hüsnü.

YILDIRIM KEMAL

Mehmedcik müellifi Faruk Şükrü Yersel (Etemoğlu) silâh arkadaşı Yıldırım Kemal'i sahibi bulunduğu Kocatepe gazetesinde şöyle takdim etmişti:

«Yağız, yuvarlak, sert bir yüz... Koyu ve derin bakışlı iki göz.. Hâlindeki çocukluk ifadesini artıran küçük bir çene ve basık bir burun... Omuzlarının genişliği ile boyunun uzunluğu arasında tam bir âhenk vardı. Harpte bile, ayaklarından rugan çizmelerini çıkarmaz, dar kıvrımlı kilot pantolonunu çok severdi. İzmir'den çıktığı gün, beline taktığı parabellum, onun en aziz ve en vefakâr bir arkadaşı idi. Bu tabanca ile düşmanını yere sereceğini düşünerek keyiflenir, yine bu tabancanın bir baba yadigârı olduğunu hatırlayarak inlerdi.. Zaman zaman iri ve zarif elleri ile, tıpkı sevimli bir kediyi okşar gibi tabancasını okşar, ona hem itimat ve hem de şefkatle bakardı. Kendisi ile tanışdığımızın on beşinci günü idi, İnaz köyünün bir evindeki odamda oturmuş, defterime bir şeyler yazıyordum. Babam yeni ölmüştü. Gönlümün acısı, henüz söndürülmüş bir yangının sıcak pınarları gibi gözlerimden tütüyordu. Elimi kalbime basarsam kırılacağını sanıyor, gözümü aynaya dikersem, kendi manzaramdan korkuyordum. Böyle bir dakikamda O, kapıdan içeri girdi. Pervasız bir samimiyetle elini başıma koyarak:

«— Bu ne dalgınlık zeybek, dedi.. Kendine gel bakalım!

«Ben ayağa kalktım ve yer gösterdim. Çizmeleri rahat oturmasına mani olduğu için iki ayağını da, barut dolu birer üstüvane gibi yere uzattı. Omuzunu ot yastığa dayadı. Gözlerini gözlerime dikti:

«— Derdini bana Ragıp anlattı da öyle geldim, dedi. Babanı kaybetmişsin. Bu çok acı bir şey... Fakat ben senden daha gamlıyım.

«— Hayrola? Fena bir haber mi aldın?

«— Yeni bir şey yok.. Fakat.. Fakat.. Ben İzmir'i kaybettim efem!..

«— İzmir hepimizin de ortaklama bir mefkûresi değil mi?..

«— Olabilir. Fakat her insan doğduğu yeri, insiyakî bir tercihle sever. Ben İzmirli'yim. Bir İzmirli demek, bugün için dünyanın en yetim, en öksüz insanı demektir...

«Derecine'de, ordu ihtiyatında idik. Gündüzlerimiz talimle, gecelerimiz dinlenmekle geçiyordu. Sohbetlerimizin ilk ve son mevzuu İzmir, heyecanlarımızın ilk ve son mihrakı, Millî Misak idi... Baharlanmış bir kış gecesinde, nasılsa bir eğlence sofrası kurmuş rakı içiyorduk. Hepimiz neş'eli, ümitli ve imanlı idik. Saz mütemadiyen aşk şarkıları çalıyor, basık tavanlı odanın havasından sesler birbirini kucaklıyordu. Kemal, birden bire ayağa kalktı, kadehini avuçlarının içinde sıktı. Gözlerini tavana dikti:

«— Yeter.. Artık yeter, diye bağırdı... İzmir türküsü varken ben bunları dinleyemem...

«Ona, hepimiz de iltihak ettik..

«— Evet istemeyiz.. Bizim için ne kadın, ne aşk... Yalnız İzmir!

«Ve birden, bütün dudaklardan, Samih Rifat'ın yazdığı Aydın Türküsü, aynı dakikada atılmış yirmi bombanın infilakı gibi döküldü..

«Aydın Aydın, Güzel Aydın..
Ay bir kerre kurtulaydın...

«Yan gözle Kemal'e baktım. Zelzeleli bir imanla Aydın türküsünü söylerken, gözlerinden de yaşlar akıyordu... Esmer yüzü mosmor olmuş, göğsü şişmişti.

«— Kemal, dedim... Haydi, bir zeybek...

«Bu teklif onun pek hoşuna gitdi.. Sevinçle ileri atıldı. Uzun ve zayıf kollarını görülmez bir sevgiliyi arar gibi iki yanına attı ve.. Oynadı!..

«Sakarya harbinin en korkunç ve hızlı zamanı.. Tümenimiz, Türbetepe'ye tırmanıyor... Top sesleri, gök gürültüsünü, piyade mermileri bir dolu yağışını andırıyor... Tümen yaveri olan Yıldırım Kemal bir anda, yanımızdan siliniyor, görünmez oluyor... Acaba nereye gitti diye hepimiz onu ararken kumandan,

«— İleri hatta bakınız diyor, belki oradadır, diye bizi ikaz ediyor.

«Ben ve Hidayet, bir arkadaş kaybetmiş olmaktan korkarak, merak ve ıztırapla ileriye koşuyoruz. Adımlarımız, avcı hatlarına yaklaşmaktan doğan bir dikkatle yavaşlamaya başlıyor... Etrafımıza serpilen piyade ve top mermilerinden sakınmaya çalışarak, yere yatıyor, sıçrıyor, bekliyor, koşuyoruz... ve işte bu sırada, yüz metre ilerimizde bir hayal, korkunç lâhûtî ve efsanevî bir vücut beliriyor. Öyle bir vücut ki, ayağından, tırnağından başının saçına kadar bembeyaz... Kipriklerinin beyazlaşan gölgesi arasından siyah gözleri bir yakut gibi parlıyor... Sol elini ileriye uzatmış sağ eliyle tabancasını havaya kaldırmış, anlaşılmaz hareketler yapıyor... Çok yakınlarına düşen mermilerin çıkardığı duman ve toz kasırgası içinde onu bir an kaybediyor, fakat yine seçiyoruz..

«Hidayet bağırıyor:

«— Bu Yıldırım'dır...

«— Evet Yıldırım.. İman, şecaat ve mefkûre yıldırımı!. Iztırap, hasret ve enerji yıldırımı!. Öyle bir yıldırım ki, Türk tarihinin engin göklerinde çarpışan besâlet bulutlarından kopmuş da, kara toprakta yakacak, yıkacak ve yaratacak bir zemin arıyor...

«Biz, hem koşuyor hem de sesimiz çıktığı kadar haykırıyoruz:

«— Yıldırım Kemal. Seni kumandan istiyor...

«Nihayet kendisine yaklaşıyor, kollarını tutarak sarsıyor, Onu kendine getirmeye çalışıyoruz. Fakat mümkün değil ki... Koca Kemal, gözlerini Türbetepe'nin zirvesine dikmiş, her tarafı toz içinde, yüzü gergin ve korkunç:

«— İzmir! İzmir! diye bağırıyor...

Anıtkaya'da şehit düşen alay kumandanı Binbaşı Galip Şumnu.

«ve Türbetepe alındığı vakit onu, şehit Miralay Salih Zeki'nin cesedine kapanmış ağlıyor buluyoruz...

«O, artık bizden ayrılıyordu. Süvari kolordusu emrine verilmişti. Güzel ve seçme ata binecek, yadigâr tabancasını avuçlıyacak, İzmir'e en yakın yoldan, en tutulmaz bir hızla girecek, bayrağı Kadifekale'ye dikecek onun gölgesinde, ihtiyar babasının ellerini öpecekti...

«— Ah bilmezsin kardeşim diyordu... İçim tutuşuyor benim... Yeryüzünde, bir gölge gibi geziyorum. Ben İzmir'siz yapamıyacağım... Fakat buna rağmen sana bir şey söyliyeyim mi?..

«— Söyle Yıldırım. Tereddüt etme..

«— İnsan çok şiddetli arzu ettiği bir şeyi yakalayamaz... Ruhumdaki hasret, korkunç bir vebaya döndü... Zannedersem ben şehit olacağım...

«— Bırak canım çıldırma yine...

«— Görürsün.. İzmir'e girmek bana nasip olmayacak.. Dudaklarımı Akdeniz'de ıslatamayacağım. Ben bunu biliyorum. Fakat ne çıkar bundan.. Siz gireceksiniz ya.. Ha ben, ha siz.. Elverir ki millet kurtulsun...

YILDIRIM'IN ÖLÜMÜ

«Ölürken ben yanında değildim. Fakat dinledim bir çavuştan: İnce dudaklı, geniş ağzı, açılmıştı... Babasının hediye ettiği tabancayı elinden bırakmıyordu. Kendine verilen en basit vazifeyi, örneksiz bir şecaatle kıymetlendiriyor, korkunç top uğultularına doğru atını koştururken sesi bir gök gürültüsü gibi etrafa dağılıyordu. Hain bir isabetle yaralandığı zaman, söylediği son söz şu olmuştu:

«— İzmir.. İzmir..

«Şimdi Küçükköy istasyonunun adı Yıldırım Kemal'dir ve şimdi Küçükköy'de ruhunu rüzgârlara vererek Akdeniz'e doğru uçan bir yıldırım yatıyor!..

«Ben bu menkıbenin son kısmını da yazmaktan kendimi alamıyacağım. Kısa ve acıklı, fakat o nisbette de şerefli bir bitiş...

«İzmir'e giriyoruz. Bütün ordu şevk ve şetaret içinde!. Herkes birbirini kucaklıyor!. Ellerinde çiçek demetleri genç kızlar, yağız yüzlü süvarilerin üzengilerini öpüyorlar.. Kollarında su testileri taşıyan kadınlar, Mehmedcikler'in alınlarından sızan terleri, kurumuş dudakları siliyorlar... Kordonboyu'ndan bir yangının kara dumanları göklere yükseliyor, arasıra bir bombanın infilâkı, neş'eli seslere karışıp susuyor ama herkes sevinç içinde..

«İşte bu sırada ömrünün son yıllarına erişmiş, ak sakallı, ılık bakışlı bir ihtiyar, kuru parmaklarının arasına küçük bir fotoğraf sıkıştırmış, her kavuştuğu askere soruyor:

«— Oğlum bunu tanır mısınız? Adı Yıldırım Kemal.. Hani uzun boylu, esmer bir delikanlı... Bu titreyen sese, sevinçle hasretin, acı ihtimallerle kavuşmak zevkinin birbirine karışmasından doğmuş bir inilti olan bu güzel sese kimse cevap veremiyor. Gönüllerinden izi ve hâtırası silinmeyen Yıldırım'ı, kimse tanımaz gibi davranıyor. Fakat en sonunda, bir nefes, tok sözlü, sert bakışlı bir nefer, ihtiyarı önliyerek mırıldanıyor:

«— Baba biz hepimiz birer Yıldırım'ız. Gel onun yerine bizi kucakla...

«— Ya öyle mi.. Öyle mi... Öyle mi oğlum?.. Demek ha...

«Baba fazla konuşamıyor... Ilık bakışlı gözlerinde biriken iki damla yaş, yanaklarından yuvarlanarak, ak sakallarında eriyor... ve zayıf kollarını açarak nefere doğru yürüyor, onu kucaklıyor.. Öpüyor, öpüyor ve inliyor..

«— Oğlum, Yıldırım'ım!...»

BİR HATIRA

Fahrettin Altay'ın mektubu:

4 mart 1938 tarihli ve «Kocatepe» gazetesi:

«Şehit Yıldırım Kemal'e ait bir hâtırayı, bundan önceki «Kocatepe sütunlarında neşretmiştik,» diye bir girizgâh yapan, Şükrü Yersel, paşasından almış olduğu mektubu aynen veriyor:

Bay Faruk Şükrü Yersel

«Kocatepe» gazetesi müdürü

«Gazetenizin 15/2 kasım 1938 tarihli nüshasında Yıldırım Kemal yazınızı okudum: Güzel, çok güzel, yeni nesilde İstiklâl Harbi'nin kahramanlığını, heyecanını yaşatıyorsunuz. Yaşayınız, ben de bu güzel hâtıranıza bir hâtıra ekliyeyim:

«Süvari kolordusu emrindeki bir alayda vazife alan uzun boylu, esmer tenli, narin yapılı teğmen Yıldırım Kemal, bir aralık hastalanarak Konya'ya tedavi için gitti. Onun nekahat günlerinde, büyük taarruzumuz başlamıştı.

«Taarruzun ikinci günü düşman cephesi yarılmıştı. Afyon'dan İzmir'e giden demiryolu üzerinde idik. Küçükköy istasyonu henüz düşmanın elinde idi, burasının düşmandan temizlenmesi için 2. süvari alayına emir verilmişti. O sırada karargâhımıza dediğiniz gibi parlak çizmeleriyle dalyan endamı ile Yıldırım Kemal çıkageldi, narin vücudu biraz daha incelmiş, rengi biraz daha uçuk. Koştu, elimi öpmek istedi:

«— Hoş geldin hemşehrim. İyi ettin de geldin. Bak İzmir yolu açıldı, gidiyoruz.

«— Taarruzun başladığını duyunca duramadım. Trene atladım, bir otomobile rasladım, dağda bir at buldum. İşte size yetiştim, vazifemi emrediniz.

«— Hepimizin çok büyük vazifelerimiz vardır. Görüyorum ki daha tamamen iyi olmamışsınız. Hem de şimdi yorgunsunuz. Birkaç gün istirahat ediniz. Sonra istediğiniz vazifeyi deruhde edersiniz, dedim. O ciddî bir asker tavrıyla: Hiçbir şeyim yok. Çok iyiyim. Yorgun da değilim. Müsaade ederseniz hemen alayıma gideyim, dedi.

«— Peki ama alayın Küçükköy istasyonuna taarruz emri aldı, az ilerimizde muharebe ediyor. Muharebesini bitirsin sonra iltihak edersin, dedim.

«Soluk benzi birdenbire penbeleşti, heyecanını gizleyemez oldu.

«— Müsaade buyurun efendim. Hemen gideyim, diyebildi.

«— Peki oğlum. Hemen git, demeye mecbur oldum.

«Sözümü bitirir bitirmez keskin bir selâmla, keskin bir geri dönüş ve ok gibi bir fırlayış. Arkasından bakakaldım. Biraz sonra tümenden rapor geldi, alay Küçükköy istasyonunu düşmandan temizlemiş, fakat Yıldırım Kemal'i kaybetmişti. İzmir alındıktan sonra başkumandanlıktan yaptığım rica üzerine Küçükköy istasyonuna onun adını koymak lütufkârlığını gösterdiler.»

Fahrettin Altay

Tarih Boyunca

Cibâli Yangınları

Yazan : Reşad Ekrem Koçu

HALİÇ kenarında kale duvarları dışında veya içinde çıkan yangınlar, eğer poyraz rüzgârı esiyorsa, büyük ahşap şehir, eski Istanbul için daima çok tehlikeli olmuş, poyraz şiddetli olduğu zaman da şehrin yarısına yakın olan kısmını, yarısını kül eden bir ateş afeti hâlini almıştır ki büyük Cibâli yangınları da böyle olmuştur. Haliç kıyısından çıkan ateş kale duvarını kolayca atlamış, gerisindeki sırtlarda sık ahşap mahalleleri derhal sarmış, kol kol ayrılmış, yürümüş ve sırtların, tepelerin şehrin üstüne yalım dilleri, ateşten saçaklar hâlinde yayılarak Samatya'da Davudpaşa iskelesinden Langa'ya kadar Marmara tarafı mahallelerini silmiş, süpürmüş, kül etmiştir. Tarih kaynaklarımızda tesbit edilmiş büyük Cibâli yangınları şunlardır:

HİCRÎ 27 SAFER 1043 (2 EYLÜL 1633) YANGINI

Bir cuma günü öğleye doğru Cibâli kapısı dışında bir gemi kalafat ederken yaktığı fundanın yakınındaki ahşap kayıkhaneleri tutuşturması ile başladı ve Istanbul'un büyük bir kısmını kül eden müthiş ateş âfetlerinden biri oldu.

Müverrih Naîmâ Efendi şöylece anlatıyor: «... şiddetli poyraz rüzgârı çıktığından ateş kale duvarından içeri girip bazı evlere yapışıp rüzgârdan söndürülemedi, sadrâzam (Tabanıyassı Mehmed Paşa) ve yeniçeri ağası ve yeniçeriler yangına gelinceye kadar Ayakapı ve Cibâli kapısı Küçük Mustafa Paşa çarşısı yandı, minare misâli ateş dili uçar ejder gibi havaya çekilip o tarihte Kara Mûsâ Efendi'nin oturduğu Hamza Paşa sarayına ve ona bitişik Yahyâ Paşa sa-

rayına yapıştı, ikisi de dörder beşer katlı eski binalardı; çabucak tutuşup bir veçhile yanaşmaya kaabil olmayıp bir anda yok oldular ve ateş Âşıkpaşa'ya doğru yürüyerek Çeşmî Efendi'nin âsmâna baş kaldırmış muazzam sarayına sirayet etti, her tarafı lâcivert üzerine altın yaldızlı o müzeyyen sarayı yaktı.

«Oradan üç kol olup bir kolu Kadıçeşmesi semtlerini yakarak Sultanselim semtine enlemesine ve boylamasına yürüyerek fakir evi ve zengin sarayı ayırdetmeyip önüne çıkanı kül etti. Kibar ulemânın çoğu o semtlerde oturdukları için hepsinin konakları yandı.

«Yangının bir kolu şehrin deniz kıyısını tuttu, Haydarpaşa ve Üsküplü camii semtlerine yürüyüp Unkapanı'na ve Zeyrek yokuşuna kadar yerler yandı. Burada yanyana iki büyük saraydan Kurşuncubaşızâde Mustafa Paşa sarayı yandı, Pirinccizâde sarayı kurtuldu. Pirincci, yeniçeri ocağı ağalarındandı; çok zengindi, yeniçerilere pek çok bahşiş dağıttı, onlar da var kuvveti bâzuya verip sarayın ateş yapışabilecek saçaklarını ve tahtabendlerini söküp indirdiler. Ateş Zeyrek'ten dönüp Atpazarı'na yürüdü. Yangının üçüncü kolu ki orta koldur, Âşıkpaşa'dan İfrâziye'yi ve Fâtih Camii'nin iki tarafını yakıp Büyük Karaman'ı, Küçük Karaman'ı ve Saraçhane'yi baştan başa kül etti, oradan Sarıkiraz'a yürüdü. Padişah (Dördüncü Murad), bütün bostancı ocakları, yeniçeriler, vezirler yangına gelmişlerken gayretlere rağmen ateşin dehşeti karşısında âciz kalındı; ateşin durması için niyaz ve duadan gayri yapılacak iş kalmadı.

«Yeniçeriler Balat semtini Sultanselim'in ardına kadar korurken beri tarafta kendi kışlaları olan Yeni Odalar tutuştu, oraya koştuklarında gördüler ki ateş yanaşılmaktan kalmış, uzaktan seyrettiler; önce ağa bölükleri sonra yayabaşılar, yatsıda Orta Camii ve kışlanın geri kalan kısmı yandı, koca kışla yok oldu, ateş oradan (Yeni Odalar Aksaray'dadır) Halıcılar köşküne, oradan da Molla Gûrânî'ye yürüdü. Elhasıl yangın o gece ve cumartesi günü de devam etti. Sonra rüzgâr durdu, ateş de sakin oldu. Bunca camiler, mescidler, hamamlar, meskenler yandı mahvoldu. O vakit:

«Oldu bin kırk üçde ihrâk-ı kebîr»

mısraı bu yangına hem ebced hesabı ile hem de lâfzan tarih düşürülmüştür.»

Bu yangın, yeniçeriler ve sipahilerle onlara takılan Istanbul'un hayta ve hazele gürûhunun devlet sözünü ayağa düşürdükleri ihtilâlden sonra olmuştu ki tarihimizde dalga dalga aylarca süren o ihtilâle büyük fitne denilir.

IV. Sultan Murad bu yangından istifade etmiş, yangının bir kalafat yerinden çıktığı bilindiği hâlde tütün tiryâkilerinin yangına sebebiyet verdikleri bahanesiyle evvelâ tütünü, sonra içkiyi şiddetle yasak etmiş, hemen ekserisi ayak takımının toplantı yeri olan bütün kahvehane ve meyhaneleri kapatmıştır ki bu padişahın kanlı istibdat devri bu büyük Cibâli yangını ile başlamıştır.

1693 YANGINI

Hicrî 3 şevval 1104 (7 haz. 1693) pazar günü öğleye doğru Cibâli kapusu yakınında Karanlık Mescid mahallesinde tüccardan Ahmed'in evinden çıkan ateş birkaç kola ayrılarak bir kolu Salih Paşa camiine, bir kolu Zeyrek'te Kilise camiine, bir kolu da Atpazarı'nda Mutaflar (Muytablar) çarşısına kadar gitti; iki bine yakın ev ve dükkân yaktı. Müverrih Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa bu yangında üç mahallenin ve bu mahallelerde de 11 mescid, büyüklü küçüklü 838 mesken, 98 dükkân, 3 medrese, bir hamam yandığını kaydeder.

1718 YANGINI

Hicrî 18 şaban 1130 (M. 17 temmuz 1718) pazar gecesi, gece yarısından sonra Cibâli kapısı dışında Tüfenkhane denilen mevkide bir Yahûdhâne'den çıkan ateşle başladı; Yahûdhâne içinde oda

Yangın felâketine uğrayanları tesbit eden bir gravür.

oda müteaddit Mûsevî ailesi oturan büyük binalara verilmiş isimdir ki yalnız Mûsevîler için yapılır. Istanbul'un ilk apartmanlarıdır. Bu yangını vak'anüvis Râşid Efendi şöyle anlatıyor:

«Ateş yalı kenarıyla Unkapanı'na dek geldikde kal'a duvarından içeriye sirayet edip şiddetli poyraz rüzgârı ile kol kol oldu. Bir kol Küçükpazar yolu ile Kantarcılar, oradan Süleymâniye Bîmarhanesi ve Ağakapısı yanına, bir kolu da Vefa camii yakınında devrin nişancısı Vezir Mustafa Paşa'nın, esbak Sadrâzam Numan Paşa'nın ve sabık Reisülküttâb Ebubekir Efendi'nin konaklarını yakarak Vefa camiine ve bir kolu da Şehzâde camii etrafını ve minarelerinin külâh ve alemlerini, cami içine kaçırılmış halkın eşyasını ve camiin döşemesini, cami karşısında eski odalar denilen yeniçeri kışlasını ve onun yanında acemioğlanlar kışlasını yaktıktan sonra Lâleli çeşmesinin alt tarafından iki yanında bunca dükkânları, evleri, mescidleri yakarak Küçük Langa'ya dayandı. Oradan bir kol da Aksaray üzerinden vezir İsmail Paşa, sabık sadrâzam Yusuf Paşa ve sabık sadrâzam Amcazâde Hüseyin Paşa saraylarını ve etrafındaki bütün binaları ve Davudpaşa camiini yaktı, oradan Altımermer'e giden caddenin sağını solunu kül ederek Nakşî Efendi türbesinde durdu.

«Bir başka kol Zeyrek tarafına döndü, Şeyhulislâm Ebezâde Abdullah Efendi'nin hânesi altından Numan Paşa'nın zevcesi sultanın sarayını yakarak Atpazarı'na ve oradan Fatih imaretine ve Amcazâde Hüseyin Paşa türbesine; Aksaray'dan ayrılan bir kol Avratpazarı'na, Kara Mermer Paşa sarayı üzerinden geçip Kocamustafapaşa yolu üstünde çınar denilen yerde nihayet buldu. Lâkin bu saydığımız hudut içinde birer ikişer, beşer onar evler ve Saraçhâne yanmadı. Ateşi

durdurmak için bazı kısımları yıkılarak harap olduysa da tamamen yok olmaktan kurtuldu. Bu büyük yangın, eski görülmüş ve işitilmiş yangınların birine benzemeyip Zeyrek'te sultan sarayı yanarken, eski odalar ve Saraçhane başında Altınıçok Mehmed Ağa'nın hanesi yanarken ansızın tâ Etmeydanı'na sıçraması halka öyle telâş ve şaşkınlık verdi ki, birçok kimsenin, hanesinden bin güçlükle kurtarıp selâmet yerdir diye götürdükleri yerde eşyaları yandı.

«Velhâsıl yangın yirmi yedi saat sürdü. Zabitan kudretleri yettiği kadar yangını söndürmeye beş on saat gayret ettiler, bir yerde olan ateşin etrafını kestirmeye çalışırken, ateşin mahalleler üstünden atlayıp uzak uzak semtlerde yeni yangınlar çıktığını görünce âciz kalıp el çektiler ve âfeti hayret ve dehşetle seyrettiler. Yangın nihayet Allah'ın inayetiyle durarak söndü.»

1724 YANGINI

Hicrî 15 şaban 1136 (9 mayıs 1724) salı gecesi Cibâli'de sur dışından çıktı; vak'anüvis Râşid Efendi şöyle anlatıyor: «... sadrâzam (Dâmâd Nevşehirli İbrahim Paşa), vezirler vesair devlet erkânı çok gayret sarfettiler; fakat yangının çıktığı yerler ekseriyetle Hıristiyan mahallesi idi, evler içi içe girmiş gibi birbirine yapışık, bir kısmı köhne yahudhâneler, kibrit misali bir kıvılcımla parlıyordu; birkaç sefer yangın önlendi, fakat uzak bir yerden yeniden patladı, Yenikapı iskelesine kadar sabahadek devam etti, o havâlide sur dışında binadan eser kalmadı...»

1756 YANGINI

8 şevval 1169 (6 temmuz 1756)'daki yangını vak'anüvis Vâsıf Efendi şöyle naklediyor: «... gece saat ikide (gün kavuştuktan iki saat sonra) Cibâli kapısının sol tarafındaki Yahûdhâne'lerin birinden ateş çıkıp o havâlide olan ev ve dükkânları yakarak kale duvarı içine atladı, esmekte olan şiddetli poyraz sebebiyle birkaç kol olup her kolu birkaç yere yayılıp zâbitan hangi tarafı söndürmeye gayret ettiyse muvaffak olamadı. Unkapanı'ndan Süleymaniye'ye ve Kasımpaşa hamamına kadar; bir tarafı Vefa meydanından Şehzâde camiini ve Eski Odalar'ı ve Langa kapısına kadar sağını solunu, o tarafta sur dışı deniz kenarındaki bütün binaları yakıp mahvetti. Başka bir kol Zeyrek'ten Saraçhane ve Etmeydanı ve Aksaray ve Yeni Odalar'dan birkaç kışlayı, Avratpazarı'nı, Davudpaşa iskelesini; bir taraftan Fatih, Sultan Selim ve Alipaşa çarşısını, Lütfipaşa'yı, Ayakapı'yı, Yenikapı'yı tamamen kül etti. Istanbul halkını zar zor ve zebûn ve nice zenginlerin ciğerini hûn etti; ne hâl ise kırk sekiz saat sonra ateş sükûn buldu. Istanbul'un fethinden beri böyle ateş işitilmiş, görülmüş değildir.»

Bu yangından bahseden müverrih Hammer 580 değirmen ve fırın, 70 hamam, 1 han, 200 cami ve mescid ve 1000 kadar dükkân olmak üzere 8000 bina yandığını zikrediyor.

1782 YANGINI

Hicrî 13 ramazan 1196 (22 ağustos 1782) yangını Cibâli harîk-i kebîri, Büyük Cibâli Yangını diye anılır, bu müthiş ateş âfetini müverrih Cevdet Paşa şöyle anlatıyor:

«Bir perşembe gecesi saat üçte (gün kavuştukta üç saat sonra) Cibâli kapısı içinde Horozlu değirmenin bitişiğinde mavunacı Ali adındaki adamın evinden kaza eseri olarak çıkan ateş, süratle büyüdü. Her ne kadar padişah, sadrâzam, vükelâ yetişip söndürülmesine çok gayret edilmiş ise de, an be an şiddetlenerek tâ Marmara tarafına Yedikule'ye kadar uzandı, hattâ Yedikule hisarının içindeki ahşap evler bile yandı. Yangın Marmara surları içinde, dışında Narlıkuyu, Samatya, Davudpaşa ve Langa Yenikapısı'nı yaktı.

Eski Istanbul'un iç içe geçmiş ahşap evleri.

«Beri yanda Topkapısı ve Mevlevîhâne kapısı ve Silivri kapısı etrafı yandı, bu yoldan ilerleyen ateş de Yedikule'de denize dayandı.

«Haliç tarafında Odun kapısı ve Ayakapı tarafları, Sultanselim camii civarında Sakızağacı, Sultanselim ile Ağakapısı arası, Beyazıt'ta Hasan Paşa hanı yanları, Koska'da Sâdîler Tekkesi civarı, Havuzlu Hamam, Aksaray, Cerrahpaşa, Avratpazarı, Mollagûrânî, Davudpaşa camii havalisi, Yeni Odalar (büyük yeniçeri kışlası), Hekimoğlu Ali Paşa camii ve etrafı, Kocamustafapaşa tekkesi ve etrafı tamamen yandı, yangın elli saat sürdü (Müverrih Paşa'nın tarifinden ateşin oradan oraya atladığı anlaşılıyor).

«Yanan yerlerden çıkarılıp Fatih camiine ve Atmeydanı'na, Lâleli camiine, bostanlara ve hâlî arsalara nakledilen eşyanın çoğu da kaçırıldıkları o yerlerde yandılar, mallarından ayrılamayan pek çok kimse de bilhassa Lâleli camiinde yanarak telef oldular.»

ATÂ EFENDİ'NİN MAKALESİ

O devrin kalem sahiplerinden olup bu yangında evi ve bütün eşyası yanmış Selânikli Mehmed Atâ Efendi yangını uzun bir makale ile tasvir etmiştir ki münşeat risâlelerine kendi vâdisinde örnek olarak alınagelirdi. Bu meşhur makale şudur:

«İşbu 1196 senesi ramazan-ı şerifin on üçüncü perşembe günü saat (alaturka) üç sularında Cibali derununda vâki Çıngıraklı Değirmen ittisalinde Mavnacı Ali'nin hanesinden kazâen zuhur eden âteş-i sûzan, velvelesâz-ı âsmân olup, bir dilber-i âteşîn-ruhsar gibi Âşıkpaşa cânibine hırâman-u meyyâl ve Kasabbaşı çeşmesine âteşzen-i istilâ oldukda tôp-ı kal'a kûb gibi Üsküblü'ye tarraka-bahş-ı vâveylâ iken, anda iki şakk olup, şakk-ı evveli Haydar'a doğru şerare-feşân, şakk-ı sânîsi Kadı Hamamı ve Kadı çeşmesine sûzan ve kazaya rızadan başka çare olmadığından, Otlukçuyokuşu'

na suûd ve etraf-ı eknâfını cayır cayır yakıp lieclizziyâre Fatih cami-i şerîfine vürûd idüb Haydar camiinden şeraredâr olan âteş-i dûzah-medar, yemin ü yesarda derkâr olduğu hâlde İfraziye semtine kamet-firâz-ı ifrâz olub, sihâm-ı belâ gibi büyür ve menâzile atılıp bilkülliye hâkister ve camiin avlusuna dehşet-fiken-i şûru şer oldukta...

«Âteş-i serkeşin evvel-i zuhûrundan, hengâm-ı sükûneti 64 saat olmakla heftbehişt olan Istanbul tabakatı dûzehden nişan idüb tahminen 3000'den mütecaviz hâne-i sagîr ve kebîr, cevami ve mescid, 36 hânkah-i fukara ve meabid ve takriben 260 hamam ve büyût ve menzil vesair ebniyesi muadili muhterik olan şeylerin tafsil ve tâbiri daire-i imkânda değildir. Hemân Hudây-ı Zîşân ibâdı hakkında şu âlâm ü gumûmu hâtime-i mesâib eyleye, âmin.

Muhterikü's-süknâ ve'l eşya
Mehmed Atâ».

Bu müthiş yangında Istanbul'un yarısından fazlasının yandığı anlaşılıyor; Mehmed Atâ Bey'in bu cehennemî ateş içinde yangın yağmacılarının da görülmüş olmasını kaydetmesi pek hazindir. Oruç tutulmaması ve cuma namazı kılınmaması için o gün hemen bir fetva çıkarıldığını da Atâ Bey'in yazısından öğreniyoruz.

1833 YANGINI

Hicrî 14 rebîülâhır 1249 (1 temmuz 1833) cuma günü öğleden az sonra Cibâli kapısı civarında tüfenkhaneden çıktı ve şiddetli bir poyraz rüzgârı ile Istanbul'u mahveden ateş âfetlerinden biri oldu; vak'anüvis Lûtfî Efendi şöylece anlatıyor: «... Ateş derhal etrafa sirayetle kal'a duvarı içine tecavüz etmiş ve hava rüzgârlı bulunmuş olduğundan kol kol dağılıp bir kolu Üsküblü civârında Çıngıraklı Değirmen'e ve bir kolu Âşıkpaşa mahallesinde Tahirağa tekkesine ve bir kolu Fatih'te Deve hanı semtine ve bir kolu Sofular hamamı ve Horhor ve Kıztaşı ile Hoşkadem mescidi tarafına ve bir kolu Alâeddin tekkesi arkası ile Akarçeşme'ye ve bir kolu Şeyhulislâm kapısı civarında Ayazmakapısı içine ve Vefa meydanı ile Süleymaniye tabhânesi ve Şehzâde cami-i şerîfi civarına dayanarak ertesi gün ağarıncaya kadar pek çok evler, menziller ve Saraçhane ve kavafhane gibi büyük çarşılar yanarak müzmahil olmuştur.

«Istanbul'un yarısına yakın mahalleleri yandı, pek çok halk mekânsız kaldı ve cami avlularında ağlaştılar. Bunları münasip yerlere çadır almak üzere Istanbul kadısına yazılan buyrultu, halka da ilân olundu. Harikzedegânın evleri yeniden yaptırmak için muhtaç oldukları şeylerle amele yevmiyeleri için yeniden narh defteri yapılıp basılarak halka dağıtıldı. Halka ayrıca nakdî yardımda da bulunuldu.

«Müverrih-i fakir o tarihte Saraçhane karşısında Hüseyin Paşa medresesinde tahsil-i ilimle meşgul idi. Yangının vukuunda Haydar hamamı civarında hocam merhumun hocası Kastamonulu Ömer Efendi'nin konağına gidip eşya nakli ile meşgul iken akşamdan sonra oralara ateş geldiği sıralarda hanemiz semtinin de yanmakta olduğu haber verilmesiyle derhal koşup haneye varıldıkta validem ile iki küçük birader ve hemşiremi çıkarıp Zeyrek tarafına çıkar çıkmaz her tarafı ateş sardı, bin korku ve telâş ile medreseye geldik. Medresenin avlusu Saraçhane halkının eşyası ile dolmuş ve gece yarısı Saraçhane ile medresenin arkasındaki mahalleler de tutuşmuş olduğundan ve bir taraftan da medrese avlusundaki ağaçlar yanmaya başladığından az kalmıştı ki halâsımız müyesser olmayacaktı. Softaların ağaçları söndürmeleriyle medrese odaları kurtuldu. Rabbim bir daha göstermesin ve cümleyi masûn buyursun. Âmin».

Millî Mücadele'de Türk Fransız Münasebetleri : 2

Atatürk'ün Temasları

Yazan: Naşit Uluğ

KRONOLOJİK sırayı bozmamak için, M. Franklin-Bouillon ile imzalanan anlaşmaya dönmemiz gerekiyor. Atatürk, nutkunda bu anlaşmaya takaddüm eden görüşmeleri uzun uzun anlatmış ve şöyle demişti:

— ... Muhtelif sebeplerden dolayı Suriye'den başka, vilâyetlerimizi işgal altında bulunduran Fransızlar'ın da bizimle anlaşma temayülünde oldukları anlaşılmaktaydı. Gerçi, Bekir Sami Bey'in M. Briand'la yaptığı, millî hükümetimizce kabûlü imkânı görülmeyen anlaşma metni reddedilmiş ise de, ne Fransızlar, ne de biz, aramızdaki düşmanca durumu devam ettirmeye istekli bulunmuyorduk. Bu sebeple iki taraf, birbiri ile temas aramaya başladı. Fransa Hükûmeti, eski bakanlardan M. Franklin Bouillon'u önce resmî olmayarak Ankara'ya göndermişti. 9 haziran 1921'de Ankara'ya gelen M. F. Bouillon ile Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa Hazretlerinin huzuru ile iki hafta kadar müzakerede bulundum...

M. Franklin Bouillon'a açık ve kat'î bir dille söyledim ki, Türkiye her müstakil millet gibi hukukunu tanıtacaktır. Sèvres muahedesi, Türk milleti için o kadar meş'um bir idam kararnamesidir ki, onu bir dost ağzından çıkmamasını talep ederiz. Bu mükâlememiz esnasında dahi Sèvres sözünü telaffuz etmek istemem.

M. Franklin Bouillon bu beyanatım karşısında, ciddî ve samimî olarak mülâhazat ve mütaleatta bulundu.

M. Franklin Bouillon bundan sonra da birkaç kere Türkiye'ye gelmiş, Ankara'da ilk günlerde aramızda teessüs eden dostluk hissiyatını izhara vesile aramıştı.

M. Franklin Bouillon, Sakarya zaferinden üç gün sonra tekrar Ankara'ya geldi. Yanındaki Binbaşı Sarrou'nun naklettiğine göre, Atatürk, onunla karşılaşınca şöyle hitap etmişti:

— Mösyö! Askerî durumumuzun en kritik zamanında bana söylettiğiniz sözleri unutmuyorum. Şimdi ben de tam bir zaferin içinde bulunmamıza rağmen, görüşmeleri bıraktığımız, zaferi kazan-

dığımız zamandan önceki noktadan alacağımızı beyan ederim.

Bu tutum, tarihin, karşılıklı savaşan iki savaşkan arasında gösterebileceği en güzel dürüstlük örneği idi, iki büyük millete lâyık bir örnekti.

T. B. M. MECLİSİ'NİN MME GAULİS'E TEŞEKKÜRÜ

Ankara antlaşmasının tatbikatı ilerliyordu; 22.11.1921'de, M. Franklin Bouillon ile Adana Valimiz, Yenice'de, kara günlerde bize ihanet edenlerin affına dair Yenice Protokolu'nu imzalarken, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de, Mme Gaulis'e iki taraf dostluğuna hizmetinden dolayı teşekkür edilmişti.

Binbaşı Sarrou, İngiltere'nin, F. Bouillon'dan daima işkillendiğini şöyle anlatmıştı:

— Franklin Bouillon, Lozan barışı görüşmelerinde de Fransa'yı temsil edecekti, fakat Lloyd George, bu tayinden vaz geçirmek için üç defa Fransa Başbakanı M. Poincaré'ye müdahalede bulundu.

GAZİ M. KEMAL'İN ZAFER HAZIRLIĞI GÜNLERİNDE LYAUTEY'E MEKTUBU

Gazi M. Kemal, Sakarya zaferinden sonra ordularını kesin neticeyi almak için hazırlarken, Mareşal Lyautey'e Mme Gaulis vasıtasıyle şu mektubu yollamıştı:

Ankara, 23 kânunievvel 1921

Sayın Mareşal,

Bu birkaç satırı, rica üzerine, size iletmekle Madam Berthe George Gaulis, dostluk delillerine birini daha ilâve etti. Bundan istifade ederek, istiklâl mücadelemizde bize göstermek lûtfunda bulunduğunuz sempati için derin şükranlarımı ifade etmek isterim. Fransa, ona bağladığımız ümidini kırmadı ve en salâhiyetli şeflerinin sesinden, yaşadığımız güç anlarda muhabbetli sözlerle maneviyatımızı kuvvetlendirmesini bildi. Fransa'nın, yüksek menfaatlerini açıklıkla hususî vaziyeti göz önünde bulundurarak, Yakın Doğu'daki an'anevî siyasetine taraflı olanların arasında, zât-ı âlînizin ön safta yer alarak yüksek müdahalesi, hiç şüphesiz dengenin bu yönde ağır basmasını sağladı. Her iki tarafın gayretlerinin Ankara anlaşması şeklinde semere vermiş olmasından memnunuz ve iki milletin arasındaki dostluğu en iyi şekilde etkileyecek olan ve samimî bir dürüstlük içinde geniş bir görüşle varılan bu anlaşmaya büyük ümitler bağlamaktayız. Şu halde, sayın Mareşal, yüksek değerini takdir ettiğimiz, bizlere karşı olan sempatinizi devam ettireceğinizi ümit etmek cesaretini gösteriyorum.

Sayın Mareşal, yüksek saygılarımın teyidini kabûl etmenizi rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal

Bu mektup aynı zamanda, onu Mareşal'e vermekle görevlendirilmiş olan Madam Gaulis için de bir sempati ifadesi teşkil ediyordu.

Mareşal Lyautey, Başvekil M. Poincaré'ye gönderdiği 22 ocak 1922 tarihli mektubunda şöyle diyordu:

«İngiltere, blöfüne rağmen, filosuna rağmen, iyice sarsılmış ve kırılabilir bir haldedir: İrlanda, işsizlik, Hindistan, Mısır, Küçük Asya kaynamaktadır, için için.

«Bizim, artık, İngiltere'ye karşı koyacak bir filomuz kalmadı, fakat, yarın bütün İslâm âlemine sahip olabiliriz, o âlem ki takdirin fevkında bir moral gücü ve büyük çapta insan kaynağını —her ne kadar teşkilâtlanmış silâhlanmış bir devlet hâlinde bulunmamakla beraber— temsil etmektedir. Ankara'daki hareket bu gücün reaksiyon kapasitesini göstermiştir.

«Bugün, Almanya saf dışıdır. İngiltere ise, yerli halka karşı beceriksiz ve hor gören muamelesi, Mısır'daki siyaseti, Istanbul'daki vahşice davranışları, Hicaz ve Faysal meselelerinde yanlış manevra-

Fransa delegesi F. Bouillon Atatürk'le birlikte.

ları, Yunanlılar'ı desteklemesi ve bunların hepsinin üstünde İslâm âleminin —öldürücü bir hakaret olarak vasıflandırdığı— Kudüs'te bir Yahudi devleti kurmakla bütün İslâm'ın artan düşmanlığını üzerine çekti. İslâm âleminin İngiltere'ye karşı artan bu düşmanlığı daha dünkü bir olay, yeni bir durumdur... İşte buradan ilk dayanak noktamızı seçmeliyiz.

«İslâm mirası toplanmaya hazırdır, o mirasa konmak ise, kendi elimizdedir. Zaten kendisini bize sunmaktadır ve bütün fırsatlar gibi, bu da geçicidir, kaçırılmamalıdır.

«İslâm âleminde faaliyet için iki destek noktası vardır: Batı'da, Fas; Doğu'da, Ankara. İlki zaten elimizdedir, istersek, ikincinin nezdinde de nüfuz sahibi olmak için, şansımız kuvvetlidir.

«Gayet tabiî, İslâm'ı silâh gibi kullanarak, İngiltere'ye karşı bir savaş açmak bahis konusu değildir.»

Ordularımızın Dumlupınar'daki kesin zaferinden iki hafta sonra, Mareşal Lyautey Fransa hükümetine 13 eylül 1922 tarihinde bir rapor gönderdi. Bu raporda özetle şöyle diyordu:

«Kuzey Afrika imparatorluğumuzun, bilhassa Fas'ın, geleceğinin bugünlerde Fransız hükümetinin Ankara ve İstanbul'daki şahıslara karşı takınacağı tavra dayandığına sarahatle kaniim. Faslılar'ın dost ve muhalif olsunlar, dört yıldır, doğuda geçen olayları ne kadar dikkat, ne kadar bol ve emin haberler elde ederek takip ettiklerini size dökümanlara dayanarak bir çok defa söylemiştim.

«Fas Sultanı'nın, Mahzen'in, aydın çevrelerin ve halkın, Fransa'nın müttefiki olarak vicdanlarını huzura kavuşturan, Türkiye ile savaş durumunun sona erdirilmesini nasıl bir gönül rahatlığı ile karşıladıklarını; Ankara harekâtının nasıl bir sempati ile takip edildiğini ve nihayet, portresini kendi yararımız yönünden verimlendirdiğim ve faydalandı-

ğım, M. Kemal ile son defa yapılan anlaşmanın, askerî operasyonlarıma umulmayan önemli bir yardım sağladığını söylemiştim.

«Bütün bunları bir formülde özetlemek için, şayet yarın, bizim, Türkler'i açıkça ve samimiyetle tuttuğumuz açıklanır ve Türkler'e karşı yapılacak her baskı için işbirliğine katılmayı reddedersek, sonuçları bütün Müslüman halklar arasında kendini derhal hissettirecek ve Fas'ta çok kısa zamanda, belirli bir ferahlık şeklinde tezahür edecektir.

«Şayet, aksine gazetelerin belirttiğine bakılırsa, görünüşte, İngiltere'nin tayin ettiği bir siyasete uyup, Türkler'i başarılarında durdurur veya sadece çekingen ve müteredditt davranırsak, bize yöneltilen sempatilerden elde ettiğimiz faydaları kaybetmekle kalmaz, etrafımızı İslâm davasının geniş dalgası ile çevrilmiş buluruz ve buna karşı, askerî imkânlarımız ve benim mahallî siyaset çabalarım bir saman çöpünden daha ağır çekmez; bu dalga, birbirinden ayırt olmadan, bütün Hıristiyan âlemini içine alacaktır.

«İngilizler'i tanıdığım için söylüyorum; eğer önce biz, Mustafa Kemal ve İslâm âlemi ile anlaşmak üzere harekete geçmezsek, onlar önce sessizce, sonra açıkça arkamızdan bizim zararımıza oyuna geçeceklerdir. Bu endişem, sade Fas'tan değil, Doğu'dan ve başka yerlerden aldığım bütün haberlerin ve bilgilerin sonucudur.

«Bana gelince, bir yıldan beri Istanbul ve Ankara'daki kişilerle ve onların Paris'teki temsilcileri ile olan devamlı ilişkilerim, Mustafa Kemal'in bana bir çok defa gönderdiği dostluk mesajları ve Fas Sultanı'nın temsilcisi olmam sebebiyle, Paris'teki Ankara temsilcisine sekiz gün önce sempatilerimi ilettiğimi bildirmek isterim. Kendisi bana samimî bir cevap yolladı ve bu içten yakınlık mesajımı Mustafa Kemal'e doğrudan doğruya ulaştıracağını bildirdi.

Kutsal Cihad dâvâsına sadık kalan Fas Emîri Abdülmelik (Türk albayı kıyafetiyle).

«Şu anda 11 eylül 1922 tarihli «Temps» gazetesinde «Sunday Times»ten nakledilen şu pasajı okuyorum: Fransızlar, Türkler'in Istanbul'a dönmesini birçok sebeplerden isteyemezler... Bunlardan biri, İngiliz sömürgelerinde olduğu gibi, Fransız sömürgelerinde de nüfusun çoğunluğunun Müslüman olmasıdır. Bunlar, Avrupa Hıristiyanları üzerinde eski Osmanlı hâkimiyetinin silâh kuvveti ile yeniden teessüsüne derhal ve belki de tehlikeli şekilde etki göstereceklerdir.

«Hayır, hayır ve tekrar hayır... Müslümanlar Istanbul'a o kadar bağlılar ki, oraya bizim tedbirli müsaademizle ve

hattâ daha iyisi, bizim desteğimizle tekrar girerlerse, bundan biz muazzam faydalar sağlayacağız ve yalnız İngilizler, bütün sömürgelerinde korktukları reaksiyonla karşılaşacaklardır ve bu durum da bizim için büyük bir kâr olacaktır. Halbuki, onlara Istanbul'u yasaklayanların safında yer alırsak, asıl o zaman İslâm memleketlerince lânetleneceğiz.»

Yunan ordusunun Afyonkarahisar'da uğradığı kesin bozgundan sonra, Anadolu'daki savaş durdurulmadığı takdirde ahvalin daha vahim neticelere sürükleneceğini görmüş olan Llyod George, M. Poincaré'den, M. Franklin Bouillon'un tavassutunu istemişti.

Böylece, Franklin Bouillon, bütün müttefiklerin mümessili seçilerek Boğazlar'a doğru ilerleyen muzaffer orduyu durdurmak için Gazi Mustafa Kemal' le görüşmek üzere İzmir'e hareket etmişti. Gazi, temsilciyi getiren Fransız kruvazörü Valdeck-Rousseau'nun motörünü karşılamak arzusunu göstererek Göztepe'de iskeleye inmişti. İkisinin karşılaşır karşılaşmaz birbirlerine gayet dostça sarılmalarına şahit olmuştuk.

Lozan barış antlaşmasından sonra ve henüz barış antlaşmasının tasdiki formalitesi tamamlanmamış olduğu günlerde Mme Gaulis, Türkiye'nin tam bağımsızlık hususundaki ısrarlı ve azimli durumunu, büyük bir anlayışla görüp savunan yazılar yazmıştı. Bu yazılarda, Fransa'nın İngilizler'in etkisi altında kaldığı ve asla gerçeği görmediği, anlayamadığı, bu gerçeği görecek kabiliyet ve imkânlara sahip olduğu zaman bile görmezlikten geldiği hakkında şikâyet vardır. Mme Gaulis üzgündür, bu üzüntüsünü Mareşal Lyautey'e yazdığı mektuplarda ifadeye çalışmıştır:

Paris, 24 şubat 1923

«Sayın Mareşal,

«Bildiğiniz gibi, Kemal, güçlükleri yendi. Halifelik bütün kudretlerinden uzaklaştırılıyor. Şimdi, her şeyi yapabilir. Hem kuvveti, hem de itibarı vardır. Eserleri Sivas'ta hazırlanan plan gereğince şekillenmektedir. Her şey yerine getirilmiştir; Istanbul'da ayaklanma olamaz.»

★

Paris, 29 aralık 1923

«Sayın Mareşal,

«Son günlerde bir Türk heyeti ile konuştum. Görüşmeye, anlaşmaya geldiler. Her şey böylece yerini almaktadır, yabancı bir devletin, halife ile hazırladığı tertip tasfiye edilmektedir. Bu devlet üst üste pot kırmakta, cumhuriyet duygusunu kuvvetlendirmektedir. Şimdi devlet sistemi değiştirilecektir. Panislamim' den kurtulmak için büyük gayretler sarfediyorlar. Ordu, açıkça cumhuriyetten yana olanları tutuyor. O yabancı devletin yüksek komiserliği, gerek halifeliği, gerekse etrafındakileri sorumlu bir duruma soktu ve tehlikeye düşürdü.

«Kemal, birkaç hafta için yarı bir istirahata çekildi. O, sabırlıdır, metindir. Şef O'dur. Sıhhati ve gücü yerindedir. Halkın ona olan sevgisi zerre kadar değişmemiştir.

«Türkler'in beklediği, antlaşmanın tasdikidır. Dün, Hüseyin Ragıp (Baydur) bana dedi ki:

«Fransız hükümeti devrilse, Clémencaucular iktidara gelse bile, siz barış antlaşmasını tasdik edeceksiniz, çünkü bizimle savaşmak istemezsiniz... Ama o, böyle konuşurken bizimle savaşmaya cesaret edemezsiniz, diye düşünüyordu, muhakkak...»

Mme Gaulis, mektubunun sonuna, o zamanlar Istanbul'da çıkmakta olan «İleri» gazetesinin başyazarlarından Suphi Nuri İleri'den aldığı bir mektuptaki bilgileri de ekliyordu:

«Suphi Nuri, bir başyazarlar grubu ile gittiği İzmir'de M. Kemal tarafından kabûl edilmiş, cumhuriyet rejiminin sağlıyacağı refah ve geleceğe sarsılmaz bir güvenle dönmüştür. Yakında yeni ka-

Atatürk, 1922'de, İzmit'te büyük Türk dostu Fransız yazarı Claude Farrère'i kabûl etmişti.

nunlar çıkacak ve bunlar laik ve cumhuriyetçi olacaktır. Batı dünyasında rastladığımız, pek ölçülü samimiyetten şikâyetçiyiz. Bu hal, dostluk ilişkilerinin yeniden kurulmasına, normal bir duruma dönülmesine hiç de elverişli olmıyan, bir güvensizlik havası yaratıyor.»

Nihayet büyük devrimler olmuş, Halîfeliğe son verilmiş, laik devlete yol açan ana kanunlar 1924 martının ilk haftasında çıkmıştır. Artık, ne Fransa ne İngiltere hilâfet parolası ile sömürgelerinde etkiler yapamıyacak, bize yönelen entrikalar çeviremiyecektir.

Yüzyılların geleneklerini deviren devrim kararları karşısında, Mme Gaulis de aşkına dönmüştür, bu kadar azametli ve kökten değişiklikler karşısında... M. Kemal, başarıya ulaşacak mıdır? Kafası hâlâ şüphecidir. 10 mart 1924'te Lyautey'e yazdığı mektup dikkat çekicidir:

«M. Kemal'in Osmanlı hanedanına karşı taarruza geçmesi, strateji bakımından da inceden inceye hazırlanmıştır. Kemal, gerçekten, genç, temiz, candan inanmış, idare etmek için yaratılmış bir insandır.»

Atatürk'ü son nefesine kadar anan ve Ankara'da geçirdiği günlerin hatıralarını torununa anlatarak 1950 yılında gözlerini hayata yuman bir insanı, biz de bu sayfalarla anmış oluyoruz.

Millî Mücadele ve İstiklâl Savaşı yıllarında Anadolu'ya gelen Fransız gazetecisi Mme Berthe George Gaulis 1924 te yayınladığı «La Nouvelle Turquie» adlı kitabında Gazi Mustafa Kemal'in İsmet ve Kâzım Karabekir Paşalar hakkında söylediklerini şöyle nakleder:

«Otuz kişilik sofraya oturduk, masanın bir ucunda ben vardım, öteki ucunda tam karşımda iki mesai arkadaşı ile beraber Mustafa Kemal Paşa; M. Kemal, İsmet Paşa'yı göstererek:

— Batı ordularımızın kumandanı İsmet Paşa'yı tanırsınız, şimdi de yeni Dışişleri Bakanımız ve Lozan Barış Konoferansına gidecek başmurahhasımız İsmet Paşa'yı tanıtıyorum, dedi ve hayret ettiğimi görünce de sözlerine devam etti:

— Onu bugün görevlendirdim.

İsmet Paşa gülmüyordu, yeni görevi onu bambaşka yapmıştı. Savaşın en zorlu günlerinde bile dudaklarından gülümsemeyi eksik etmediğini biliyordum, şimdiyse düşünceli bir hali vardı...

Mustafa Kemal, solumdaki masa komşumu göstererek konuşmaya devam etti: «Bu da bizim Kâzım Karabekir, Doğu cephesi komutanımız. Şöhretini duymuşsunuzdur; fakat maceralarını bilmezsiniz, birazdan anlatırım. Daha önce, etrafınızdaki kimseleri size tanıtmak istiyorum.

«Ziyafette hazır bulunanları birer birer takdim ediyor, bir kelimeyle özelliklerini belirtiyor, her işte olduğu gibi büyük bir titizlikle her birini ayrı ayrı değerlendiriyordu...

«Daha sonra

«Şimdi de sözü şairlere bırakalım, dedi.

«Yahya Kemal'den vaadettiği şiiri okumasını istedim. Yahya Kemal ayağa kalktı, güçlü ve güzel bir sesle son şiirini okumaya başladı. Sesi bir şarkı gibi çıkıyor, kıtalara inanılmaz bir âhenk veriyordu. Türk dilinde akıl almıyacak kadar güzel sesler var. Şiiri Ruşen Eşref, tercüme diyordu. Mustafa Kemal tercüme hatalarını düzeltiyor, bazan tasdik, bazan tenkid ediyor, âdeti üzere inceden inceye iğnelemeden geri kalmıyordu:

«— Türk şairi Boğaziçi'ne dönüyor, ölümden kurtulduğunu hissediyor ve Boğaziçi'nde batan Türk güneşinin karşısında büyük bir huzur duyuyor.

«Burada Paşa kesin bir sesle söze karıştı.

— Türk güneşi asla batmaz, dedi.

Yahya Kemal devam ediyor, Ruşen Eşref de şiirin mânâsını anlatıyordu:

«— O sırada kayıktan bir ses yükseliyor. Kanatlı şarkı Boğaziçi'nin bütün tepeleri üzerinde süzülüyor, Kandilli ile Bebek arasına can çekişiyor. Ölümden kurtulduğunu hisseden şair sevgilisine bakıyor, elinde kırmızı bir kadeh, ağzında da kırmızı bir gül var...

Paşa şarkılarını o kadar sevdiği, bazan kendisine görev verdiği sözünü bir kere daha kesti:

«— Kırmızı bir gül, ölüm, aşk, Boğaziçi. Ah bu şairler, adam olmazlar. Şimdi ben konuşacağım ve nesiroolarak, yanınızdaki kahramanları size tanıtacağım:

«— İsmet Paşa'nın ateşli milliyetçiliğini sadece Türkler değil, bütün Müslümanlar bilir. O hepimizin en iyi arkadaşıdır. En büyük dostu, Kâzım Karabekir Paşa ile benim. Erzurum'a gelmezden önce benimle temaslarında bu iki kuvvetin Türk milletine saadet getireceklerine inanıyordum: bu inancımdan ötürü de güvenim ve gayretim artmıştı. Millî hükûmet kurulunca, daha birçok kimseler kararsızlık içinde bocalarken Kâzım Karabekir Paşa, zekâsı, cüreti ve askerî değeri sayesinde bütün engelleri aşmıştı. Siyaset anlayışı, teşkilâtlandırma kabiliyeti sayesinde bir ordu kurdu ve başına geçerek Doğu'ya doğru ileriledi. Böylece bize Kars zaferini kazandırdı. Düşmandan aldığı topların sayısı zaferden sonra elimizde kalan top sayısından fazla idi. Memleketin ücra köşesinde sağlam bir düzenin kurulduğunu müjdeledi. Bu müjde, millî hükümetin kudretini gösteren ilk işaretti. O zaman Anadolu'da herkes Türk milletinin hâlâ zindeliğini muhafaza ettiğini anladı ve Kâzım Karabekir'in memlekete ve hükümete yaptığı bu hizmeti en çok takdir eden de İsmet Paşa oldu, arkadaşının başarısını Millet Meclisi'nde değerlendirmeyi bildi. Bunu da, daha birçok şey gibi, İsmet Paşa'ya borçluyuz. Arkadaşının elde ettiği başarıların manevî önemini hemen kavradı, bunları ileri sürerek hâlâ şüphe besliyenleri kendi safımıza çekti. Ben de onun gibi düşünüyordum; fakat düşüncemi açıklamak istemiyordum; her birimizin kendi hareketlerinin bütün sorumluluğunu tek başına yüklenmesine taraftardım.»

Atatürk'e Ezan Okuyan Hâfız

Kemal Batanay anlatıyor

Hâfız
Kemal Batanay

I. DÜNYA Harbi'nde yedek subay olarak orduya iltihak etmiştim. Çeşitli cephelerde, Çanakkale'de, hattâ orada Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'in maiyetinde bulundum. 36. alayın 4. taburunda hesap memuru olarak çalışıyordum. İngilizler'in çekilmesinden sonra, bizi istirahat için Edirne'ye çektiler.

Edirne'de bulunduğumuz sırada bir gün, bir cuma namazına hazırlandım ve üç şerefeli camiye gittim. Vakit daha erkendi, müezzinlere:

— Mahfile çıksam da bir kur'an okusam, acaba müsaade eder misiniz? diye sordum.

— Hây hay, buyurun efendim, okuyun, dediler.

Ben de çıktım müezzin mahfiline. Tabiî o vakit gençlik var, sesim de gayet müsait... Güzel bir Kur'ân okuduk. Cuma namazı vakti geldi, sünnetleri kıldıktan sonra müezzinler bana:

— Efendi, iç ezanı da siz okuyun, diye teklif ettiler.

— Pekâlâ, deyip kalktım bir iç ezan okudum.

Namazdan sonra tam sokağa çıkıyordum, bir erin:

— Ezan okuyan kim? Ezan okuyan kim? diye soruşturduğunu duydum.

Sağdan soldan:

— İşte bu efendi, dediler.

Er yanıma gelip:

— Efendim kumandan bey sizi istiyor, dedi.

Ben, «kumandan bey» deyince, kim olduğunu tanımadığım için, «Eyvah, dedim. Resmî elbiseyle burada ezan okuduk, herhalde bir pot kırdık.» Ben de daha gencim tabiî, toyum da... Bayağı korktum. Kumandan da kim bilmiyorum. Gittim, baktım şöyle; gayet yakışıklı, başında kalpak, mavi gözlü, bıyıkları şöyle yukarı doğru kıvrılmış bir kumandan. Sırtında pelerini var.

Bu kumandan Mustafa Kemal'miş! Gerçi Anafartalar'da görmüştüm ama; benim gördüğüm zamanki kıyafeti çok başkaydı. Başında bir kabalak vardı. Bizim siperleri teftişe gelmişti. Şimdi bu resmî elbisesi, başında kalpağı, üniforması, elbisesi... Çok değişmişti doğrusu.

— Oğlum sen mi okudun ezanı? diye sordu.

Ben çekine çekine:

— Evet efendim, dedim.

— Çok beğendim, maşallah, dedi. İsmin ne senin?

— Kemal.

— Aaa, adaşmışız. Şimdi hangi kıtada bulunuyorsun?

— Efendim 16. telgraf bölüğünün hesap memuru olarak buraya tayin edildim. İşte malûm-ı devletiniz burada teşkilât yapılıyor. Arabistan cephesine gitmek için, kolordu teşekkül ediyor, ben de orada vazife görüyorum.

Yaverine:

— Peki, dedi, yaz, ismini de yaz, kıtasını da yaz.

— Peki yavrum, bir dahaki cumaya ben hangi camiye gidersem sana haber vereceğim, oraya gelip bana bir ezan daha okuyacaksın.

Sonra yaverine emredip ismimi, kıtamı yazdırdı. Ben de:

— Başüstüne efendim, diyerek kumandanı selâmladım, o da atına bindi ve gitti.

Hafta arasında vazife başındayken telefon edildi. Telefon eden Yaver Ali Rıza Bey isminde bir yüzbaşıydı.

Bana: «Kemal Bey, dedi. Kumandan Bey emretti; bir dahaki cumaya Selimiye camiine gideceksin. Orada okuyacaksın ezanı,» dedi.

— Peki efendim, emrederler, dedim. Yalnız, beyefendi, burası Edirne, benim gibi daha birçok hâfızlar, sesi güzel kimseler vardır. Ezanı okumak istediğim zaman ya bana okutmazlarsa... O zaman Kumandan Bey'e mahcup olurum. Onun için siz evvelâ cami ilgilileriyle temas edip haber verseniz çok münasip olur. Ben de cuma günü giderim, okurum.

— Doğru söylüyorsun. Biz camiyle görüşür ve sana haber veririz.

Aradan bir, yahut iki gün geçti; tekrar telefon edildi. Yine Ali Rıza Bey arıyordu.

Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda Büyük Millet Meclisi önünde bir dua sırasında.

Selimiye Camii.

— Biz camiyle konuştuk, dedi. Müezzinbaşı varmış. Ona müracaat edeceksiniz, ezanı size okutacaklar.

Bermûtad cuma namazına gittik. Orada müezzinbaşıyı aradım, bulamadım. Kayyumbaşıyı gösterdiler bana, sakallı, ihtiyar bir adamdı. Daha ben söze başlarken:

— Aa, evet efendim, Kumandan Bey bize haber gönderdi. Buyurun, dedi, müezzin mahfiline namaz vakti okursunuz.

— Peki, şimdi biraz Kur'an okusam olur mu?

— Hay hay efendim, buyurun okuyun efendim.

Ben artık sevinç içindeydim. Bir par-

ça da gençlik dolayısıyle duyulan o kendini beyenme, falan yok mu? Evet bir aşk ile okudum orada. Sesim de çok müsaitti. Cuma vakti gelince iç ezanı da okudum. Ama gerçekten öyle bir aşkla okudum ki kendim de beğendim; cemaat da herhalde çok beğendi. Cuma namazından sonra etrafımı sardılar. Hem kim olduğumu soruyor, hem de elimi, yanağımı öpüyorlardı.

Biz daha müezzin mahfilinden aşağıya inmeden, yine bir er geldi.

— Ezan okuyan hâfız nerede? Ezan okuyan hâfız... diye araştırıp duruyordu.

Beni gösterdiler:

— Kumandan bey çağırıyor sizi, dedi.

Ben hemen cemaatin arasından sıyrılıp avluya çıktım. Kumandan Bey arkasında pelerini olduğu halde bizi bekliyordu.

Hemen selâm verdim. Rahat etmemi söyledi. Sonra elini uzattı, yaklaşıp öptüm. Elimi sıkmak mı istiyordu, onu bilmiyorum. Ama buna cesaret edemezdim. Mustafa Kemal olduğunu da öğrenmiştim tabiî...

— Evlât, dedi, bugün yine yaktın bizi. İnşallah bir dahaki haftaya da hangi camiye gidersem oraya geleceksin.

Hakikaten de üçüncü hafta da Eski Cami'ye gittim. Orada da güzel bir ezan okudum. Fakat şunu da itiraf edeyim ki, bu ezan Selimiye camisindeki ezan kadar olmadı. Çünkü o caminin akustiği bambaşka. Neyse, böylece üç ezan okuduk. Aynı hafta içinde Kumandan Bey yine beni istetti. Vakit geceydi. Yatsı vakti de geçmişti galiba.

Girdiğim yer yatak odası olmalıydı. Karyola vardı bir kenarda. Bana musikiyle alâkalı olup olmadığımı sordu.

— Evet efendim, ben musikiyi meşkediyorum, dedim. Istanbul'da birkaç fasıl öğrenmiştim, dedim.

— Hadi bana bir şey oku da dinleyeyim, dedi.

— Kumandan bey ben klasik şeyler bilirim, piyasa şeylerini pek bilemiyorum.

— Oku da, ne okursan oku.

Efendim, Dellâlzâde'nin bir yürük semâîsi vardır. Isfahân makamında. «Âh, o güzel gözlerine hayrân olayım.» Onu okudum. Ardından «Çıkmaz derûn-ı dilden» diye Bayatî Nakış Semâî vardır, ağır semâî onu da okudum. Çok memnun oldu ve kendisi de alçak sesle bir şarkı mırıldandı:

— Bu şarkıyı biliyor musun? diye sordu.

Leylâ Hanım'ın Hüzzam makamında bir şarkısıydı.

— Valla, dedim, efendim, ben pek o kadar bilemiyorum bu şarkıyı. dedim. Bilsem de huzurunuzda okuyamam.

Kendisi yavaş bir sesle bana okudu.

— Evet, dedim, hatırladım, ama, okuyamıyorum.

Sonra aradan bir iki gün geçti. Bir gün gündüzün çağırdı.

— Oğlum, dedi, biz yarın buradan hareket ediyoruz. Sina cephesine gidiyoruz. Sen de benimle beraber geleceksin. Ben kıt'ana başka birini gönderirim.

— Kumandan Bey, dedim. Biliyorsunuz burada bir teşkilât var, bütün taburlardan dördüncü bölükler alınmış. Sina cephesi için bir kolordu teşekkül ediyor. Zaten siz de oranın kumandanısınız, binaenaleyh bütün taburlar hep bende misafir. Telgraf bölüğü olmakla beraber dört bin yedi yüz kişi nüfusum var. Hepsinin erzakı bende. Sonra taburda da başka kimse yok, bir yüzbaşı var. Bölük kumandanı, yedek subay bir zabit, bir de bölük emini var. Bu kadar kişinin bütün muameleleri bende. Ben nasıl olsa sizin arkanızdan geleceğim. Onun için müsaade edin ben bölüğümle geleyim.

Atatürk bir an düşündü, sonra yaverine dönerek:

— Bu çocuk zeki bir şeye benziyor, dedi. Sonra, «Peki oğlum, peki, hadi git sen,» diye ilâve etti.

Bizansın Son Günleri

Yılmaz Öztuna

BİZANS İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu'nun bir devamıdır. Roma Cumhuriyeti M.Ö. 23 aralık 27'de imparatorluk oldu. Bu imparatorluk 4 eylül 476'da, yani 503 yıl, 7 ay, 12 gün sonra yıkıldı. Bu yıkılış tarihi, İlkçağ'ın sonu ve Ortaçağ'ın başı sayılır. İmparatorluğun merkezi Roma idi. Yalnız 11 mayıs 330'dan 17 ocak 395'e kadar 64 yıl, 8 ay, 7 gün başkent, Istanbul'a nakledilmişti. 323 yılında Hıristiyanlık, devlet dini olarak kabûl edildi. 17 ocak 395'te imparatorluk, «Doğu» ve «Batı» olmak üzere iki büyük imparatorluğa ayrıldı. İmparator Theodisius'un iki oğlu, Doğu ve Batı imparatoru olarak, devleti aralarında paylaştılar. Batı imparatorluğu, yukarıda anlatıldığı gibi, bu ayrılıştan 65 yıl sonra battı. «Bizans» da denen Doğu imparatorluğu, «tek Roma İmparatorluğu» olarak ortada kaldı; başkenti Istanbul idi. İşte bu devlet, tam 1058 yıl, 4 ay, 13 gün yaşadı. 29 mayıs 1453'te Osmanlı Türkleri tarafından ortadan kaldırıldı. Doğu yani Bizans İmparatorluğu'nun sonu da, Ortaçağ'ın nihayeti ve Yeniçağ'ın başlangıcı olarak kabûl edilir. Doğu imparatorluğu, az zamanda Latin hüviyetini kaybetti; Yunanlılaştı. Latince yerine Yunanca, devlet dili oldu. Hıristiyanlık âlemi Katolik ve Ortodoks olarak ikiye ayrılınca da, Istanbul Patriki, Ortodoks kilisesinin başı oldu.

Bu suretle Roma İmparatorluğu'nun ömrü, 1453'e kadar tam 1480 yıl sürdü. Osmanlı Türkleri'nin kurdukları devlete kadar cihan, bu kadar sürekli, devirler içinde bu derecede bir önem muhafaza eden hiç bir devlet görmemişti. Bizans İmparatorluğu'nun öyle çağları oldu ki, bütün Akdeniz'i hâkimiyeti altına aldı; İspanya, İtalya, Mısır ve Kuzey Afrika, Yakındoğu ve Balkanlar, Bizans eyâletleri idi. İslâm imparatorluğu ve sonradan Türk-Selçuklu devleti, Bizans'ı dünyanın en büyük devleti olmak imtiyazından mahrum etti. Fakat yine de Bizans, yüzyıllarca, dünyanın ikinci devleti ve Batı'nın en büyük devleti olarak mevkiini korudu. Ancak son yüzyıllarda gerileme, hattâ çökme alâmetleri pek belli bir hâl almıştı. 26 ağustos 1071'de, 55. Bizans imparatoru IV. Romanos Diogenes, Türk imparatoru Alp-Arslan tarafından Malazgirt'te yani Doğu Anadolu'da müthiş bir bozguna uğratıldı ve esir edildi. Bu tarihten 20 yıl sonra Türkler, Marmara kıyılarına, Üsküdar'a, Ege Denizi'ne varmışlardı. Anadolu Selçukluları'nın

Sultanahmet'te bir
Bizans hâtırası.

Bizanslılar'ın kuşatmalarda kullanmak üzere yaptıkları su deposu Binbirdirek'in eski bir gravürü.

başkenti İznik idi. Türkler'in bu baş döndürücü ilerleyişi karşısında büyük telâşa düşen Avrupa birleşerek Haçlı Seferleri'ni düzenledi. Haçlı Seferleri, Bizans'ın hayatını 3,5 asır uzattı. Fakat Bizans'ın inhitatının önüne geçemedi.

Biz bu tefrikamızda okuyucularımıza Bizans'ın son devirlerinden sahneler vererek bu tarihî büyük imparatorluğun ne derecelere kadar içten çürümüş olduğunu göstermeye çalışacağız. Bunun için de sık sık Bizanslı ve Avrupalılar'ın şehâdetlerine dayanacağız. Yani, Bizans âlemini, kendi içinden seyretmiş olacağız.

■

Haçlı Seferleri, aslında Bizans'ı Türkler'in elinden kurtarmak için tertip edilmişti. Fakat az zamanda maksadını unuttu, âdî bir çapulculuk hareketi hâline geldi. IV. Haçlı Seferi, Hıristiyanlık için bir fiyasko ve Bizans için bir felâket oldu. Dünyanın en büyük, kalabalık ve zengin şehirlerinden biri olan İstanbul, fakir ve görgüsüz Avrupalılar'ın gözlerini kamaştırdı, iştahını kabarttı. Türkler'e karşı pek çetin geçen savaşlara girişmektense, yardımına koşmak üzere geldiklerini iddia ettikleri Doğulu dindaşları üzerine saldırmayı tercih ettiler. Bu niyetle Latinler, hileyle İstanbul'a girdiler ve şehri ele geçirdiler. Tarihte ilk defa olarak Bizans İmparatorluğu'nun muhteşem başkenti istilâya uğruyordu. Bu istilâyı Romen tarihçisi Decei şöyle anlatıyor:

«Istanbul'un Latinler tarafından zaptını takib eden üç gün içinde yapılan zulümler ve tahripler, her türlü tasavvurun üstünde idi. Kiliseler, sanat âbideleri ve meskenler, bu tahripten kurtulamadı. Ayasofya bile yağma edildi. Kütüphaneler taarruza uğrayarak elyazması kitaplar imha olundu. Kadınlara tecavüz edildi. Yaş ve cins farkı gözetilmeden şehir halkı kılıçtan geçirildi. Bu zulümlere yalnız savaşçılar değil, Katolik din adamları da katıldı. Bu olayları gözleriyle gören Bizanslı tarihçi Nikitas Honiatis, Haçlı tecavüz ve tahriplerinin ibret verici bir tasvirini bize bırakmıştır. Diğer bir şahit olan Bizans tarihçisi Nikolaos Mesaritis de bu hâdiseyi heyecanlı bir dille anlatmıştır. Bu faciadan sonra şehrin serveti, ihtişamı ve kuvveti azaldı. Eski mâmûrluğunu kaybeden şehir için tekrar parlamak ve muhteşem bir devir yaşamak, ancak Osmanlı Türkleri'nin hâkimiyeti sırasında mümkün olabildi.

«Istanbul'un ünlü hipodromunu süsleyen ve heykeltıraş Lysippos'un eseri olan tunçtan dört at, Venedik'e gönderildi ve Bizans üslûbuna göre inşa edilmiş San Marco kilisesinin cephesine yerleştirildi. Hıristiyan dinine ait 300'den fazla mukaddes emanet Fransa, İtalya, Belçika ve Almanya'ya götürüldü. Ayasofya, Katolik kilisesi hâline konuldu. 32 Bizans kilisesi de Katolik kilisesi oldu. Tommaso Morosini, Papa tarafından Bizans Patriki tâyin edildi. Ortodoks Patriki, Bizans imparatoru ile beraber İznik'e sığındı. Pek mâmûr ve kalabalık olan Istanbul, yarı yarıya boşaldı. Zenginler ve asîller, İznik'e ve başka Batı Anadolu şehirlerine sığındı. Bizans'ın muhteşem yapıları yavaş yavaş harap ve yok olmaya başladı. Bir çok kiliseler kapatıldı. Papazlar sürüldü veya hapse atıldı. Bizans'ın sanat eserleri, dinî müesseselerine ait hazineleri, haraç mezat satışa çıkarıldı. Şehirdeki Türk azınlığı da kovuldu».

Istanbul tam 57 yıl, 3 ay, 12 gün Latinler'in hâkimiyetinde kaldı. Rumlar pek kötü günler geçirdiler. Sonunda İznik'ten gelen Bizans imparatoru VIII. Mihail Paleologos, 25 temmuz 1261'de Istanbul'u geri aldı.

Bu sıralarda Bizans'ın elinde, Batı ve kuzey-batı Anadolu'da pek küçük yerler kalmıştı. Anadolu Selçuklu devletinin uç beyleri olan Menteşe-oğulları, Saruhan-oğulları, Aydın-oğulları, Germiyan-oğulları, Karesi-oğulları, Osman-oğulları, Bizans'ı Anadolu'daki son topraklarından söküp atmaya uğraşıyorlardı. Bu beyliklerin en küçüğü sonradan «Osman-oğulları» adı verilecek olan bir Kayı aşiretinin Bilecik ile Eskişehir arasında kurduğu beylik idi; başında Ertuğrul Gazi bulunuyordu.

Anadolu Selçuklu İmparatorluğu, İlhanlılar'a yani İran Moğolları'na tâbî idi. Bizans, Moğollar'la iyi geçinmek sayesinde Türk istilâsını durdurmaya uğraşıyordu. İmparator VIII. Mihail Paleologos, 3 kızını, 3 Moğol hükümdarına verdi: Prenses Maria - Despina 1266'da İlhanlı hükümdarı Abaka Han ile evlendirildi; 15 yaşlarında idi. Prenses Euphrosyne, Altınordu prenslerinden Nogay'a verildi. Prenses Maria da, İlhanlı imparatoru Olcaytu'ya gönderildi. Bu sıralarda tahta, bu 3 prensesin kardeşi olan II. Androonikos geçmişti. Bu olaydan bir yıl önce, yani 1281'de de Ertuğrul Bey öldü ve yerine Osman Gazi, Kayı aşiretinin beyi oldu. 1324'te de Orhan Gazi, Osmanlı beyi oldu.

2 mart 1331 Maltepe (Kartal Maltepesi) meydan muharebesi, Bizans'ın bütün za'fını açıkça gösterdi. Bu köhne imparatorluğun, henüz filizlenmekte olan ve ancak 5 yıl önce Bursa'yı alan Osmanlı beyliği ile başa çıkamayacağı anlaşıldı. Osman-oğlu Orhan Bey'in İznik gibi pek önemli bir Bizans şehrini muhasara etmesi üzerine, imparator, buna engel olmak ve Türkler'i ezmek üzere ordusunun başına geçti. Orhan

Sultanahmet'teki Dikilitaş ve burmalı şütun.

Bey de küçük Türk ordusu ile Marmara' nın kuzey-doğu kıyısını takip ederek Maltepe yakınlarına geldi. İki ordu karşı karşıya geldiği zaman akşam olmuştu. III. Andronikos, muharebeyi sabaha bırakmayı tercih etti. Fakat Orhan Bey, kuvvetinin azlığına bakarak, baskın tarzında bir gece muharebesi verdi. Bizans ordusu derhal dağıldı. Saray nâzırı Kantakuzinos, Bizanslılar'ı toplamak için çok gayret sarfetti; fakat Türk oklarından fena hâlde yılan Bizanslılar kimseyi dinlemeyip Istanbul'a doğru can attılar. Bizzat imparator, bir Türk oku ile yaralandı. Pek çok Bizanslı muharebe meydanında kaldı. İmparatorun ordugâhı dahil bütün Bizans ağırlıkları Türkler'in eline geçti. Bu Türk zaferini o zamanki Bizans tarihçisi Frances şöyle anlatıyor:

«İmparator, bir Türk oku ile ayağından yaralandı. Ayağını tedavi için yakındaki Filokrini köyüne gitti. İmparatorun muharebe meydanını terkettiğini gören Bizans askerleri, panik hâlinde kaçmaya ve gece karanlığında birbirlerini çiğnemeye ve vurmaya başladılar. İmparatorun otağı, bütün içindekilerle beraber, imparatorun atları ve elbiseleri dahil olmak üzere, Türkler'in eline geçti. Bu vaziyette imparator, teselli kabûl etmeyecek göz yaşları dökerek Istanbul'a döndü. Türk hükümdarı, bu zaferinden birkaç gün sonra İznik'i aldı».

Doğu Roma İmparatorluğu'nun, bizzat imparatorun komuta ettiği ordusunun, küçük bir Türk beyliğine yenilmesi, büyük ve görülmemiş bir fiyasko idi. Orhan Bey'in şan ve şerefi çok arttı.

«İhtiyar» ve «Eski» diye anılan II. Andronikos Paleologos'un saltanatı 46 yıl sürdü. Son devirleri Bizans'ın za'fını tam mânâsıyle gösteren olaylarla doludur. Andronikos'un oğlu IX. Mihail 1320' de babasının hayatında 38 yaşında ölmüştü. Son 25 yılında saltanat ortağı şeklinde, babası ile Bizans tahtını paylaşmıştı. Mihail'in büyük oğlu «Genç» diye anılan III. Andronikos, 24 yaşında,

Bizans'ın fâtihi II. Sultan Mehmed.

(Bu resim hiçbir surette iktibas edilemez)

muhteris bir prensti. Büyükbabası olan imparatordan tahtı almak için türlü entrikalara girişti. Saray nâzırı İoannis Kantakuzinos, genç prensi destekliyordu. 1328'de ihtiyar II. Andronikos tahtan indirildi. Torunu III. Andronikos, Bizans imparatoru oldu. 40 yaşında olan ve tarihçiliği ile de tanınan saray nâzırı Kantakuzinos, büyük nüfuz kazandı ve kuklası olan genç imparatoru ortadan kaldırmak için, karışık işlere girişti. 1341'de Genç Andronikos'un ölümü, Kantakuzinos'un ihtiraslarını tatmin için büyük fırsat oldu. Andronikos'un 11 yaşındaki oğlu, «V. Ioannis» adıyle imparator ilân edildi. Kantakuzinos da çocuk imparatora naip oldu.

Ancak Kantakuzinos, bununla yetinmek fikrinde değildi. Bizzat imparator olmayı aklına koymuştu. Bu suretle Paleologos ve Kantakuzinos hanedanları arasında amansız bir mücadele başladı. Kantakuzinos'u alt edemeyeceklerini anlayan Paleologoslar, Bulgarlar'dan yardım istediler. Bulgarlar'a karşı koyamayacağını anlayan Kantakuzinos da, Aydın-oğlu Umur Bey'i yardımına çağırdı. Aydın-oğlu Umur Bey, Batı Anadolu Türk beylerinin en tanınmışlarından idi. Büyük bir donanması olduğu için, Ege Denizi'nde istediği gibi dolaşabiliyordu.

Gazi Umur Bey, 32 savaş gemisi ve 29.000 askerle Batı Trakya'da Avrupa topraklarına ayak bastı, Dimetoka şehrine geldi. Bulgarlar, Türkler'in önünden kaçtı. Ertesi yıl Umur Bey tekrar Trakya'ya çıkarak Kantakuzinos'u destekledi.

1344'te yine başı sıkışan Kantakuzinos, Umur Bey'i yardımına çağırdı. Fakat Umur Bey, İzmir'e hücum eden Haçlılar'la savaşıyordu. Gelemeyeceğini bildirdi ve Osman-oğlu Orhan Bey'den yardım istemesini Kantakuzinos'a tavsiye etti. Orhan Bey, 1324'ten beri Osman-oğulları beyliğinin başında idi. Bizans'tan Bursa, İznik, İzmit gibi önemli şehirleri almıştı.

Bu kere Umur Bey'in yerine Orhan Gazi, Kantakuzinos'un düşmanları ile uğraşıp Bizans'ı korumaya başladı. Bizans topraklarını altüst eden Bulgar çetelerini bile Türkler temizledi. Bizans imparatoru ile Osmanlı hükümdarı o kadar anlaştılar ki, Kantakuzinos, 1346'da 14 yaşındaki kızı Theodora'yı Orhan Bey'e verdi. Theodora'nın kızkardeşi Eleni de, genç imparator ve Kantakuzinos'un rakibi V. İoannis'in zevcesi, yani imparatoriçe idi.

Bizans bu kavgalar içinde çalkanırken, Batı Anadolu Türk beylikleri her gün yeni bir ilerleme kaydediyorlardı. Ünlü Bizans tarihçisi Prens Dukas şöyle diyor:

«Andronikos Paleologos'un uzun saltanatı sırasında Asya'nın ünlü şehirlerinden biri olan Efes ve Karya eyâleti, Menteşe-oğulları tarafından, İzmir'e kadar Lidya eyâleti Aydın-oğulları tarafından, Bergama'ya kadar Manisa ve Magedon eyâleti Saruhan-oğulları tarafından, bütün Frikya eyâleti Germiyan-oğulları tarafından, Truva bölgesi Karasi-oğulları tarafından, Bitinya'nın tamamı ve Paflagonya'nın bir bölümü de Osman-oğulları tarafından alındı...

«Türkler, Çanakkale Boğazı'nı geçtiler. Aydın-oğlu Umur Bey ve Osman-oğlu Orhan Bey, Rumeli'ne ayak bastılar. Gelibolu yarımadası, Trakya kıyıları, Dimetoka'ya kadar Meriç sahili, İstanbul tarafından Silivri'ye kadar olan yerler, Türkler tarafından ele geçirildi. Türkler'in niyeti, bütün Trakya'yı almaktı».

Paleologoslar ile Kantakuzinoslar arasındaki amansız düşmanlık, Bizans'ı ikiye ayırmıştı. İki parti arasındaki kanlı bir boğuşmayı Dukas şöyle anlatıyor:

«Galeyana gelen halk ve askerler zindanları bastı. Muhafızları kan ve ateşle tehdit ederek içeri girdi. Kantakuzinos taraftarı olanların hepsi kılıçtan geçirildi. Bunların ekserisi kilisede öldürüldü. Mihrabın ve mukaddes yerlerin kutsallığına saygı gösterilmedi.

(Devamı var)

Genç Osman'ın Saltanat Yılları : 3

Faciadan Sonraki Devre

Tahsin Tunalı

KAYINPEDERİ genç Şeyhulislâm Es'ad Efendi, Sultan Osman'ın öldürülmesi haberiyle altüst olmuştu. Cenazeye katılamadı. Cenaze namazını onun yerine büyük şâir Yahyâ Efendi kıldırdı. 70 yaşındaki Yahyâ Efendi, müteessir ve heyecanlı bir dua yaptı. Mahşerî bir kalabalıkla cenaze, Sultanahmet Camii avlusuna getirildi. Babası Ahmed Han'ın türbesine gömüldü.

Bütün Istanbul kan ağlıyordu. Osmanlı tarihi, ilk hükümdar katli görüyordu. Sultan Osman'ın Lehistan seferinde bindiği atların ters eğerlenmiş koşumlarla cenazenin önünden geçirilmesi, en metin kalpleri teessürle titretmişti. Hayatında pek de sevilemeyen bu genç hükümdar, öldüğü, cenazesi kaldırıldığı andan itibaren bir kahraman olmuştu. II. Osman'ın hayatını müdafaaya cesaret edemeyen binlerce kişi vardı ki, şu anda, onun intikamını almak için can vermeye hazırdılar!

«Hâile-i Osmâniye» denen II. Sultan Osman Han'ın şehid edilmesi hâdisesinin akisleri büyük oldu. Daha cenazenin ertesi gününden, 22 mayıstan itibaren haber, eyâletlere yayılmaya başladı. O sabah, Kapıkulları'na bir buçuk milyon duka altını cülûs bahşişi dağıtılmıştı.

Sultan Osman'ın katliyle, yeniçerilerin, hele diğer kapıkulu ocaklarının fazla bir alâkası yoktu. Bu facia, Dâvud Paşa ile adamlarının işiydi. Ancak, yeniçeriler, padişahın hayatını koruyamadıkları için mesuldüler. Halk, cinayet karşısında nefretini göstermeye başladı.

İlk defa Kapıkulu sipahileri, bu lekeden kurtulmak için, 22 mayısta nümayiş yaptılar. Toplu hâlde Sadrâzam Dâmad Kara Dâvud Paşa'nın sarayına gittiler. Sultan Osman'ın hesabını sormak istediler:

— Sultan Osman'ı ne sebeble katleyledin? Biz sana emânet vermiştik! Paşa:

— Pâdşâh-ı Âlem Sultan Mustafa Han'ın fermânı ile katleyledim! deyince, çekilip gittiler. Çünkü Sultan Mustafa'yı Kapıkulu askeri tahta geçirmişti.

Yalnız Istanbul'da değil, taşrada da sert tepkiler başladı. Bir kapıkulu askeri sokaktan geçerken halk, açık veya kapalı şekilde hakarete başlıyor, hiçbir şey yapamazsa, yere tükürmek suretiyle kızgınlığını belli ediyordu.

Hâile-i Osmâniye, Osmanlı tarihinin Kerbelâ vak'ası oldu. Türk tarihine kara bir leke olarak geçti. Bu leke, pek uzun müddet silinemedi. Millet, padişah öldürülmesini hazmedemedi. Bir tek kişi çıkıp da, Sultan Osman'ın öldürülmesini açıkça veya îmâ yoluyla tasvib eder söz söylemedi.

Yıllarca iktidarda kalacağını sanan padişah katili Dâvud Paşa, makamını ancak 24 gün muhafaza edebildi. 13 haziranda sadâretten uzaklaştırıldı. Zaten 24 gününü, en şiddetli bir muhalefet ve ihtilâl havası içinde geçirmişti.

Dâvud Paşa'nın düşmesine, 22 haziran gecesi Saray-ı Hümâyûn'daki Sultan Ahmed'in beş şehzâdesine yahut yalnız 10 yaşındaki Veliahd - Şehzâde Murad'a suikast yapacağı rivayeti sebep oldu. İçoğlanları, suikasti gerçekleştireceği söylenen Kapıağası'nı parçaladılar. Kapıağasının bu hususta Vâlide - Sultan'la dâmadı sadrâzamdan emir aldığı söyleniyordu. Ertesi gün 12 haziran sabahı yeniçeriler, Dâvud Paşa'ya:

— Sultan Osman'ın acısı yüreğimizde iken bu şehzâdelere de gadretmek mi istersin? diye bağırdılar.

Veliahd - Şehzâde, çocuk olmasına rağmen, kendisine suikast yapmak isteyenlerin hepsini hâfızasında tutmaya çalışıyordu. İlk fırsatta bunların hiç birine aman vermemeyi aklına koymuştu. Zira amcası Sultan Mustafa deliydi. Saltanatı fazla süremezdi. Taht yolu, Şehzâde Murad'a açılıyordu. Elbet ağabeyi Sultan Osman'ın intikamını da alacaktı.

Dâvud Paşa, iktidarda kalabilmek için herkese iyi muamele ediyor, ocak ağalarına her fırsatta dalkavukça sözler söylüyordu. Fakat «padişah katili» diye anı-

Sultan Genç Osman'ın cenaze namazının kılındığı Sultanahmet Camii'nin eski bir gravürü.

lıyor, herkes cüzamlı gibi yanından kaçıyor, kimseden iltifat görmüyordu. Taraftar elde etmek için bir sadrâzama yakışmayacak hafifliklerde bulundukça, itibarının son kırıntılarını da tüketiyordu. Nihayet, uşaklarının bile yüzüne kinle baktığı, herkesin nefret ettiği bir insan olarak tek başına ortada kaldı. Vâlide-Sultan bile, artık dâmadını tutamaz hâle geldi. Yeni sadrâzam aramaya girişti.

Dâvud Paşa, Sultan Mustafa'yı ihtilâl sırasında Topkapı Sarayı'ndaki dairesinden çıkartan Derviş Ağa'yı yeniçeri ağası yapmıştı. Bu adamının da hakaret gördüğünü işitince, hayatını kurtarmak için Macaristan'da Temeşvar beylerbeyiliğine yolladı. Fakat Derviş Paşa attan düşüp, boynu kırıldı, öldü. Halk, bu hadiseyi, pek yakında bütün padişah katillerinin sonu geleceğini gösteren ilâhî bir işaret olarak telâkki etti.

Böylece Dâvud Paşa, sokak serserilerine varıncaya kadar herkese mansıb verdi. Evkaf ve maliye gelirlerini şuna buna dağıttı. Devlet idaresi tam mânâsıyle çığırından çıktı. Yeni Şeyhulislâm Yahyâ

Efendi, nâibe-i saltanat olan Vâlide - Sultan'ın huzuruna çıktı:

— Sultanım, dedi; dâmadınızı tez makaam-ı sadâretten almak gerek! Yoksa oğlunuz Sultan Mustafa'nın değil tahtı, canı da tehlikeye girer.

Mısır beylerbeyiliğinden Istanbul'a gelmiş olan Vezir Mere Hüseyin Paşa, bu karmakarışık vasatta külâh kapmak için kendini ileri sürdü. Hiç bir akıllı vezir, deli bir padişahın sadrâzamlığını kabûle yanaşmıyordu. Vâlide - Sultan, Mere'nin nizamı iade edeceği iddiasına inandı. Ondan başka kimse de sadâreti istemediği için, Hüseyin Paşa, sadrâzam oldu. Gayetle değersiz bir adamdı. Serdâr Vezir Satırcı Mehmed Paşa'nın aşçılığından yükselerek vezirliğe kadar çıkmış, devletin en büyük eyaleti olan Mısır'ın başına gönderilmişti. Aslen Arnavut'tu ve zaten Türkçe'yi iyi konuşamıyordu. Maiyetindeki Arnavutlar'a idama gönderdiklerini «merel» diye teslim ettiği için halk, Hüseyin Paşa'ya bu lakabı takmış ve bu arada herkes «mere» nin Arnavutça'da «alın, götürün!» mânâsına geldiğini öğrenmişti.

Hüseyin Paşa, Mısır halkından kendi hesabına 300.000 altın toplatmış, o ülkeyi harap ettikten sonra Istanbul'a gelmişti. İşte Dâvud Paşa gibi bir mel'unun yerine iktidar makamı teslim edilen adam, böyle bir adamdı ve alçaklıkta selefinden aşağı kalmıyordu. Nitekim sadâret mührünü alır almaz Istanbul halkına da zulmetmeye başladı. Herkesin nefretini kazandı. Asileri şiddetle ezmek için onu iktidara yükseltenler, pişman oldular.

Mere, sadârete geçtikten 8 gün sonra, 21 haziranda Istanbul'da vuku bulan bir hadise, bütün millet üzerinde derin tesirler bıraktı:

Bir sipahi, sadrâzamın dağıttığı parayı paylaşmak için birbirine giren askerin içine daldı:

— Hani benim Osman Hân'ımı neylediniz? diyerek üzerlerine saldırdı. Neye uğradığını şaşıran askerlerden üçünü yaraladı. Mülâzımbaşı Yahyâ Bey'i, yani sipahilerin en yüksek rütbeli zabitlerinden birini öldürdü:

— Bre padişah katilleri, bre Sultan Osman'ıma kıyan mel'unlar! şeklinde nâra atarak saldıran bu halk kahramanı, beş kişiyi daha ağır yaraladı. Arkasına yüzlerce asker takıldı. Sultanahmet Camii'ne can attı. Minarelerden birine çıktı. Gelenlerin üzerine ok yağdırıp çoğunu perişan etti. Son okunu da harcadığı zaman, tek başına tam 80 askeri öldürdüğü veya yaraladığı tespit edildi. Derhal başı kesildi.

Istanbul halkı, çok beğendiği bu hareketin heyecanı ile titrerken, devlet adamları, Sultan Osman'ın katillerini cezalandırmadıkça huzurun teessüs edemeyeceğini anladılar.

Sultanahmet Vak'ası'ndan 3 gün sonra, 24 haziranda Sultan Mustafa, eski usul üzere cuma selâmlığına çıktı. Sultan Osman'ın yaptığı kıyafet inkılâbı terk edildi. Gene eski kıyafetlere dönüldü. II. Osman, giyimi hafifletmiş, «tâc-ı horâsânî» denen Kuzey ve Doğu Türkleri'nin giydikleri kırmızı külâhı giymeyi âdet edinmişti.

İhtilâlcileri yok etmek vaadiyle iktidara gelen Mere Hüseyin Paşa'nın, asilerle işbirliği yaptığı, soygunculuğa başladığı görüldü. Sultan Osman'ı tutan ilmiye sınıfını cezalandırmak istedi. Bazı evkaf gelirlerini hazineye aldı. Yüzlerce içtimaî hayır eserinin parasız, bakımsız kalmasına, mahvolmasına sebep oldu.

Mere, iktidar makamını bu şartlar içinde ancak 25 gün muhafaza edebildi. 7 temmuz gecesi Yeniçeri Ağası Deli Derviş Ağa'yı azledip Mudanya'ya sürmüştü. Kapıkullarını şu veya bu bahaneyle Istanbul'dan çıkarttığı için, onlara da yaranamadı. 8 temmuz sabahı Kapıkulu Ocakları, sadrâzamı değiştirmesini istemek üzere, saltanat nâibesi Vâlide - Sultan'a bir heyet gönderdiler. Vâlide - Sultan, kabûl etti:

Sultan Genç Osman'ı tahta çıktığı sırada temsil eden bir minyatür.

— Dâmâd Kara Dâvud, Gürcü Mehmed ve Lefkeli Mustafa Paşalar'dan hangisi sadârete münasiptir? diye sordu.

— Biz, diye cevap aldı; padişah efendimize «fülânı vezîr eyle!» diyemeyiz. Herhangi kulunu dilerse vezîr eylesin. Hemân Mere Hüseyin Paşa'yı azl ile katleylesin!

Osmanlı tarihinde ilk defa olarak bir kadın, bir devlet işi için padişah namına resmen ve yüz yüze konuşuyordu. Mere Hüseyin azledildi. Lefkeli Mustafa Paşa, sadrâzam oldu. Kıbrıs'ta, Lefke'de doğmuştu. Zevcesi, Sultan Mustafa'nın dadısıydı. Dördüncü vezirdi. Âciz bir adamdı. Mere Hüseyin, saklanıp hayatını kurtardı ve yeni oyunlara hazırlandı. İktidarın tadı damağında kalmıştı.

Asilerin istekleri bitmiyordu. İhtilâl bütün şiddetiyle devam ediyordu. İhtilâlciler, milletin kendilerinden nefret ettiği bir havada hâlâ kelle istemeye cesaret ediyorlardı. Sultan Osman'ın en büyük müşaviri olan Hâce-i Sultânî Ömer Efendi'nin, sadâret kaymakamı Vezir Ahmed Paşa'nın, Kâhya Hüseyin Bey'in, Kara Ali, Nasûh ve Ayas Ağalar'ın saklandıkları yerlerden çıkarılıp idam olunmalarını istiyorlardı.

Mustafa Paşanın sadâreti 2 ay, 14 gün sürdü. 21 eylülde azledildi. Ocak Ağaları Vâlide-Sultan'a gidip:

— Biz bu veziri istemeyiz, demişlerdi; gayetle mülâyimdir!

İkinci Vezir Gürcü Mehmed Paşa, sadrâzam oldu. I. Sultan Ahmed zamanında iki defa sadâret kaymakamlığında bulunmuş, tecrübeli bir vezirdi. İktidarı teslim aldığı zaman, Hâile-i Osmâniye, devletin en uzak köşelerinde ve bütün dünyada duyulmuştu. Memnuniyetsizlik son haddindeydi. Anadolu'dan, halkın Yeniçeriler'e çok fena muamele ettiği haberleri geliyordu.

Katillerin hâlâ cezalandırılmamış olması, halkın gazabını arttırıyordu. Anadolu'da beylerbeyiler, buldukları Yeniçeri'yi:

— Sen dahi kaatil-i pâdşâh-ı devrânsın! diyerek öldürtüyorlardı.

Bu arada ekimin ilk günü Vezir Dâmâd Receb Paşa'nın donanmayla Karadeniz'den 500 Kazak esirini Istanbul'a getirmesi, halkı bir müddet için meşgul etti. Fakat, 17 kasımda Erzurum Beylerbeyisi Abaza Mehmed Paşa'nın Sultan Osman'ın intikamını almak üzere isyan ettiği haberi, bütün Istanbul'a yayıldı. Bu, son haftalar içinde Anadolu'da gelişen hareketlerin en mühimmi idi.

Anadolu'da menfur cinayete karşı ilk hareket, Antep Kadısı Abdülbâki Efendi'den geldi. Kadı Efendi, neşrettiği fetvâda:

— Cennet - mekân Osman Han Efendimiz, diyordu, yeniçerileri ortadan kaldırmak isterken şehit edilmiştir. Binaenaleyh, halkın, eline geçen Yeniçeri'yi katletmesi şer'a ve kanuna uygundur.

Genç Osman'ın intikamını alan kudretli hükümdar IV. Sultan Murad Han.

Antep ve çevresinde ele geçen Yeniçeriler öldürüldü. Arkasından Trablusşam Beylerbeyisi Maraşlı Seyfoğlu Yusuf Paşa, eyaletindeki kapıkullarını kılıçtan geçirdi. Ama Abaza Mehmed Paşa'nın Erzurum'da karşı ihtilâl bayrağını açması, bunların hepsini gölgede bıraktı. Abaza Paşa, meşhur Celâlîler'den olan Haleb Beylerbeyisi Canbuladoğlu Ali Paşa'nın hazinedarıydı. On beş yıl önce, efendisinin kuvvetleri Kuyucu Murad Paşa tarafından imha edilirken esir düşmüştü. Çok genç, yakışıklı bir delikanlıydı. O zaman yeniçeri ağası olan müstakbel sadrâzam Dâmâd Halil Paşa, şefaat etti. Celâlîler hakkında zerre kadar iyi niyet beslemeyen Kuyucu, her nasılsa Halil Ağa'nın arzusunu yerine getirdi; genç Abaza Mehmed Ağa'nın hayatını bağışladı.

Halil Paşa, Mehmed'i oğlu gibi yetiştirip terbiye etti. Kapdân-ı deryâ olunca, Mehmed'i kalyon kapdanı (bahriye binbaşısı) yaptı ve uzun yıllar askerî hizmetlerde kullandı. Sadrâzam olunca da, evlâtlığını beylerbeyi pâyesiyle Dulkadır (Maraş) eyâletine tayin etti.

Sultan Osman, yapmayı tasarladığı ıslahat ve inkılâplar için kendisine inanmış devlet adamları ararken, Celâlîlik'ten yetişme Mehmed Paşa'yı gözünden kaçırmadı. Lehistan seferine çıkarken, genç beylerbeyini Maraş'tan aldı ve en mühim eyaletlerden biri olan Erzurum'a yolladı. Sultan Osman şehit edildiği zaman Abaza Paşa, henüz 35 yaşında yoktu. Gayetle cesur, zeki, hilekâr, yakışıklı, zevk sahibi bir adamdı. Konuşmasının, giyim kuşamının, koşumlarının güzelliği ile şöhret yapmıştı.

Abaza Mehmed Paşa, Sultan Osman'ın Anadolu köylüsünden ve göçebelerinden asker yazmaya memur ettiği beylerbeyilerindendi. Bu işi zevkle yapıyordu. Efendisinin feci ölümünü haber alıncaya kadar işine devam etti. Bir rivayete göre, Sultan Osman'ın dul zevcesi Es'ad Efendi'nin kızı Ukayle Hatun'la mektuplaşıyordu. Hatun, Paşa'yı, efendisinin intikamını almak için teşvik ediyordu. Esasen Abaza'yı Istanbul'da destekleyen daha birçok devlet adamı vardı.

Abaza Paşa, Anadolu'daki beylerbeyiler, sancak beyleri ve kadılarla faal şekilde mektuplaşmaya, dâvası için taraftar aramaya koyuldu. Birçok vali, kendisini destekleyeceğini vaat etti.

Doğu Anadolu'nun kuzey kesimi Abaza'nın, güney kesimi ise Sultan Osman'ın eniştesi olan Diyâr-ı Bekr Beylerbeyisi Vezir Dâmâd Hâfız Ahmed Paşa'nın elindeydi. Büyük tarihçi Peçevî İbrahim Paşa, Diyâr-ı Bekr eyaleti defterdârı sıfatıyle, bu Hâfız Ahmed Paşa'nın emrinde bulunuyordu. Anadolu'nun o sıralardaki vaziyetini kaleme almaya, tarihine geçirmeye çalışıyordu.

Abaza, hemen ele geçirdiği Yeniçeriler'i öldürtmeye başladı. Hâfız Paşa ile beraber, Istanbul'daki mürteci hükümeti nasıl düşüreceklerini, ihtilâl kuvvetlerini nasıl bertaraf edip deli padişahı tahttan indireceklerini müzakereye başladı. Veliaht - Şehzâde Murad'ı tahta geçirmek istiyorlardı.

Hâfız Paşa:

— Anadolu'daki bütün beylerbeyilerin askerlerini bir araya getirelim, mütalâasında bulundu; bize iltihak etmeyecek beylerbeyi yok gibidir. Istanbul'a yürüyelim. Sultan Murad'ı tahta çıkaralım. Sultan Osman'ın katillerini yok edelim!

Ancak Abaza Paşa, bütün beylerbeyilerin ittifakını bekleyemedi. Zamansız ihtilâl bayrağını açtı. Esasen, Erzurum ve çevresindeki Kapıkulları'ndan kılıç artıkları ayaklanmışlar, Paşa'nın segbân ve tımarlılarını ortadan kaldırmak istemişlerdi. Fakat Abaza'nın Anadolulu askeri çoktu. Kapıkulları'nı kolaylıkla temizlediler.

Anadolu'da halk da Sultan Osman'ın intikamının alınması için nümayişler yapıyor, devlet adamlarını zorluyordu. Eski Erzurum beylerbeyisi olup, bu şehirde emekli hayatı yaşayan Hüseyin Paşa'nın şefaatiyle Abaza'nın elinden kurtulan birkaç Yeniçeri, 17 kasım günü Istanbul'a can attı. Hâile-i Osmâniye'nin üzerinden tam 4 ay ve 28 gün geçmişti. Dîvân-ı Hümâyûn'a çıktılar:

— Abaza Paşa, köylüden ve göçebeden asker yazar, dediler; bütün yoldaşlarımızı katleylemiştir. Tez elden tedbir alınmazsa âkıbet vahîm olur!

Dîvân'ın tavsiyesiyle, Abaza'nın velinimeti olan Halil Paşa, bu işten vazgeçmesi için evlâtlığına mektup yazdı. Abaza Mehmed Paşa:

— Bu nâme tazyik ile yazdırılmıştır, deyip kulak asmadı. Zira, devletin beşiği olan Anadolu'ya dayanıyordu.

1622 yılının son günleri yaklaşırken, Abaza Paşa ihtilâli, Anadolu'nun hemen her tarafında gerçek bir tasviple karşılanmış, Anadolu ile Istanbul, karşı karşıya gelmişti. Dîvân, Paşa'yı Sıvas'a tayin etti, hemen oraya gitmesini emretti. Erzurum'a da eski Diyâr-ı Bekr Beylerbeyisi Mustafa Paşa'yı yollamak istedi. Fakat Abaza Paşa 17 kasımda, Erzurum'dan çıkmak niyetinde olmadığını, Mustafa Paşa'yı da şehre kabûl etmeyeceğini bildirdi.

Artık tehlikenin nereden geldiğini iyice anlayan Yeniçeriler, 23 aralıkta toplu halde Dîvân-ı Hümâyûn'a çıktılar:

— Abaza'nın kârı tez elden itmâm edilsin! dediler.

Ancak Istanbul hükümetinde, bu arzuyu gerçekleştirecek güç yoktu. Vezirler bunu îmâ edince, Yeniçeriler'in cevabı sert oldu:

Genç Osman'ın tuğrası.

— Zaten Istanbul'da kendisini tutanlar olmasa, Abaza Paşa, başımıza böyle belây-ı azîm kesilmezdi! Sadrâzam Gürcü Mehmed Paşa Hazretleri dahi Abaza'yı tutar. Çünkü karındaşı Hüseyin Paşa, Abaza'nın kayınpederidir. Kapdân-ı deryâmız Vezir Dâmâd Halil Paşa da, evlâtlığı olan Abaza'yı himaye eder. Kapdân-ı deryâ hazretlerine hürmetimiz büyüktür. Ancak, evlâtlığını himayeden vazgeçmesi gereklidir.

Yeniçeriler'in sert konuşmasından sıkılan büyük ağalarından Kâhyabey Çeteci Ali Ağa:

— Yoldaşlar, deyip sözlerini kesti; çün mârûzâtınızı Dîvân-ı Hümâyûn'a bildirdiniz. Tez dağılın!

Ancak Dîvân âzâsı, ertesi gün toplandıkları zaman, gene kalabalık bir Yeniçeri kitlesini karşılarında buldular. Bunun üzerine Vâlide - Sultan, oğlu ağzından bir hatt-ı hümâyûn neşrettirdi. Burada Sultan Mustafa şöyle diyordu:

— Kullarım, tez dağılın. Talepleriniz makbûl-i hümâyûnumdur. Abaza Paşa, Erzurum'dan azledilmiştir. Halil Paşa'nın da bu mesele ile alâkası yoktur.

Ancak bu hatt-ı hümâyûnu tatbika Abaza'yı Erzurum'dan oynatmaya pek imkân yoktu. Zaten sipahiler, Yeniçeriler'le aynı safta değillerdi. Şeyhulislâm Yahyâ Efendi'ye gitmişler, Sultan Osman'ın katillerinin idamı için fetvâ istemişlerdi. İhtiyar Şeyhulislâm, sipahiler'i

mahirane bir şekilde atlattı. Ancak onlar da, taleplerini neticelendirmek azmindeydiler.

İstanbul'da asker sık sık nümayiş yapıyor, her kafadan bir ses çıkıyordu:

— Devlet, Vâlide elindedir; zira Sultan Mustafa, akıl sahiplerinden değildir!

— Yeryüzünün halîfesi olan Sultan Osman'ı öldürenler niçin ceza görmezler?

— Taşrada kadılar ve halk bize «padişah katili» deyü tân ederler. Elbette Sultan Osman'ı kim katlettiyse hakkından gelinsin!

— Herkes bize «padişah katili» diye hakaret eder. Artık canımıza yetmiştir. Biz padişahı Ocak'a emanet etmiştik. Kimler katline âmil olduysa hakkından gelinsin. Biz padişah katili değiliz!

— Taşrada gezecek hâlimiz kalmadı. Bizim padişah katlinde sun'umuz yokken bu töhmeti kabûl etmeyiz!

— Tez katiller yok edilsin; hemân biz bu iftiradan halâs bulalım ve yüzü yerde gezmekten kurtulalım!

Sultan Mustafa, büsbütün oynatmıştı. Saray dairelerinin kapılarını vuruyor:

— Osman, gel, beni bu saltanat yükünden kurtar! diyerek, ölümünü unuttuğu yeğenini çağırıyordu.

Sultan Mustafa, yeğeninin katli için kendi imzasıyle hatt-ı hümâyûn yazdırtıldığının bile farkında değildi. 2 ocak 1623'te sipahiler dördüncü defa Dîvân-ı Hümâyûn önünde:

— Biz Orta Cami'de Sultan Osman'ı emanet vermiş iken ne temessük ile katlolundu? şeklinde dördüncü nümayişlerini yaparlarken Sultan Mustafa:

— Sultan Osman için ben «katlolunsun» demedim, şeklinde cevap verdi; Dâvud Paşa öldürdü. Katiller kim ise haklarından gelinsin!

Bu irâde-i hümâyûn üzerine katillerden önce Cebecibaşı Kara Mezak Çavuş ele geçirildi. Şehit hükümdarın Yedikule'ye giderken yolda susayıp su içtiği çeşmenin önünde, hain başı uçuruldu.

Dâmâd Dâvud Paşa, Hamza Bey adındaki bir sipahi zabitinin Eyüp'teki evinin samanlığına saklanmıştı. Orada bulunup Yedikule'ye hapsedildi. Katillerden Kalenderuğrusu denen uğursuz da Yedikule'ye götürüldü. Ertesi gün, 6 ocakta, Dâvud Paşa'nın zevcesi olan sultan, Cellâtbaşı Süleyman Usta'ya büyük bir rüşvet verdi:

— Acele etmesin, diye haber göndermişti; ben padişah fermânı ile Paşa'yı kurtaracağım!

Böylece sultan, yeğeni II. Osman'ın katili olan kocası Dâvud Paşa'yı kurtarmaya çalışıyordu. Yeniçeri Ağası da rüşvet yemişti. Askeri topladı:

— Dâvud Paşa tevkif olunup hapse atıldı, dedi; artık idam olunur mu, olunmaz mı, orasını padişah hazretleri bilir. İdamı için ısrar etmek, hanedana hürmetsizliktir!

Asker, bu tavsiyeye kulak asmadı ve Yeniçeri Ağası'nın nutkunu yarıda kesti. Sultan Osman'ın taraftarlarından olan ve yeni idareden nefret eden Sadrâzam Mehmed Paşa, vezirleri topladı:

— Dâvud Paşa idam olunmadan halk huzur ve sükûn bulmaz, dedi. Bir padişah katili hak ettiği cezayı görmezse, âkıbet vahîm olsa gerektir! Anadolu'da millet kan davası için ayaklanmıştır!

Millet, «Padişah Katili» diye andığı Dâvud Paşa'nın, Yedikule yolundaki çeşme önünde idamını istiyordu. Yedikule'ye götürülürken Osman Han'ın burada bir tas su içmesi, halkın üzerinde, silinmez bir intıba bırakmıştı. Dâvud Paşa, yaka paça çeşme önüne getirildi. Ceplerinden birtakım kâğıtlar çıkarıp halka gösteriyor:

— İşte, diyordu; Sultan Mustafa'nın Sultan Osman'ın katli için verdiği hatt-ı hümâyûn! İşte Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri Efendiler'in verdikleri fetvâlar! Ben bunların hükmünü icra ettim!

Çeşme önünde, saraydan rüşvet yiyen zabitlerle, Paşa'nın hemen işinin bitiril-

mesini isteyen zabitler arasında feci bir münakaşa başladı. Münakaşa, her an silâhlı bir şekle dökülebilir, kan gövdeyi götürürdü. Ocak Ağaları, Cellâtbaşı'na:

— Bre ne beklersin? Vur, öldür, diye bağırıyorlardı.

Diğerleri de: «Vurma» diyorlardı. Dâvud Paşa'yı sızdırmak isteyen birkaç Yeniçeri Paşa'yı bir ata bindirip Orta Camii'ne kaçırdılar. Paşa, köpekler gibi soluyup camiye can attı. Orada, Yeniçeriler tarafından sadrâzam muamelesi görmeye başladı. Neferlerden birkaçına, en yüksek kumanda mevkilerini dağıttı. Padişah irâdesi ve Dîvân-ı Hümâyûn kararı, yerine getirilememişti.

Sadrâzam Mehmed Paşa, hadiseyi öğrendi. Cellâtbaşını ve hadiseye karışanları bizzat sorguya çekti. Sorguyu zabta geçirtip kazaskerlere imzalattı. Dîvân dağıldıktan sonra sarayına geldi. Kapıcılar kethudâsı Rahîkî-Dâmâdı Ahmed Ağa adında gayetle gözü pek, yiğit bir zabiti vardı. Onu çağırttı, emir verdi:

— Tez ne yapıp yap, Dâvud Paşa'nın işini bitir, yarına bırakma!

Ahmed Ağa, yanına 200 asker aldı. Orta Camii'ni basıp Dâvud Paşa'yı tekrar Yedikule'ye kaldırdı. Gece karanlığı iyice basmıştı. Ertesi 8 ocak 1623 günü güneş ışırken Dâvud Paşa ile Kalenderuğrusu'nu boğdurttu. Leşlerini denize attırdı. Ahmed Ağa, hemen Yedikule'den çıktı. Sultan Osman'ın hal'inde ve katlinde parmağı olan diğer hainleri yakalamaya başladı. Bulduklarını öldürttü. Bu arada Budin Beylerbeyisi Vezir Derviş Paşa ile Köstendil Sancak Beyi Meydan Bey de idam edildi.

Yaşı seksene yaklaşan Sadrâzam Gürcü Mehmed Paşa, gerçek bir başarı kazanmıştı. Vâlide Sultan, sıranın oğluna geldiğini anladı. Mehmed Paşa'ya karşı gene Yeniçeriler'i kışkırttı. Bu suretle Sultan Mustafa'nın tahttan indirilmesi, birkaç ay daha gecikmiş oldu.

Bu iş, Ispartalı Kemankeş Kara Ali Paşa'ya nasîb oldu. Dördüncü vezirlikten 30 ağustos 1623'te sadârete getirilen Ali Paşa, ulemâ ve halk tarafından destekleniyordu. Sultan Osman'ın baş müşaviri Hâce-i Sultânî Ömer Efendi bile ortaya çıkmış, faaliyete geçmişti. Şeyhulislâm Yahyâ Efendi, hal' için fetvâ verdi.

10 eylülde Sultan Mustafa tahttan indirildi. Henüz 31 yaşındaydı. Sultan Osman'ın kardeşi Veliaht - Şehzâde Murad, on bir yaşında olduğu halde «Dördüncü Sultan Murad Han» adıyle tahta geçirildi.

Dâvudpaşa Sarayı'nda olan Sultan Mustafa, Topkapı Sarayı'na getirilip eski dairesine kapatıldığı zaman, dünyadan haberi yoktu. Ne padişah olduğunun, ne tahttan indirildiğinin farkındaydı. «Âlem-i cünûnda seyrân ediyor», yeğeni Sultan Osman'ın yaşadığını sanıyor: «Neredesin Osman» diye bağırıyordu.

Sultan Mustafa'nın tahttan indirilmesi annesi Vâlide - Sultan'ı perişan etti. Hem saltanat nâibeliğinden, hem bütün iktidar ümitlerinden uzaklaşan Vâlide - Sultan, Beyazıt'ta Eski Saray'a gönderildi. Ama iktidar, diğer bir kadına, genç Kösem Mâhpeyker Vâlide - Sultan'a geçmişti. Şimdi o, oğlu Sultan Murad büyüyünceye kadar saltanat nâibesi olacaktı. Zeki olduğu nispette, haristi. Fakat gerçek kudret, ocak ağalarında, zorbalardaydı.

Pek acıklı bir devre kapanmıştı. Ancak Şehit Sultan Genç Osman Han Gazi faciasını millet asla unutmadı. Destanlar yazılıp söylendi:

Bir şâh-ı âlî-şân iken
Şâh-î Cihân'â kıydılar
Gayretlu genç arslan iken
Şâh-î Cihân'â kıydılar

Eşrât-ı sâatdir bu dem
Rûz-î Kıyâmet'dir bu dem
Kuul'aa nedâmetdir bu dem
Şâh-î Cihân'â kıydılar

SON

Kapdan Paşa ile Karadeniz'de Bir Seyahat

Yazan :
Sir Adolphus Slade Paşa

Çeviren :
Osman Öndeş

Hayat Tarih Mecmuası ilâvesidir.
Istanbul, 1972

Eser ve Yazarı Hakkında

1804 yılında dünyaya gelen Adolphus Slade, Büyük Britanya imparatorluk bahriyesinde tuğamirallik rütbesine kadar yükselmiş mümtaz bir deniz subayıdır. Yüzbaşı rütbesinde iken, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusya İmparatorluğu karşısındaki mücadelesini takip etmek ve yeni bir Bizans yaratmak hayalperestliği içinde çırpınan Anglo-Sakson aristokrasisinin kadîm Yunan medeniyeti hayranlığını yansıtan topraklarını bizzat görmek üzere, 1829, 1830 ve 1831 yıllarında Türkiye'ye ve önemli bir kısmı «Memâlik-i Osmâniye» olan Yunanistan'a seyahatler yaptı. Bu gezilerini sonradan, Trakya'dan Balkanlar'a kadar uzattıktan sonra, hâtıralarını «Türkiye, Yunanistan ve diğer memleketlere 1829, 1830 ve 1831 yıllarında yapılan seyahat notları ve Kapdan Paşa İle Karadeniz'de Bir Seyahat» başlığı altında 1833 yılında yayınladı. Eserin ilk baskısı iki cilt olup, Amerika'daki baskısı ayni sene içinde Baltimore'daki Carey, Hart and Co. yayınevi tarafından neşredilmiştir. 1854 yılında tekrarlanan ikinci baskısı, 1833 yılında iki cilt hâlinde yayınlanmış olan hâtırâtın bir cilt içinde toplanılmış ve cüz'î ilâveler yapılmış nushasıdır.

Amirallik unvanı ile birlikte Kraliçe tarafından verilen «sir»lük payesini kazanan Adolphus Slade 1849 senesinde Sultan Abdülmecid'in donanmamızı ıslah maksadıyla İngiliz bahriyesinden bir subay istemesi üzerine, Osmanlı donanmasına «Müşavir» olarak tayin edildi ve bahriyemizde «Müşâvir Paşa» lakabıyla anılageldi.

«Kapdan Paşa İle Karadeniz'de Bir Seyahat» başlığı altında nakledilen olaylar, tam tercümesini bitirmek üzere olduğumuz mezkûr hâtırâttan alınmıştır.

O. Ö.

Sir Adolphus Slade Paşa.

MARMARA'DAN Boğaz'a doğru yaklaşan gemimiz lâtif bir rüzgâr altında Galata'ya dümen kırdı; yelkenler birer birer mayna edildi. Nihayet kılavuzun gösterdiği yerde demirledik. Gereken hazırlığı evvelce tamamlamış olduğumdan hemen bir sandala binip sahile çıktım. «Galata», yabancı gemilere mahsus «Kurşunlu Mahzen» denilen bir yerin yakınındadır. Öncelikle resmî işlerin yapılması gerektiğinden sahil boyundaki Kurşunlu Mahzen'e gitmemiz gerekti ve bir rehber gösterici refakatinde pasaport muamelesi maksadıyla gümrük kapısına geldik.

İçerisi oldukça loştu ve rutubet kokuyordu. Kâtipler heyeti çok yumuşak görünen bir kanapenin üzerine bağdaş kurmuşlardı, her birinin sol tarafında bir çubuk duruyordu. Yanlarında birkaç dil konuşan Ermeni bir tercüman vardı.

Tütün ile kahve Türk'ün bir iptilâsıdır. İkisini beraber içmek pek hoşlarına gittiğinden, karşılarında duran bir çırak, istenince kahveleri tazelemek üzere hazır bekler.

Sedirin üzerinde ve her kâtibin sağ yanında duran mürekkep hokkası vesaireyi hâvi yazı takımı dikkatimi çekti; bunların yanında kamış kalemler, deste deste kâğıtlar, bir makas ve kalem yontmaya mahsus bir çakı duruyordu.

Yaptıkları muamele pek sudan ve basit bir iş intıbaını verdi; meselâ Osmanlı tebaasından bir Hıristiyan Gelibolu'ya gidebilmek maksadıyla «tezkire» talebinde bulundu. Adamın müracaat ettiği kâtip elindeki çubuğu istifini bozmadan yerine koyduktan sonra, bir kâğıt parçasına pek rahatsız bir vaziyette, fakat gayet güzel harflerle bir şeyler yazarak Hıristiyan'a verdi. Bütün muamele bundan ibaretti; adam tezkere bedeli olan «üç kuruş»u ödeyip gitti. Ama, ileride bir tahkikat gerekli olsa, kayıtların tesbiti için bir suret çıkartılmamış olması da dikkatimi celbetti.

TATLISU FRENKLERİ

Kurşunlu Mahzen'de işimiz tamamlanınca, karşılamaya gelen dostum Bay Musmezzi refakatinde Beyoğlu'ndaki evine gittik. Kendisi yıllarca önce Istanbul'a yerleşmiş bir doktordur. Türkler bilhassa Beyoğlu çevresine yerleşmiş yabancılara «Levanten» adını takmışlardır. Levanten denince, doğduğu Avrupa memleketini muhtelif sebeplerle, bilhassa kazanç maksadıyla terk ederek Türkiye'ye göç eden bir Avrupalı anlaşılır. Levanten'i görünce derhal kılık kıyafetinden tanırsınız; Levanten Türk'ün, Rum'un ve Avrupalı'nın bir karışımıdır. Türk gibi uzun bıyıkları vardır, Rum'unkiler gibi saçları uzun ve bakımlıdır, Avrupalı'nın saç favorilerini kopya etmiştir. Ancak sırtındaki Avrupâî elbise, son yarım asır içinde Avrupa'da çıkmış giyim modasının karışımından ibaret olup, Avrupalı'nın giydiği bir kıyafet değildir; onun içindir Türkler'in Avrupa giyimini acaip bulmalarına şaşmamalıdır!

Levantenler bir çok dilde konuşur, ama hiç bir lisanı doğru dürüst bilmezler. Türkler'e dalkavukluk ve boyun eğmede üstlerine yoktur; Hıristiyanlar arasında ise birbirlerine karşı pek mağrurdurlar. Maamafih beni misafir eden Bay Musmezzi Levantenler'in bu kötü anlayışlarına sahip değildi. Onlarla müşterek olan tarafı, sadece bir Levanten olmasından ibaretti. Türkiye'ye gelmeden önce İngiliz donanmasına ait bir harp gemisinde doktor yardımcılığı yaparken kendisini tanımıştım. Sonradan Istanbul'a yerleşmiş ve Ermeni kızıyla evlenmiş ve kısa zamanda meşhur olup çıkmış.

Söylediğine göre, Avrupa'nın her köşesinden Istanbul'a akın eden yabancı doktorlar pek rağbette olduklarından, müşterisinin miktarı şöhretiyle birlikte artmaktaymış. Ancak doktorum diye geçinenler arasında, Türkler'in saflığından ve Avrupalı sözüne karşı olan itimatla-

rından istifade ile türlü türlü şahâdetnameler uyduran pek çok yabancı sahtekârın İstanbul'da doktorluk yapmakta olduğunu da ilâve etmeliyim. Bir gün İstanbul'daki Venedik sefiri şöyle demişti:

— İtalyanlar Müslümanlar'a karşı Haçlı seferleri yapmaktan asla vazgeçmemişlerdir. O devirlerde silâhla yaptıkları savaşlarını, şimdi de İstanbul'a yerleştirdikleri doktorların yazdıkları reçetelerle sürdürüyorlar!

HALİÇ'TE BİR GEZİNTİ

Bence, Haliç dünyadaki benzerlerinin en güzelidir. Haliç kıyılarını bir boydan bir boya dolaşan akıntı sebebiyle, sular daima billur gibi temiz ve berraktır. Tabiat yapısı onu her yönden esen sert rüzgârlara karşı korumuştur aynı zamanda.

Haliç kıyıları boyunca yaptığım gezintiden sonra Hasköy civarında karaya çıktım. Buradaki tersaneyi ve dünyanın en büyük harp gemisini rıhtıma yanaşmış olarak görmek benim için büyük bir heyecan ve zevk oldu (1).

Biraz ilerideki taş bir kızak üzerinde hemen bütün inşaatı bitmiş bir vaziyette hazır bekleyen 60 topla mücehhez çok güzel bir fırkateyn duruyordu. Bu iki geminin de mimarı bir Türk idi ki, Sultan Selim zamanında Türk ordusunda hizmet yapmış olan Le Brune'ün öğrencilerindenmiş. İşin garaip tarafı, bu mahir Türk, gemi inşa mühendis ve mimarı matametik namına hiç bir şey bilmiyor ve tersim ve endaze işlerini harika bir göz karari hesabıyla yapıyordu!

Gemi inşa san'atının bu güzel eserlerini büyük bir hazla seyrederken, nasıl oluyordu da bizlerin «barbar» sıfatını taktığımız Türkler, bu derece mahirane eserler meydana getirebiliyor diye de şaşıyordum. Böyle bir düşünce içinde iken karşımda Shakespeare'in eserindeki Othello'nun kendisiyle karşılaştım irkilişini veren bir Türk belirdi. Bu adamın teni pek esmerdi ve sivri bir sakalı vardı. Kar gibi beyaz gömleği, cepkeni, şalvarı vardı. Kıyafeti, beline doladığı ipekten bir kuşak ile tamamlanıyordu. Başındaki al renkli fesinin altında parıldayan bir çift kömür karası gözle karşı karşıya geldim. Selâmlaştık ve bildiğimiz birkaç lisandaki kelimeler yardımı ile anlaşıverdik. Meğer «liman reisi» olan önemli bir kişiymiş.

Liman Reisi bu acaip lisanla konuşmamız sırasında beliren güçlükleri halledebilmek maksadıyla bir yeni usul daha keşfederek, daha akla yakın bir çareye başvurup resimle izah yolunu denedi. Meselâ, defterimin bir sayfasına anlaşılan bir ceylan resmi yaptı. Fakat tarife çalıştığı resimdeki ceylan, Müslümanlar'ca pek murdar bir hayvan olan domuza öylesine benzedi ki, kendisi de yaptığı resimden utandı!

KAPDÂN-I DERYÂ PAPUÇCU AHMED PAŞA

1829 yılı Haziran ayının beşi idi galiba, Tarabya'da bir gece geçirdikten sonra, henüz güneş doğarken yola çıkarak Büyükdere'ye, kapdan paşayı görmeye gittik. Kapdan Paşa'nın gemisine gidebilmemiz için donanmanın baş taraflarından dolanarak, açıktan geçmemiz icap etti. Gemilerin her biri, boyalarının özelliği sebebiyle kalabalık deniz tekneleri arasında rahatlıkla belli oluyordu. Direklerindeki arma ve yelken donanımlarına dikkat edilince, bunların ne derecelerde bilgisizce bağlanmış olduğu, halat ve incelerin pek başıbozuk şekilde şuradan buradan sarktığı görülüyordu. Hattâ seren ve direklerin birbirlerine nazaran bir paralellik içinde bulunmaları icap ederken, bu istikametlere bile dikkat olunmamıştı.

Papuçcu Ahmed Paşa unvan ve adıyla maruf Türk amiralinin sancak gemisi olan Selimiye kalyonunun iskelesine top-

1) Mahmudiye Kalyonu.

lanmış olan bir çok sandal ve mavnalar, yanaşabilmemize bir süre engel teşkil ettiler. Selimiye Kalyonu çok iyi inşa olunmuş birinci sınıf heybetli bir harp gemisi. İnşa tarzı gereğince kıç kasarasıydı. Pik sereni denilen sancak direğinde üç adet yarım ay bulunan kırmızı bir bayrak dalgalanıyordu. İpekten yapılmış olan bu bayrak öylesine büyüktü ki, ucu denize değiyordu. Türk milletinin alâmeti olan millî sancaktan başka grandi direğinde kaptan paşanın forsu bulunmaktaydı. Fakat şöyle bir denizci gözüyle bakılınca, gemideki intizamsızlık derhal kendini belli ediyordu. Meselâ lumbarlara sürülmüş olan topların intizamı sıfırdı. Adetâ herbiri bir başka istikamete tevcih edilmiş, öylece bırakılmışlardı. Bazılarının namluları göğe çevrilmiş, kimisi denize düşecek kadar başaşağı alçalma verilmiş, diğerleri baş tarafa, gönlü çeken de galiba kıç tarafa bakıyordu.

Erleri baştan aşağı seyrettim; elbiseleri bir perişanlık içindeydi; o derece çeşitli üniformalar giymişlerdi. Kiminin altı, kiminin üstü, kiminin altı ve üstü birbirine uymayan elbiselerden meydana gelmişti. Hele ayaklarını küpeştelerden denize sallandırıp tütün içişleri pek garibimi mucip oldu!

İskele iskelesinden (yani geminin sol tarafındaki merdivenden) çıkarak gemi güvertesine varınca, yeni bir manzara karşısında şaşırdım kaldım. Papuçcu Ahmed Paşa geminin kıç taraf üstünde ortada bir sedirde oturuyordu. Paşayı tarif etmeliyim: Âdetâ hastalık çekiyormuş gibi solgun bakışlı bir şahıstı ve pek öyle bâriz bir özelliği de yoktu. Portakal renginde ve son derece maharetle işlenmiş bir cübbe, belinde yine nadide ipekten bir kuşak, sırtında simli bir cepken bulunan Kapdan Paşa, bir de açık gri renkte bir çuha pelerin almıştı. Seyrettiğim manzaraya paşanın porselen nargilesini ilâve edersek, tablonun resmedilmesi tamam olur.

Papuçcu Ahmed Paşa'nın çevresi maiyetiyle doluydu. Bu sebeple yanında duran kâtibi elinde tuttuğu kâğıtları okurken, Kapdan Paşa kehribar ağızlıklı nargilesini fokurdatarak onu dinliyordu. Paşanın çevresinde toplanmış olan, iyi giyimli maiyet mensupları, bir yarım ay şeklinde dizilmiş, efendilerinin ağzından çıkacak emirleri derhal yerine getirmek veya gereğince cevaplandırmak üzere bekleşiyorlardı. Rum asıllı tercümanın tavır ve hareketleri bana pek yapmacık ve adi göründü.

Kapdan Paşa gemisinde Kapdân-ı Deryâ'nın huzurunda maiyetinin nasıl durduğunu tam anlamıyla canlandırabilmem için, kavas'lardan da bahsetmem icap eder. Kavaslar on iki kişi olup kapdan paşanın çavuşlarıdır. Bunlar biraz daha geride bir ayrı grup halinde duruyorlardı. Hepsi de silâhlıydı. Kavasların ellerinde kendilerini belirtecek âlemeti havi asâlar vardı. Kapdan paşa meselâ falaka emri verecek olsa, suçu işleyeni usulünce falakaya yatıracak olanlar da bu kavaslardı.

Bütün bu ceza tedbirlerine rağmen, direklerin diplerinde, top mangalarında, sağda solda erlerin kimisi uyuyor, kimisi dokuz taş veya dama oynuyor, zeytin ekmekten ibaret pek basit bir gıda şekliyle karın doyuruyor, şurada burada namaz kılanlar bulunuyordu.

Subayları bir türlü erlerden ayırt edemedim. Sadece ikinci komutanlarını biraz daha subaya benzettim. Sebebi de, kılık kıyafetindeki intizamdan değil, oldukça yaşlı oluşundan, bir de elbiselerinin temizliğinden ötürüydü. Velhasıl öylesine bir karnaval havası hâkimdi ki, gülmemek için kendimi zor tuttum. Tam bu sırada Kapdan Paşa uzaktan yüksek sesle emredince, birden toparlandım:

— Gelsinler!

PAŞAYLA SOHBET

Kapdan Paşa'nın huzurunda duranlar iki yana açılıp bize yol gösterdiler. Yak-

laştık ve Türk usullerini gayet iyi bilen arkadaşım eğilerek paşanın eteğini öptü. Bana kalırsa etek öpme âdeti bir Avrupalı için son derece mânâsızdır ve hiç bir Avrupalı böyle bir işi yapmaz. Ben, normal bir yol ile selâmladım ve arkadaşımınki gibi etek öpmedim. Gururuna son derece dikkat eden Türk'ün karşısında itibar kazanmak isteyen bir Avrupalı, gurur ve şahsiyetini ispat etmelidir.

Bir Türk büyüğü beraber bulunduğu bir Avrupalı'yı denemek için bazı usullere baş vurur. Meselâ, mendilini kasten yere düşürür. Eğer yabancı buna aldırmazsa, Türk, karşısındakinin hizmet etmeye değil, yönetmeye alışmış bir gerçek soylu kişi ve gurur sahibi olduğuna karar verir.

Kapdan Paşa bizi kamarasına davet etti. Derhal kollarına iki subay girdi; o yürürken yardımcıları da arkamızdan bizi takibe başladılar. Merdivenlerden inip kamarasının önünde duraladık. İçerisini dikkatle inceledim. Son derece sade bir kamara idi. Buna mukabil iç açıcı, ince oymalarla bezenmiş ve zarif, bilhassa tahtaları ağartılmış denecek kadar ovulmuş ve temizdi. Kamara möblesi olarak, bir sedir, altı adet sandalya gördüm. Sandalyaların arkalarında yaldızla boyanmış güneş ve ay oyma süsleri vardı.

Çevre alabandalar yine ayni sadelik içindeydi. Meselâ; geminin iki adet yağlıboya resmi bulunan çerçevelerden başka, pek mahirane şekilde yazılmış ve ayrıca muhtelif desenlerle süslenmiş yazılar gördüm; bunlar Kur'ân'dan alınmış bazı âyetlermiş. Kenardaki küçük masanın üzerinde el yapması bir Karadeniz haritası gördüm ki, galiba hiç kullanılmamıştı. Bir de zarif bir rahlenin ortasına yerleştirilmiş Kur'ân, kamaranın dekorunu tamamlıyordu. Kamaranın kanaryelik cumbasının parmaklıklarının limon ve portakal dallarıyla süslenmiş olduğunu da ilâve etmeliyim.

Çubuk getirdiler, yaktık; kahve ikram ettiler içtik ve şerbetlerimizi yudumlarken konuşmamıza devam ettik. Bütün bu müddet boyunca hizmetkârlar ellerindeki yelpazelerle bizi serinletmeye çalışıyor ve sinekleri kovuyorlardı. Sözümüz bir ara sandalyalarla sedirlere intikal etti. Oturmak bakımından sandalyalar mı, yoksa sedir mi daha rahatlık verirdi? Ahmed Paşa bu mobilyayı bilhassa Avrupalı misafirlerinin rahat etmesini sağlamak maksadıyla aldırttığını söyledi, biz de teşekkür anlamına nezaketle cevap verdik. Bana kalırsa Ahmed Paşa, Avrupalılaşmak için büyük gayretler sarfeden ve Avrupalı'ya benzeyen her yenilikten hoşlanan padişahın gözüne girmek için sandalyaları almıştı...

Sohbetimiz sırasında Kapdan Paşa o gün Rus donanmasını aramak üzere Karadeniz'e bir sefer tertip edeceğini söyledi. Ancak, Kapdan Paşa'nın düşmanı arama gayesi beni biraz şüpheye düşürdü. Çünkü, onda düşmanı kovalamak için gemisini tehlikeye atacak bir komutan tavrı yoktu.

Paşa sözlerine devamla, bir İngiliz deniz subayının yardımından istifade edeceğini söyliyerek, donanma ile Karadeniz'e gelmekliğimden memnun olacağını bildirdi. Kapdan Paşa'nın bu sözü ve teklifi, şahsıma karşı gerçekten bir değer verdiğini gösteriyordu ki, bu benim için bir şerefti. Ama, Navarin felâketinden sonra kara adamlarının komutasına devredilmiş ve kâmilen yaşlı gemilerden ibaret kalmış Osmanlı donanmasının durumu düşünülürse, içinde bulunduğu zavallılık insana hiç de istek ve cesaret vermiyordu. Mamafih, merak ve arzum, her türlü tereddüdüme galebe çaldığından paşaya bana yaptığı tekliften dolayı duyduğum sevinç ve memnuniyetimi bildirdim. Yalnız bir şartım vardı; Paşa seyahat boyunca beni şahsî bir misafiri olarak kabûl edecek ve hiç bir şekilde resmî göreve zorlamıyacaktı. Kapdan Paşa'ya sözlerimi naklettiler, derhal ka-

bûl etti. Kendisinden müsaade alıp yanından ve gemiden ayrıldık.

KAPDAN PAŞA GEMİSİNE NASIL YETİŞTİK ?

Vakit sabahın yedibuçuğu civarındaydı. Hemen Beyoğlu'na dönüp sefer için gerekli bazı şeyleri tedarik etme kararını verdim. Herhalde gemiye avdet etmeme yetecek kadar zaman kalacaktı. Bizi getiren sandal henüz geminin yanında beklemekte olduğundan, hemen atlayıp süratle kürek çekmelerini söyledim. Saat dokuzda Beyoğlu'na ulaşabildim. Kaybedecek vaktim yoktu; ne bulduysam, lüzumlu eşyalarımı toparlayıp, saat onda yeniden iki çifte sandala avdet ettim ve açıldık.

Ama bu sefer akıntıya karşı Boğaz'ı çıkmamız gerekiyordu. Kürekçiler var kuvvetleriyle abanıyorlar, denize bakınca pek sür'atli gittiğimiz hissine kapılıyordum. Ama bir de sahilden kontrol edince, ne derecede ağır ilerlediğimiz meydana çıkıveriyordu. Emeklerimiz bu şekilde boşa gitti. Büyükdere koyuna dönünce donanmanın demir alıp açılmış olduğunu üzüntüyle seyrettim. Mamafih, gemiler hareket edeli çok olmamıştı. Zira henüz Karadeniz'in ağzına doğru ilerlemekteydiler. Denizcilik görgüm bu sıkışık ânımda bile ağır bastı; Türk donanmasının ilerleyişi, herhalde dünya bahriyelerince bilinmeyen yeni bir nizama göre cereyan ediyordu! Zira gemilerden isteyen istediği yelkenini açmıştı. Kimi yan yana yelkenleriyle, kimi gabya yelkenlerle, kimisi de kontra babafingolarla seyrediyordu. Eğer, müsait bir zamanıma rastlasaydı, eminim ki bu donanmayı seyretmek bir denizci için pek eğlendirici olurdu. Fakat şimdi benim böyle intizamsızlıklardan doğan komikliklerle kaybedecek zamanım yoktu hâliyle. Beyoğlu'na kadar gidip geç kalışım dolayısıyle kendime kızdım durdum. Kapdan Paşa, donanmaya katılmayışımı, isteksizliğime yorabilir, bu da pek ayıp bir hareket olurdu. Hattâ sözümde durmadığımı zannedebilirdi!

İki çifte bir kayıkla donanmaya yaklaşmaya gayret etmek herhalde boşuna bir çaba olurdu. Zaten durmadan aramızdaki mesafe açıldı. Sanki bizi güç durumda bırakmak isteyen bir rüzgâr, akıntıya ilâve olunca iyice çaresiz kaldık.

Yükseldikçe kızgınlığı artan bir güneş altında denizle boğuşurken, gemiler birer birer Karadeniz'e çıkmaya başladılar. Son gemi de Öreke Taşı'nı geçtiği sırada aramızdaki mesafeyi dört mil civarında kestirdim. Kürekçiler yorulduklarından, ümitsiz görünen kovalamacadan vaz geçmek istediler. Öylesine üzüldüm ve hiddetlendim ki tarifsiz. Derhal haykırdım:

— İki misli ücret vereceğim, haydi daha hızlı çekiniz!

Para sözünü duyan kürekçilere bir canlılık geldi ve narin sandal akıntıya karşı daha hızla yol almıya başladı. Bir saat daha geçti. Bu süre zarfında sadece küreklerin sesi işitildi. Sahilde gördüğüm ağaç yahut bir kayalığa gözümü dikiyor ve ne kadar ilerlediğimizi tespite çalışıyordum. Nihayet Öreke Taşı'nı geçtik (2).

Bu defa da engin Karadeniz'in açıklardan gelen ölü dalgaları başımıza dert olmuştu. Sabahleyin esmeye başlayan Lodos rüzgârı sebebiyle henüz yatışmamış olan denizin kaba dalgaları, sert ve dik kayalıklarda anaforlar yapıyordu. Hâlimiz pek tehlikeli bir durum gösterdiğinden Rum kürekçileri bir korkudur aldı. Herhalde çılgınlık geçiriyordum.

---

(2) Kitaptaki adı Symplegade'dir. Yakın zamanlara kadar seyri sefain maksadıyla kullanılan deniz haritalarını İngiliz Admiralty'sine bağlı seyir ve hidrografi gemileri dünya denizlerinde çalışarak hazırlarlardı. Türkiye sahillerinin haritalarını hazırlayan ve neşredenler de yine İngilizler olmuşlardır. Ancak bu haritalarda Türk hudutları içinde olan her sahil kasaba, mevki, veya ada ismi olarak, kadim Yunan adları kullanılmış, bu hakaretamiz durum Cumhuriyet devrinin yakın senelerinde, kendi haritalarımızı yapmak suretiyle önlenmiştir.

Çünkü donanma ile aramızdaki mesafe artmış, aşağı yukarı altı mil olmuştu!

İşte, tam bu ümitsizlik ânında, donanmanın birden yelken tebdil ederek, tam aksi istikamete rota kırdığını farkedince, sevincimden yerimde duramaz oldum. Anlaşılan Kapdan Paşa yelkenlerden bir kısmını da kapatarak, benim yetişmem için emir vermişti. Sevinçle kayıkçılara seslendim:

— Haydi, donanmaya yetişeceğiz!

Kürekçiler benim bu sözüme güldüler ve artık kürek çekmiyeceklerini ve geri döneceklerini söylediler. Sözlerimin hiç birini dinlemeden, sandalı tersyüz Boğaz'a çevirmişlerdi bile. Hırsımdan üzerlerine saldırmam işten değildi ama, sandalı devirme korkusundan bunu yapmadım. Sadece yalvardım, küfür ettim, hattâ kendim kürek çekmeyi bile düşündüm, korkuttum; ne yaptımsa bir fayda vermedi. O anda aklıma geleni yaptım: Bir avuç para göstererek sandala fırlattım ve ardından tabancamı çektim.

Bu son davranışım bir tesir icra etmişti. Ya para, ya tabanca, veya benim çıldırmış olduğuma karar vermeleri meseleyi halletmişti. Yeniden kürek çekmeye başladılar. Böylece öğleden sonra saat üç buçukta Selimiye kalyonuna vardık. Sabah ondan beri tam beş buçuk saattir kürek çekmişlerdi. Selimiye'ye çıkmak da ağır denizler yüzünden bir dert oldu. Zira öylesine yalpaya düşüyordu ki, yanaşmaya imkân yoktu. Bir süre başarısız denemelerde bulundum, ama kayıkçılar bu işten vaz geçmemi, aksi halde sandalı devirebileceğimi, hattâ geriye dönmemiz gerektiğini söylediler. Adamlar haklıydı. Derken, gemidekilere seslenerek:

— Bir halat atınız! diye bağırdık.

Hemen iki halat fırlattılar. Bunlardan birine bavulumu ve kaputumu bağlayarak gemiye verdim; ikincisine de ben sarıldım ve dalganın alçaldığı bir sırada, çevik bir hareketle Kapdan Paşa'nın gemisine tırmandım. Güverteye çıkınca birkaç kişi «bravo» diye beni tebrik etti. Bu esnada kayık gemiden açılmış, sandalcılar, bunca zahmetleri bir işe yaradığından ötürü memnun feslerini sallıyorlardı.

Bunca heyecan ve zahmetten sonra Kapdan Paşa'nın yanına vardım; kış kasara üzerine yayılmış mindere kurulmuş çubuğunu içiyordu. Bana pek hoşuna gitmiş bir tavırla:

— Aferin kaptan, dedi, bu küçücük sandalla böyle bir denizde nasıl geldin?

— Allah'ın izniyle, diye cevap verdim.

— Âmennâ, Allah büyüktür, oturunuz bakalım, dedi ve hemen bir çubuk getirmelerini emretti.

Bu sırada gemi komutanı gelip, eteğini öptü. Komutan kısa boylu, ama pek çevik yapılı bir adamdı. Elinde tuttuğu kırbaç haşin bir adam olduğu intıbaını uyandırıyordu ama, seyahat boyunca kullandığını görmedim. Kapdan Paşa'nın emirlerini dinledikten sonra, sür'atle baş kasarasına koştu.

Bir dakika sonra sancakla «iskeleye rota değiştiriniz» işareti çekildi ve iki yüz kadar şalvarlı deniz eri halatlara yapıştılar. Direkleri sarsacak kadar şiddetli bir kuvvetle yelkenleri «yürya» ediverdiler. Bu suretle ayni ameliye her gemide tekrarlandı ve muazzam donanma dokuz mil sür'atle Karadeniz'e yol verdi.

Neş'em yerine gelmişti. Son derece sevinçliydim. Büyük ve mükemmel bir harp gemisinin köpüklü izlerine bakarken çektiğim bütün güçlükleri, yorgunlukları unutmuş bulunuyordum. Aslında böyle birinci sınıf bir harp gemisi ile Karadeniz'de seyretmek, benim ömrüm boyunca hayal ettiğim bir şeydi. Fakat hiç bir vakit bu hayalimin hakikat olabileceğini ummazdım; çünkü Karadeniz bizim İngiliz harp gemilerine bir Hazar denizi yahut bir başka Asya gölü gibi kapalı idi.

Selimiye bir kotra gibi suları yarıyor, bir fırkateyn kadar sür'at yapabiliyordu. Paşa'ya hitaben heyecanla:

— Ne kadar güzel gemi, dedim.

O da:

— Maşallah güzeldir! diye cevap verdi.

Tekrar sordum:

— Geminin mimarı kimdir?

— Kimbilir...

Ben konuşmama devam ettim:

— Bir kaptan paşaya yakışan ve size de şeref verecek güzellikte olan bir gemi!

Buna da şöyle cevap verdi:

— Çok şükür Allah'a!

O zaman aklımdan şunları geçirdim: İslâm anlayışına göre insanlar takdir edilemezlerdi. Takdir ve şükran sadece Allah'a aitti.

TÜRKLER'İN ÜÇ DÜŞMANI

Kapdan Paşa ile biraz daha konuşmaya devam ettikten sonra, onun düşmanı arayıp bulmak için öyle büyük bir istek içinde olmadığını anladım. Karadeniz'e çıkmasının tek sebebi padişahın verdiği emri yerine getirmekti. Yolda Kapdan Paşa'yla harp konusunda konuşmaya devam ettik; Ruslar'ın şubat ayında işgal etmiş oldukları Süzebolu limanının önemi meydandaydı. Bu maksatla:

— Amiral, Ruslar'ın bu limandan atılması lâzımdır. Bu seferimizde Ruslar'ın atılması görevini yerine getirelim! dedim.

Benim bu teklifimi Kapdan Paşa pek hoş karşılamadı, sadece:

— Bakalım, diye cevap verdi.

Bu «bakalım» sözü Türkler'in iyi veya kötü her teklife oyalamak maksadıyla verdikleri alışılagelmiş bir cevaptır ve hemen hemen hiç bir mânâ ifade etmez. Yani, şu işi yapacak mısın? «Bakalım!» Ama nasıl bakalım? Evet mi bakalım, yoksa hayır mı bakalım?... Hem evet, hem de hayır!.. Ben de pek az sonra bu «bakalım!» cevabının anlamını öğrenerek, Napoléon'un Istanbul'daki sefiri General Sebastian'ın III. Sultan Selim'e söylediklerini hatırladım. Hadise şöyledir:

General Sebastian'ın Padişah nezdindeki diplomatik gayretleri başarıyla neticelenmiş ve Osmanlı imparatorluğu Fransa'nın dostu hâline gelince, Büyük Britanya ile Rusya, Türkler'e harp ilân etmişlerdi. Bunun üzerine, General Sebastian kendisine şöyle demişti:

— Majeste! Türkler'e karşı İngiltere ve Rusya gibi iki düşmanla uğraşmak zorunda kaldıklarından dolayı talihsiz olduklarından şikâyet ediyorlar. Halbuki; Türkler'in İngiliz ve Ruslar'dan çok daha kuvvetli üç düşmanı vardır.

Padişah sefirin bu sözlerinden bir mânâ çıkartamadığından tekrar sordu:

— Ne demek istiyorsunuz? Bizim için İngilizler'le Ruslar'dan daha büyük düşman olması mümkün değildir.

İşte, o zaman Sebastian şu cevabı verdi:

— Evet Majeste! Türkler'in üç büyük düşmanı daha vardır ve şunlardır: İnşallah; Allah kerim; Bakalım!

Yirmi mil yol almıştık. Bir ara nöbette bulunan subaylardan birinin ihbarı ile Kapdan Paşa yerinden fırladı ve endişeli gözlerle tarif edilen istikamete baktı. Gerçekten kuzeyde bir fırkateyn belirmişti. Her kafadan bir ses çıkıyordu.

Kapdan Paşa bana hitaben sordu:

— Nedir bu gemi sizce?

Cevap verdim:

— Düşman donanmasına mensup bir karakol gemisidir derim. Bana kalırsa, sabah erken saatlerde düşmanla karşılaşmaya hazır bulunmalıyız.

Kapdan Paşa bu konuşma üzerine rota değiştirerek gemilerini topladı ve güneye, yani yeniden Türkiye sahillerine yol verdi. Ben Paşa'ya, bir fırkateynimizin düşmanın peşine düşmesini teklif ettimse de kabûl ettiremedim. Papuççu

Ahmed Paşa donanmaya kumanda edecek bir maharet ve bilgiden mahrum olduğunun farkındaydı.

Ahmed Paşa kimdi? Aslında gerçekten ayakkabıcı, papuççu olan bu kişi, İzzet Mehmed Paşanın hizmetinde çalışırken, yine onun tarafından Galata voyvodalığına tayin olunmuştu. Galatanın zabıta işlerini maharetle yürütürken, bir polis komutanının, aynı zamanda iyi bir amiral olacağı, sokaklardaki intizamı nasıl sağladı ise, denizlerde de aynı başarıyı elde edeceği düşünülmüş olmalı ki Papuççu Ahmed Paşa, kapdân-ı deryâ oluvermişti.

Deniz gayet sakin ve hava çok güzeldi. Küpeşteden denizi ve göğü seyrediyor, sabahleyin başlaması muhtemel savaşın ne gibi sonuç vereceğini tahmine çalışıyordum. Birden ilâhî bir ses yükseldi:

— Allahuekber! Allahuekber!..

Bu sesler bir uçtan diğer uca ufku ve semayı doldurdu. Bunlar donanmanın her gemisini mizana direği çarmıhına tırmanmış müezzinlerin okuduğu ezanların sesiydi. Bu dâvet nerede olursa olsun son derece his vericidir ve güzeldir. Hele, hayatımda ilk defa deniz üstünde rastladığım bu manzarayı unutmama imkân yok!..

BİR ZİYAFET

Ezan sesinin akabinde herkes olduğu yerde namaz kılmaya başladı, güverteler namaza duran mürettebat ile doldu. Baktım, herkes kendi seccadesini bir yere yayıyor ve böylece namaz kılıyordu. Maamafih önceden gidip ellerini, yüzlerini, ayaklarını iyice yıkadılar.

Namaz faslı sona erdikten sonra, Kapdan Paşa ile akşam yemeğine oturduk. Zaten temiz deniz havası son derece acıktırmıştı. Amiral kamarasının önündeki güverteye, iki top arasına küçük bir seccade yaymışlardı; karşılıklı bağdaş kurduk. Ellerimizi yıkamak için leğen ve ibrik getirdiler. Biri ibrikle su döktü ve peşinden bir havlu takdim ettiler. Derken, önümüzdeki alçak iskemle üzerine, büyük bir tepsi içinde dört sahan bulunan bir tepsi geldi. Ayrıca muazzam ekmek yığını, tuzluk, reçeller, börekler getirildi. Mühim olan taraf, yemeği parmaklarımızla yiyecektik. Benim için son derece acayip olan bu yeme tarzı sırasında, Kaptan Paşa'yı taklid ettim. O, yemekleri nasıl tuttu ise, ben de onun gibi yaptım. Böylece gelen bütün yemekleri parmaklarımızdan yağlar aka aka yedik. Beni gören bir Avrupalı ömründe hiç çatal kullanmamış ve doğduğundan beri hep parmaklarıyle yemiş sanabilirdi.

Şu hususu ilâve etmeliyim; Türk aşçılığı hemen her bakımdan Fransız mutfağı kadar zengindir. Ama kuzuya gelince iş değişir. Kimse Türkler kadar iyi kuzu pişiremez ve o lezzeti veremez. Yemeğin sonunda önümüze getirilen ve tahta kaşıkla içtiğimiz gül kokulu kompostoyu da mideye indirdik.

KAPDAN PAŞA'NIN MASKARASI

Amiral ile şerbet, kahve ve çubuklarımızı içtik. Bir süre sonra yatma zamanı geldi. Güverteyi dolandım ve kendime müsait bir yer seçtikten sonra, kaputuma sarılıp uzandım. Selimiye'de yatak yoktu. Hattâ kapdan paşa için bile yatak mevcut değildi. O da mizana direğinin berisinde küçük bir mahalde, bir halı üzerine serilmiş uyuyordu.

Bu hâlimle derin bir uyku tutturamadım; gürültüler bir türlü kesilmedi. Askerlerin boğuk seslerle söyledikleri şarkılar uykumu böldü. İki kere de, ölüleri bile mezarlarında yerlerinden fırlatacak gürültüden dolayı uyandım. Meğer nöbetçiler değişiyormuş! Hem de davul ve trampet ile. On iki kişilik bir gurup, boyunlarına asılı davul ve trampetleri var kuvvetleriyle çalarak nöbet alacakları uyandırıyorlardı. İyi ama nöbet almıyacakları halde, uyandırdıkları ne oluyordu?

Sabah vakti Istanbul Boğazı civarında bir yerdeydik, rüzgâr hemen hemen kesilmişti. Ufku şöyle taradım; çevremizde hiç bir yabancı gemi görülmüyordu. Ufkun sükûneti subaylara ve erlere cesaret verdi. Anladığım kadarıyla harp etmek istemiyorlardı. Aksine bir savaş vukuunda neticeden endişeleri vardı. Bu endişeyi ben duymadım diyecek kadar kendini beğenmiş bir İngiliz değilim. Gemide bir yaralanmaya bakacak kadar bile basit bir sıhhiyeci yoktu. Her şeye rağmen içimdeki endişeyi belli etmemeye çalıştım.

Kahve, bal ve ekmekten ibaret bir sabah kahvaltısı ikram ettiler. Sonra Kapdan Paşa'nın yanına çıktım. O esnada saçını tıraş ettiriyor ve keyifsiz görünüyordu. Traş bitince abdest aldı ve namazını kılmaya başladı. Ben de getirilen nargileyi fokurdattım. Namazdan sonra:

— Böyle bir mürettebat, böyle değişik evsafta bir donanma ile ne yapabilirim? Kimsenin bir şey bildiği yok! diye hayıflandı.

Bir süre düşünüp cevap verdim:

— Amiral, elimizden gelen ne ise, onu deneyelim. Meselâ; top talimi yapalım, bu hususta bana müsaade veriniz. Eğer erler ve subaylar top sesi duyarlarsa, eğitim yaparlarsa cesaretlenirler ve kendilerine güvenleri artar.

Paşa benim sözlerimi pek duydu mu bilmem... Boğaz'dan çıkmış, bize doğru gelmekte olan büyücek bir yelkenliye baktığını farkettim... Kapdan Paşa, bu teknede maskarası ile kılavuzunun bulunduğunu tahmin ediyordu. İkisinin de donanmaya yetişememiş olması, daha ilk günden canını sıkmıştı. Fakat gelenler Kapdan Paşa'yı hayal kırıklığına uğrattı. Serasker Paşa'dan bir emir gelmişti. Donanmanın derhal denize açılması emrediliyordu. Kapdan Paşa, bu emri okuyunca iyiden iyiye neş'esini kaybetti. Yine de, yelken açmaları için emir verdi. Tam bu esnada ikinci bir teknenin yaklaşmakta olması ile Kapdan Paşa canlandı. Hakikaten gelenler kılavuz ile Kapdan Paşa'nın maskarası imiş.

Büyük bir merakla Kapdan Paşa'nın eğlencesi «dalkavuk» denen adamı beklemeye başladım. Güverteye çıktığı zaman geç kaldığından ötürü korkacağı yerde, öylesine kendisine itimatla yürüyordu ki, Kapdan Paşa'dan sonra donanmaya yetişememiş olmasına rağmen, ceza görmeyeceği inancındaydı muhakkak.

Giyimi pek farklıydı; sırtında kırmızı, parlak sırmalı bir elbise vardı. Fesine gümüş bir süs eşyası bağlıydı. Kısa boylu, ama çevik yapılı bir adamdı. Yüzünde şaklaban bir surat yerine, kurnaz bir ifade vardı. Öyle ki, güvertede yürürken subayların gizlemeye çalıştıkları gülüşlerini yan yan bakarak gözlüyordu. Aldırmadan Kapdan Paşa'ya sert adımlarla yaklaştı ve uydurma bir öfkeye kapılmış olan Paşa'nın söylenmesine baka baka bir perende attıktan sonra, etek öpüp, şu sözleri yapıştırdı:

— Rus kapdan paşası, paşamın eteğini işte böyle öpecek, ben de onu...

Sözünün burasında bir tekme atma taklidi yapıp, sözünü bitirdi:

— Böyle selâmlıyacağım!

Ahmed Paşa biraz gülerek, dalkavuğun kulaklarına yapıştı ve söylendi:

— Seni hain seni... Bu kulaklarından tutup kamaramın kapısına çiviletecegim.

Maskara cevabı yetiştirdi:

— Öyle yaparsanız benim gibi bir akılsız, sizin gibi muhterem bir zatın bütün sırlarını işitecek o zamanda ağzımı dikmek zorunda kalacaksınız; ama ben ağızsız kalınca, siz ne yaparsınız?

Sonra kamara kapısında bekleyen kılavuzu gösterdi:

— İşte bu adama sorunuz. Eğer kılavuzun kayığı olmasaydı, maskara bendeniz buraya deniz kaplumbağasının sırtına binip gelmek zorunda kalacaktım. Hain kayıkçılar çil kuruş istiyorlar, para yerine komiklik kabûl etmiyorlar ki...

Maskaranın kayık parasının bile bulunmadığını ihsas etmesi üzerine, hem kendisi, hem de kılavuz azar işitmekten kurtuldular. Böylece yelken açılıp, yeniden Karadeniz'e yol verildi.

KILAVUZUN ANLATTIKLARI

Maskara dedikleri adam, evvelce bir derviş iken işi böyle soytarılığa dökmüş; sevimli hâli; bir derdi olanın işini halledebilmek için icabında Paşa'ya çıkıp konuşabilmesi, erat arasındaki itibarını arttırmış ve çok sevilen biri hâline getirmiş.

Kılavuz dedikleri Karadeniz'i çok iyi bilen Ragoza'lı bir deniz adamı idi. Görevi tam bir seyir subaylığı oluyordu; donanmanın seyri ve sefain meselelerini halletmek, parekete hesabını yapmak ve seyirle ilgili her iş, hep kılavuzun sorumluluğundaydı. Navarin deniz savaşında da bulunmuş ve Çengeloğlu Tahir Paşa'nın kılavuzluğunu yapmıştı. Bir ara:

— Navarin çatışmasını çok şiddetli geçen bir savaştı, dedi. Çengeloğlu Tahir Paşa'nın firkateyninde, paşadan başka yaralanmamış veya ölmemiş kimse kalmamıştı. Zayiat pek fazla olmuş ve üç yüz kişi ölmüştü.

Kılavuz bana Çengeloğlu Tahir Paşa'nın komutanlık ettiği bu donanmada geçen bir vak'asını nakletti:

Donanmanın manevrası sırasında korvetlerden ikisi verilen emirleri yerine getirmekte biraz geç kalmışlardı. Bu hâli gören Çengeloğlu Tahir Paşa gemisini yelken üzerinde eğlendirdi ve işaret çektirtip bu gemilerin komutanları ile işaret memurlarını istetdi. Subaylar gelir gelmez işaret memurlarını yere yıktırıp kavasları vasıtasıyla falakaya yatırdı ve epey sopa vurdurduktan sonra, kendisi eline bir sopa aldı, bir diğer baston da kendi gemi komutanına verdirdi. Paşa ve komutanı, korvetlerin komutanlarını bu bastonlarla eşit adette vurarak cezalandırdılar! Çengeloğlu Tahir Paşa'nın kendi komutanıyla birlikte, korvet komutanlarını bizzat cezalandırması, onların mevki ve rütbe haysiyetlerini rencide etmemek maksadından ileri geliyormuş; eğer kendi rütbelerinden aşağı kimseler tarafından sopa cezasına maruz kalsalardı, donanmadaki şeref ve askerî itibarları zedelenmiş olacaktı!

Ragoza'lı kılavuz bu konuda sözlerini şöyle tamamladı:

— Maamafih Tahir Paşa'nın verdiği bu ceza bir örnek oldu ve donanmada müsbet bir tesir yarattı. Sopa yiyen komutanların korvetleri ileriki günlerde donanmanın en faal ve en üstün manevra yapan gemileri hâline geldiler.

Kılavuzla Navarin hikâyesini konuşmaya devam ettik. Hâlen Türk donanmasında bulunan gemilerden biri, üç hafta kadar evvel Ruslar'dan ele geçirilmiş Sen Rafael isimli bir Rus firkateyni idi. Ruslar Türk donanmasının Karadeniz'e çıkabileceğini akıllarına getirmediklerinden Türk kıyılarına pek yakın seyretmekte olan Rus firkateyn kaptanı gece vakti Karadeniz'de Türk donanmasıyle karşılaşınca, Rus donanması sanmış ve işaret bile vermeye lüzum görmeden peşlerine takılmış. Fakat sabah olup, gün ağarınca yabancı gemiler arasında seyrettiğini görünce şaşırmış. Navarin vak'asından sonra tertip edilen Türk donanması o derecede acemi bir bahriye manzarası arz ediyordu ki, eğer Rus gemi komutanı Türk sancağı çekmiş olsaydı, durumdan habersiz olan ve yabancı devlet gemilerini şeklen tanımak eğitiminden mahrum Türk donanmasının içinden yeteri mesafeye kadar açılabilir, zaman kazanırdı. Halbuki aksine akılsız bir kararla mavi haçlı sancağını çekince iş meydana çıkmış ve amiral gemisinden atılan bir ihtar güllesi karşısında, sancağını indirip teslim olmak zorunda kalmış.

Türkler kolaylıkla gemiyi ve personelini esir almışlar. Kapdan Paşa bu umulmadık ve şans eseri kendiliğinden orta-

ya çıkan ganimete, şaştığı kadar sevinerek «Nîmet-i Hudâ» adını koymuş.

Yeniden denize açıldığımızın ikinci günü Nîmet-i Hudâ firkateynine gittim. Maksadım gemiyi gözden geçirerek Rus donanması hakkında bir kanaat sahibi olmaktı. Gemiyi kısa bir süre süren kontrolu müteakip Ruslar'ın Türkler'den üstün olmadığına kanaat getirdim. Armasının hâli Rus gemicilerinin de bilgisiz ve tenbel olduklarını isbat ediyordu. Fakat Rus barutunun evsafı Türk barutundan çok daha yüksekti. Ama bu, bir şey değiştirmezdi. Nasıl olsa Ruslar da Türkler de usta topçulara sahip değildi. Ruslar'ın topçuluktaki üstünlükleri, güllelerinin yapısındaydı. Zira Türk gülleleri o derece fena idi ki, yaptığım top talimi ve denemeleri sırasında gülleler daha namludan çıkmadan parçalandığını gördüm. Yine de umumî anlamda atışlardan memnun oldum ve Türk topçu subaylarına, Ruslar'ın topçuluk seviyelerinin Türkler'den daha üstün olmadığını açıkladım. Fakat, erat arasında bir savaşı gözlerine alamıyanlar diğerlerini aksi söylentilerle kandırmaya çalışıyordu. O kadar ki, Rus gemisinde gördükleri her şeyi, son derece üstün buluyorlardı. Bu isteksizlik bilhassa yüksek rütbeli subaylar arasında pek yaygındı. Eğer, subaylar erata maneviyat verebilselerdi, Ruslar karşısında top bakımından üstün olmasak bile, düşman gemilerine rampa edildiğinde er kuvvetiyle galip gelebilirdik.

Kapdan Paşa'nın emri üzerine topçuluk talimine başladık. İlk gün savaş talimini denedim; ancak Selimiye firkateynin bin dört yüz kişilik personelinin top başına geçmek üzere emir aldıktan sonra düştükleri karışıklığı tarife imkân yoktur. Velhasıl Türk donanmasında sadece yelken açılıyor, seyir yapılıyor ama bir harp gemisinin icaplarından olan savaş talimlerine, top atışlarına asla yer verilmiyordu. Maksat «gemi yürüsün de..» tarzına dönüşmüştü. Ben, top başı yapılmak üzere emir verdiğim zaman, bu iş onlara bir çeşit oyun gibi gözüktü ve pek basit buldular; gürültü ve söylenmeler durmadı. Fakat hiç bir er terbiye ve itaatini bozmadı. Hattâ gemi komutanından itibaren bütün subaylar bana yardımcı oldular. Bu arada gemi komutanından sonra en yüksek rütbeli subay olan topçubaşı, maharetli idaresiyle çok yardımcı oldu. Hattâ bir ara elindeki bastonu tenbellik eden bir beceriksizin sırtına indiriverdi. Ben, dayakla terbiye ve eğitim usulünü beğenmedim ve bu sebeple kendisine:

— Dayaktan vaz geçelim. Kolumuz yerine dilimizle halletmeye çalışalım, dedim. Siz personelinize benim zevk için çalışmadığımı, fakat milletlerinin faydası için gayret ettiğimi anlatınız.

Topçubaşı personele benim sözlerimi nakledince, herkesin tavır ve hareketi birden değişti. Hele, erata yapılan hayvan muamelesinden vaz geçilmiş olması, hepsine yeni bir şevk ve ruh kazandırdı. Ne söylediysem yaptılar ve istekle başarmaya çalıştılar. Derken, subay ve eratın benden hoşnut olduklarına dair sözler işitmeye başladım. Bu sözler Kapdan Paşa'ya da iletilmiş olacak ki, bana gemide istediğim her talimi yaptırmakta serbest olduğunu bildirdi.

Türkler söylediklerimi dikkatle dinliyor; bir şeyler öğrenmek için istekli görünüyorlardı. Fakat yıllardan beri tenbel tenbel oturmaktan üzerlerindeki ataleti bir türlü atamadıkları da aşikârdı. Bu sebeple talim süreleri uzun oluyordu. Meselâ topların lumbarlardan içeri alınıp tekrar lumbara sürülmesi, gülleyi hartuç barutundan önce koymaksızın top doldurmasını başarıyla yapıyorlar, ama her seferinde bir hataya düşüyor; çok defa «falya»yı tıkamayı unutuyorlardı. Falyanın açık kalışından doğacak tehlikeleri kaç defa tekrarladım. Hartuç barutu falya deliğinden ateşlenince, eğer falya açık kalırsa intişar eden barut gazları topçu era-

Mahmudiye kalyonunun bir eşi olan Kosova kalyonu.

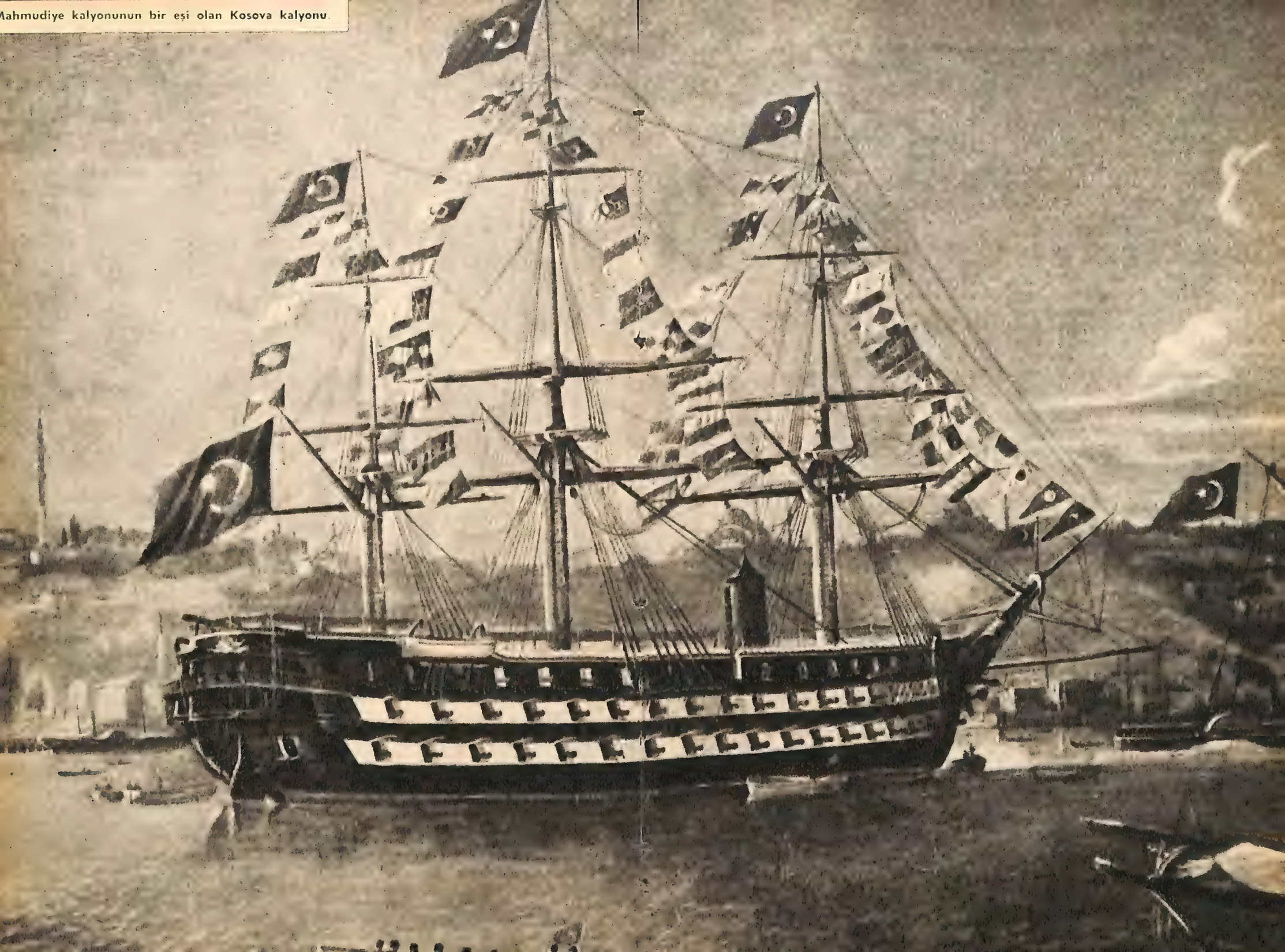

Mahmudiye kalyonunun bir eşi olan Kosova kalyonu.

tını öldürebilirdi. Ama Türkler'deki kayıtsızlık içlerine işlemişti anlaşılan; kadere böylesine inanan bir başka millet görmemişimdir. Hani, «Herkes kendini, Allah da hepimizi korusun!» felsefesindeydiler.

Ama falya açık kalır da topu dolduranın kolu koparsa, söyleyecekleri sözü pek merak ederdim.

SELİMİYE KALYONUNUN TOPLARI

Selimiye kalyonunun topları; otuz altılık, yirmi altılık ve yirmilik olup, hepsi 120 adettir. Bu rakama üst güvertede mevcut on birlik ve dokuzluk küçük çaplı toplar da dahildir. Top mevkilerinde yaptığım teftişte gerekli top, âlet ve edavatının noksansız olduğunu gördüm.

Türk toplarının kuyruk takozları nihayetinde bir sap bulunduğundan tutularak yerlerine hareket ettirilmeleri kolaydır. Ayrıca güvertedeki uzun namlulu topların kıç kundakları kızak içine isabet ettiğinden fazla yer işgal etmedikleri gibi, göze daha narin gözükürler. Türk toplarındaki bu üstünlüğün İngiliz donanması toplarına da tatbiki iyi olur.

Evvelce miktarlarını bildirdiğim 120 top haricinde palavra güvertede dört top daha vardı ki her biri 75 libre taş gülle atıyordu. Ayni hacimde bir demir güllenin 300 libre geleceği muhtemeldir. Bu dev çaplı toplar için gemi kadrosuna verilmiş topçu eratı dahi topları kullanmasını bilmiyorlar ve sadece toplara bakıp duruyorlardı.

Bir gün büyük çaplı toplardan birini bilhassa atış yaparak denemek istedim ve hazırlık yapılmasını emrettim. Bir süre sonra hazırlığı takip etmek üzere palavra güverteye indiğimde sağda solda vakit öldüren, tütün içen veya uyumak üzere uzanmış olan eratı bir telâştır aldı! Hemen hepsi ayağa kalkmış beni kolluyorlardı? Yanlarından geçerken dayanamayıp, merak içinde:

— Ne oluyor? diye sordum.

Kimse cevap vermiyor, sadece pek tedirgin bir halde benden yana bakıyorlardı. Neyse, doldurulmasını emrettiğim topun yanına geldim. Topçular hartuçu koydular ve gülleyi namluya sürdüler; ben de uygun bir mesafeden güllenin gidiş tarzını görmek maksadıyla biraz müsait bir yere çekileyim dedim. Bir de ne göreyim, topu ateşleyecek kimse kalmamış!

— «Nerdesiniz?» diye seslenince uzaktan biri cevap verdi:

— «Bu top şimdiye kadar hiç ateşlenmedi. Atıldığını vallahi gören yok!»

Son derece hiddetlenmiştim; bağırdım:

— «İyi, şimdiye kadar ateş etmedi diye kullanılmayacak mı?»

Yine cevap verdiler:

— «Çok eski bir toptur; atarsak parça parça olur!»

Artık bunlarla konuşmaya imkân yoktu. Topa şöyle bir dikkat ettim; gerçekten eski idi ve erlerin sözlerinden dolayı itimadım azalmıştı. Ancak topu ateşlemek fikri benimdi ve verdiğim emri yerine getirmek zorundaydım. Mecburen seslendim:

— «O halde ben ateş ederim.»

Hızla ateşleme çubuğunu elime aldım ama, büyük bir korkuya kapıldım. Erlerdeki korku, bana da sirayet etmişti.

Erlerin sözlerini duyar gibi oluyordum:

— Deli.. Deli.. Şimdi görürüz!.

— Şimdi ne olacak görürüz!

Topçu subayı hariç herkes dağıldı, bir tarafa kaçıştı. Yalnız topçu subayı biraz gerideki durup beklemeye başladı. Elimdeki yanar fitilli çubuğu delikten sokar sokmaz, var kuvvetimle baş tarafa doğru sıçradım ve o anda top muazzam bir gürültüyle patladı. Top parçalanmamış, bütün korkularımızda yanıldığımız anlaşılmıştı. Toptan fırlayan gülle ise üç dört parçaya ayrılıp tevcih olunan istikamete gitti. Böylece ikinci defa ateşle-

me görevini Türkler sevinçle üzerlerine aldılar ve maharetle başardılar.

Selimiye kalyonundaki gibi ağır çaplı toplardan İngiliz donanması gemilerine konulması çok uygun olur kanaatindeyim. Büyük güllelerin gemi bordalarında açacakları yaralar, düşman gemilerini çok tehlikeli ve zor durumda bırakır.

Bizim top atış tecrübelerimizden doğan gürültüler Kapdan Paşa'nın sinirlerini öylesine bozmuştu ki, ertesi gün geminin büyük cephaneliğini teftiş etmek istediğim zaman, bu isteğimi kesin bir şekilde geri çevirdi. Maamafih kendisi de hasta olup, ağır bir öksürükten muztarip bulunuyordu. Cephaneliği teftiş etmek istediğimi söyleyince:

— Kapdan, savaşmak ânı gelince cephaneliği açarlar, o vakit görürsün, demişti.

— Amiral, o zaman çok geç kalmış oluruz. Savaş ânında benim yerim cephanelik değildir. Siz benim güvertede bulunmamı istersiniz. Bırakın, cephaneliği açalım. Allah kerim, bir şey olmaz.

Kapdan Paşa önce bir «bakalım!» sözüyle durakladıktan sonra:

— Pekâlâ, cephaneliği açın. Fakat hiç bir şeye el sürmeyeceksin! Barut şakaya gelmez, dedi.

KAPDAN PAŞA'NIN PERSONELİ (KAPI HALKI)

Selimiye kalyonunun bin dört yüz kişilik subay ve erlerden müteşekkil personelinden başka, Kapdan Paşa'nın subaylar, ağalar ve hizmetçilerden müteşekkil yüzden fazla personeli vardı. Paşa'nın maiyetinde bulunan subaylar, gemi subaylarından ayrı ve daha fazla itibar gören seçme kişilerdi. Kapdan Paşa takımı bana büyük iltifat ve alâka göstermekteydiler. Herhalde bu amiralin sevgisinden ileri geliyordu. Lâkin, Türkiye'de bulunduğum müddet zarfında Türkler'in gösterdikleri alâka ve insanlığı unutmama imkân yoktur.

Türkler'le yaptığım konuşmalar sırasında, din ve mezhebim hakkında bazı sualler sorarlardı. Bir gün yaşlı, ciddî bir Türk bana:

— Siz Müslümanlar'ın cennete gideceklerine inanmıyor musunuz? diye sordu.

— Elbette bütün Müslümanlar'ın cennete gideceklerine inananlardan değilim! Ayni şekilde Hıristiyanlar'ın hepsinin de cennete gitmesine imkân yoktur. Cennet, din ve mezhebe bakmaksızın, dünyada iyi hareket etmiş olanlara aittir.

Yaşlı Türk, bu cevabım üzerine biraz duraladıktan sonra, sakalını sıvazlayarak şöyle cevap verdi:

— Demek ki, size göre iyilik yapmış Hıristiyanlar'la, iyi Müslümanlar ayni Cennet'e gidecek?

Öylesine bir inanış içindeydi ki, böyle bir konuda yaşlı Hasan Efendi'nin kalbini kırmak istemediğimden diplomatça bir cevap verdim ve söz sırası bana gelince kendisine şöyle sordum:

— Hasan Efendi, ben de size soru sorayım. Müslümanlar başlarını tıraş edip, tepelerinde bir tutam saç bırakıyorlar. Anlaşılan melekler bu saçtan tutarak Müslümanlar'ı Cennet'e çekeceklermiş, bu doğru mudur?

Hasan Efendi hemen fesini çıkardı ve feylesof bir eda ile gülerek tamamiyle saçsız başını gösterip:

— Bakınız, benim kafamda bir tutam bile saç yok. Eğer hakikaten böyle bir şey olsaydı, ben Cennet'e nasıl gidecektim? Birtakım cahillerin uydurduğu sözlerdir bunlar. Yoksa, bizim kitabımızda ve dinimizde böyle saçmalıklar yoktur!

GÂVUR

Bir gün Kapdan Paşa'nın sevdiği ve bu sebeple epey şımarmış bir genç bana şaka yollu: «Gâvur» diye seslendi. Ben şımarık gence cevap bile vermeye lüzum görmedim. Fakat biraz ileride oturmakta olan on, on iki kişilik bir gurup içinde çubuk içmekte olan Hasan Efendi'yi farkedince, seslendim:

— Şu küçük gâvuru görüyor musunuz, bana ne söylüyor?

Bir Müslüman'a gâvur demem, sözlerimi duyanlar üzerinde pek tatsız bir hava yarattı ama, bana kızmak yerine bu sözümün altında bir mânâ olması gerektiği için, hepsi etrafımı aldılar.

— Gâvur diye tarif ettiğin genç, Müslüman'dır, bu sebeple ona gâvur demen yanlıştır, dediler.

Ben de cevap verdim:

— Pekâlâ, gâvur demek kâfir olan, dine inanmayan kişidir, değil mi?

— Evet, dine inanmayan kişidir.

— Şu halde sizin dinî inanışınıza göre ben «gâvur»um ama, benim dinime göre de siz gâvursunuz! O halde siz bana ne kadar gâvur deme hakkına sahipseniz, ben de ayni hakka sahibim.

Benim bu tarz muhakememe kolaylıkla itiraz edebilirlerdi ama, işi hemen tatlıya bağlayıp gülerek benim sözlerimi kabullendiler. O günden sonra kimse bana «gâvur» demedi. Hattâ benimle şakalaşmak isteyen Türkler aksine arada bir yanımdan geçerken şöyle sesleniyorlardı:

— Müslüman, Müslüman!.

Bence ikisinin de ayrı bir önemi yoktur. Bazı gençler sohbet esnasında bana illâki şu sözleri tekrarlatmaya çalışırlardı:

— Lâilâheillallah Muhammedün Resûlullah!

Ben de hoşlarına gitsin diye söylediklerini tekrarlayınca, büyük bir sevinç içinde el çırparlar ve hep birlikte;

— Müslüman oldun, Müslüman oldun!.. diye bağırırlardı.

Yaşlı Türkler ise gençleri bu gibi hallerinden ötürü azarlamakta, terbiyesizliklerinden ötürü cezalandırmaya teşebbüs etmekteydiler. Ben o zaman yaşlı dostlara şöyle diyordum:

— Merak etmeyiniz, sadece şaka ediyorlar, ben de şaka ediyorum. Bir insanın ağzından çıkan bir iki söz ile din değiştirilmez.

Türkiye'de din değiştirmek isteyen bir Avrupalı'nın Hıristiyanlık'tan Müslümanlığa geçmesi için asla baskı yapılmaz ve isteği de hemen kabûl edilmez. Önce kendisine düşünmesi için yeterli bir süre tanınır. Sonra ait olduğu milletin elçiliğine mektup yazılır ve din değiştirmek isteyen kişi Bâbıâlî'den aldığı yazıyı bu elçiliğe götürür. Bu suretle Avrupalı'ya devlet ve halk tarafından bir baskı yapılmadığı, sadece kendi isteği ile din değiştirmek istediği tasdik ettirilir.

Türkçe'de kullanılan «gâvur» kelimesinin çok ilgi çekici hikâyeleri vardır. Aslında bir hakaret anlamında olan bu kelime zamanla anlamını kaybetmiş ve sadece Müslüman olmayanları belirtmek için kullanılır olmuştur. Fakat yine de bir Avrupalı'ya, veya Hıristiyan'a yüzüne hitaben «gâvur» demek hakaret anlamına geldiğinden, Türkler Avrupalılar'a «Frenk» derler.

Köylerde ise «gâvur» kelimesine yerli ahali bile ısınıvermiş, Hıristiyan tebaa anlamını ikinci şekilde kabullenmiştir. Bu sebeple, meselâ bir Bulgar'a «Müslüman mısın?» diye sorunca «Hayır, gâvurum!» deyip, insanı hayret içinde bırakıyorlar.

Bir Türk harp gemisinde komutan, gemide yapılacak işler ne olursa olsun, sadece emir verir. Komutanın yeri kıç kasara üzerinde ya bir seccade, veya padişahın Avrupalılaşma akımına ayak uydurmuş bir kimse ise, iskemledir. Günlük işleri bu sebeple genellikle ikinci komutanlar yürütüyorlardı.

Kapdan Paşa, bir çok eksikliklerine rağmen iyi ahlâklı ve kibar bir insandı. Hattâ kendisinden önce bu mevkie gelmiş yirmi yıl öncesinin kapdan paşalarının hainliği ve zulümleri yanında, Papuççu Ahmed Paşa'nın uysal ve nazik bir insan oluşu, biraz garip karşılanıyordu. Halbuki kapdan paşalık mevki ile sertlik birbirinden ayrılmak kabûl edilegelmiştir.

Ahmed Paşa öğle yemeğini yedikten

sonra, gündüz uykusuna yatar ve kısa bir süre kestirip kalkınca yıkanır, çamaşır değiştirir ve kıçüstüne geçerek çubuğunu tüttürürken, sohbet maksadıyla da beni çağırırdı. Gemide bir de bando vardı.

Bu bizim için çok önemliydi! Zira birtakım davul, trampet, zurna, zil ve daha başka musiki âletlerinden müteşekkil bando, her ikindi bizlere musiki gösteri yapmaktaydı.

Kapdan Paşa, bir akşam üzeri «yeni asker»lerini görmek isteyip istemediğimi sordu. Ben, o âna kadar Selimiye kalyonunda II. Sultan Mahmud'un yeni kurmakta olduğu «Nizâm-ı Cedîd» ordusundan asker bulunduğunun farkında değildim. Hâliyle memnun oldum ve görmek istediğimi, teşekkürlerimle bildirdim. Biraz sonra güverteye üstübaşı biçimsiz, acayip kıyafetli altı asker geldi; önlerinde altı da trampetçi yürüyordu. Türk imparatorluğunun bir zamanlar dünyaya dehşet saçan donanmasında seyrettiğim bu zavallı tablodan ötürü üzüntü duydum. O muhteşem ordudan işte geriye bu zavallılar kalmıştı!

Yüzlerce denizci beni seyretmekte olduğundan, gülmemi zor zaptettim. Kapdan Paşa bu askerlerin bir İngiliz subayı nezdinde yetişmekte olduklarını söyledi ve erlerden bütün maharetlerini tekrar etmelerini istedi. Askerler hemen tüfekle talim numaraları yapmaya başladılar. Kapdan Paşa'nın maskarası da elinde bir değnekle askerlerin safına geçti ve onlar ne yapıyorlarsa, o da tekrarladı. Bu suretle kalması muhtemel azbuçuk ciddiyet de kaybolduğundan, talim yapan erler dahil herkesi bir gülmedir aldı. Talim sona erince, Kapdan Paşa bu gösterilerden memnun oldu ki onbaşıya bir altın bahşiş verdi. Bu hâli gören maskara hemen ortaya çıkıp, kendisinin de bir altın mükâfat almaya hakkı olduğunu iddia etti. Kapdan Paşa söylenince lâfı yapıştırdı:

— İyi ama ben işe karışmasaydım, o askerler talim yapmayı başaramayacaklardı!

Bu söz orada olan herkesi güldürdü.

KÜÇÜK MEHMED BEY

Günler iş yapmaktan ziyade türlü eğlencelerle geçti. Bütün bu acı durumları gördükten sonra bu şekilde gidildiği takdirde devletin kurtulma ümidi olamazdı. Sadece Kapdan Paşa değil, onun hizmetinde bulunan en yakın çalışma arkadaşları, subaylar, hepsi görev sorumluluğunu unutmuş bir haldeler. Adeta Türk'e has üstün bir ırk vasfı kaybolmuş gibidir. Tanıdığım Türk yöneticilerinin kendi çıkarlarını öne almış olmaları hayret vericidir. Yalnız bunlar içinde Selimiye'nin komutanı olan küçük Mehmed Bey, Türk milletine lâyık vasıfları taşıyordu.

Yalnız kaldığım zamanlar Küçük Mehmed Bey bana, Kapdan Paşa'daki gayret ve enerji noksanından ötürü dert yanardı. Birbirimizi tanıdıkça aramızda hususî bir sevgi doğdu. İyi bir denizciydi ve Navarin savaşında almış olduğu on iki yaranın izlerini şerefli bir hâtıra olarak vücudunda taşımaktaydı. Bana tam on iki yara saydı; bunlardan altısını Navarin savaşlarında almıştı.

Ayrıca 1822 senesinde daha küçük bir harp gemisiyle Yunan denizinde karakol gezerken bir Yunan harp gemisiyle savaşa tutuşmuş ve eşit olmayan imkânlar karşısında mecburen gemisini Zanta adasının Kieri körfezinde baştankara etmişti. Küçük Mehmed Bey ağır yaralı olarak Zanta'daki İngiliz hastanesine kaldırılmış ve altı ay süren ölüm kalım mücadelesinden sonra iyileşerek dönmüştü.

.. Karadeniz'deki seyahatimiz ansızın patlak veren fırtınadan sonra, ufukta kâh belirip kâh kaybolan Rus gemilerini gözetlemekle geçti, ama sefer boyunca Rus donanmasına rastlanılmadı. Nihayet avdet kararı ile Boğaz'a dümen kırıldı ve donanma Büyükdere koyuna baştan demir atarak, kıçtan karaya bağlandılar. Gemiler bu şekilde gayet mun-

tazam borda bordaya kıçtankara olmuşlardı; fakat Selimiye kalyonunun kıçtaki tonoz demiri sahile alınıp bulunduğu Sarıyer denilen köyün bir sahil kahvehanesini gölgelendiren çınar ağacına dolanmış ve iyice volta edilmişti! Bir denizci için, hele birinci sınıf, bilhassa Osmanlı donanmasının en büyük amiralinin sancak gemisinin bu şekilde ağaca bağlanması, pek ayıp bir şeydir. O zaman bu manzara karşısında İngiltere'de cereyan eden bir konuşma aklıma geldi. Denizden anlamayan bir İngiliz asılzadesi büyük amirallerden Lord Anson'la konuşma esnasında sormuş:

— Siz geminizi gece olunca ağaca mı bağlarsınız?

İngiliz amiralini nefessiz bırakan bu sualin hakikisi, Büyükdere'de karşımızda duruyordu!

İNGİLİZ HARP GEMİSİ

İngiliz büyükelçisini Istanbul'a getiren Blonde isimli İngiliz firkateyni, Istanbul'da oturan Türk, Hıristiyan, hemen herkes tarafından Türkler'e yardım etmek maksadıyle yola çıkan İngiliz donanmasının öncü gemisi sanılmıştı. Halbuki bu haberin hiç bir aslı yoktu.

Kapdan Paşa ile bir konuşmamız sırasında, İngiliz donanmasının yardıma gelişinden dolayı sevinçli olduğunu belirtmesi üzerine, bunun imkânsızlığını söyledim. Kapdan Paşa, bunun üzerine fena halde kızdı. Lakin Ruslar'la sulh anlaşması yapıldıktan sonra doğru söz söylemiş olmamdan dolayı:

— Sen durumu iyi keşfettin, pek zekiymişsin! sözleriyle beni tebrik etti.

Aslında böyle taltife değer bir zekâ eseri göstermemiştim. Çünkü, İngiliz donanmasının Türkler'e yardıma gelmeyeceği haberi, Beyoğlu'na yerleşmiş her İngiliz'in bildiği bir şeydi. İngiltere gerçekten bu anlaşmazlıkta tarafsız kalacaktı. Fakat kötü bir tutumla, saklaması gerektiği halde kararını ifşa etmiş ve bütün dünya bundan haberdar olmuştu.

O günlerde padişah bile İngiliz yardımından ümitli bulunuyordu. Bir gün İngiliz gemisini gezmiş olan silâhdar ağa padişaha geminin mükemmeliyetinden bahsetmiş, personelinin intizamını methetmişti. Padişah:

— Çok iyi, memnun oldum. İngiliz donanması benim dostumdur, yardımcımdır. Benim gemilerimle İngiliz donanması Karadeniz'e çıkacaktır, diye cevap vermişti.

İngiliz ve Fransız sefirlerinin Istanbul'a dönüşü büyük bir sevinç kaynağı oldu. Bundan bilhassa Istanbul'daki Hıristiyanlar, yani Levantenler'le, Avrupalılar'ın kuyruk yalayıcılığını yapan Rum vesair ahali sevinç duyuyordu. Halk şehirde çekilen yiyecek sıkıntısının sona ereceğini umuyor, Hıristiyan tüccarlar da ticaretin eskisi gibi kârlı hâl alacağını söyleşiyorlardı. Fransa Sefiri Kont Guilleminot ile Büyük Britanya sefiri Sir Robert Gordon birer tılsımlı kişilerdi o günlerde.

İngiltere sefiri Sir Robert Gordon gibi bir insandan bu derece büyük işler beklenmesi pek nadir bir olaydır. Elçiyle, Saray arasında teati edilen ziyaretler ve verilen hediyeler bu sefer pek tantanalı ve hediyeler çok değerliydi. Hattâ, Padişah tarafından huzura kabul merasimi asırlardan beri bir gelenek hâlinde daima Topkapı Sarayı'nın loş ve esrarengiz odalarında yapılırken, bu defa padişah sefiri Büyükdere'deki yazlık otağında kabûl etti. Bu çadır son derece kıymetli kumaşlarla ve nâdîde süslerle bezenmiş muhteşem bir şeydi. Merasim sırasında vükelâ, diğer elçiler de hazır bulundu. İki bin kişilik bir nizâm-ı cedîd askeri muntazam sıralar halinde merasime renk katıyordu. Resmî erkânın bulunduğu sahanın dışında binlerce insan bekleşiyordu.

Aynı gün erken saatlerde, sefiri getiren Blonde firkateyni Büyükdere çayırından bir kurşun atımı kadar açıkta, Boğaz'ın müsait bir yerine demirledi.

Sefir önce gemiden sahile gelerek karşılandı ve atlara binilerek muhteşem bir alayla padişahla konuşmaya gidildi. Ben de o alaya dahildim. Bu esnada Büyükdere'de demirli yatan Türk harp gemileri sancaklarla donanmış, bahriye erleri selâm mevkilerini almışlardı.

Bu merasim sırasında dikkate değer bir husus, elçilerin kılıçlı olmalarıdır. Halbuki; Türk an'anesine göre sefirlerin padişahın huzuruna silâhlı olarak çıkmazdı. Asırlar boyunca bu şekilde yapılan merasim, sadece III. Selim zamanında Napoléon'un sefiri General Sebastian'a tatbik olunmamış ve general padişahın huzuruna kılıcıyla çıkmıştı.

Huzura kabûl sırasında padişah Sir Robert Gordon'u Avrupâî bir kıyafetle karşıladı. Fesindeki pırlantalı bir çelenk dışında, göze çarpan bir süsü yoktu. Sefir nutkunu İngilizce olarak okuduktan sonra, tercüman bu sözleri Türkçe'ye tercüme etti. Padişah dahi nutka pek nazikâne bir şekilde cevap verdi. Merasimin ikinci safhasında, âdet olduğu üzere Sir Robert, 3000 İngiliz altını değerinde pırlantalı hediyeyi padişaha sundu. Bu iş de bittikten sonra padişah İngiliz firkateyni komutanının kendisine takdim edilmesini irade buyurduğundan, sefirin göstermesi üzerine, gemi komutanına da bizzat iltifatta bulundu ve akşam üzeri kendisine yaverlerinden birini gönderdi.

Padişah ziyaretten dolayı pek hoşlanmış ve neş'elenmişken, İngiliz heyeti içinde bulunan münasebetsiz birinin, sanki padişah çok uzaklardaymış gibi yanında bulunan bir dürbünü çıkartıp padişahı tetkik etmeye kalkışması, her şeyi berbat etti. Padişah terbiye anlayışından uzak bir tutumla seyredildiğini farkedince, derhal ayağa kalktı ve salonu terketti. Ayrılırken de mabeyncisine İngiliz sefareti tercümanının hâlâ bıyıklarını yeniçeri tarzında uzatmış olmasından dolayı hayret ettiğini söyledi ve veda ederek ayrıldı. Padişah yeniçeriliği hatırlatacak her şeyden son derece iğreniyordu ve onun bu nefreti sebebiyle Türk halkı gibi bilhassa devlet erkanı, itinayla uzattıkları bıyıklarını Avrupâî anlamda düzeltmek zorunda kalmışlardı.

II. Sultan Mahmud, gerek karadan ve gerekse denizden geçerken, İngiliz firkateyni tarafından dikkatle takip ediliyor ve diplomatik usuller uyarınca, erler derhal selâmlama mevkilerini aldıktan sonra «Hurra.. Hurra.. Hurra» diye üç defa selâmlanıyordu. Padişah, İngiliz bahriyelilerinin gösterdikleri bu dikkat ve intizamdan hoşlanmış olmalıdır ki, askerlere dağıtılmak üzere 15.000 kuruş, komutana da çok değerli bir Keşmir şalı göndermişti. Mamafih, Fransız sefirini getiren firkateynin personeli aynı tarzda davranmamış olmalarına rağmen, benzer hediyeler aldılar.

İngiliz firkateyninin Istanbul'da bulunuşu İngiltere ile olan dostluk bağlarını arttırdı ve personelin davranışı Türkler'in sevgi gösterilerine sebep oldu. Bilhassa, Hıristiyanlar'a sorup öğrenmekten çok çekinen ve bunu bir gurur meselesi yapan Türk subayları, Blonde'u gezerek soramadıkları arma donanımları ve sair harp gemilerine ait hususları gözleriyle görerek öğrendiler. Hattâ, gezerlerken büyük bir merakla takip ediyorlar, farkında olmadan tetkik ettikleri nesneleri elleriyle yoklamadan yapamıyorlardı. Yeni şeyler öğrenmeye çok istidatlı ve susamış olan Türk subaylarının emrindeki harp gemilerinde üç ay sonra çok önemli değişikler meydana geldi. Bu hususu hayranlıkla kaydetmek isterim. İngiliz harp gemisinin Istanbul'u ziyaretinden sonra Türk donanmasında meydana gelen ıslahat ve çalışma azmi muazzam olmuştur.

Gerçek bir deniz subayı olan Blonde, Albay Lyons'un iki oğlunu da kendisiyle beraber gemide bulunduruyordu. Çocuklardan biri on iki, diğeri on dört yaşındaydı. Çocukları gören Padişah hal ve tavırlarından öylesine hoşlandı ki, üç

dört defa saraya davet etti, Türk usulü elbiseler ve çok değerli hediyeler verdi.

1829 YILI YAZINDA HARP DURUMU

İstanbul'da biz bu işlerle meşgul olurken Rumeli ve Anadolu cephelerinde savaş nasıl bir gelişme gösteriyordu? İstanbul halkı günlük hayatına dalmış ve savaşı umursamaz bir haldeydi. Eğer yiyecek içecek sıkıntısı olmasa, memleketi sulh içinde yaşıyor sanırdınız. Ancak, günlerdir düşmana mukavemet eden Silistre kalesinin Ruslar'ın eline geçtiği, sadrâzamın yenik düşmesi sonucu Ruslar'ın sür'atle ilerledikleri haberleri yayıldı. Osmanlı devlet adamları hâlâ büyük sözler söylüyorlardı:

— Şumnu'daki ordumuz düşmanın saldırısına karşı duracaktır! Balkan geçitlerini Ruslar aşamazlar!

Halk arasında son dakikalara kadar ayni sözler dolaştı. Doğu Anadolu cephesinden gelen haberler de, Rumeli'den ulaşan haberler gibi ümit kırıcı idi; Erzurum düşman eline geçmişti.

Uzun bir zamandan beri Rus ordusunun harekâtı hakkında yeterli bilgiler ulaşmadığı halde, 1 ağustos günü Ruslar'ın Balkanlar'ı geçtiği haberi bomba gibi patladı. Türk imparatorluğunun eski hükümet merkezi olmuş Edirne, acı bir âkıbete doğru sürükleniyordu. Memleketin her tarafında padişaha karşı bir hoşnutsuzluk başgöstermiş, devletin içine düştüğü güç durum, çıkarları baltalanmış olanlara bir fırsat sağlamış, maamâfih sıkıntılardan dolayı milletçe küskünlük had safhaya ulaşmıştı.

İmparatorluğun her tarafında olduğu gibi İstanbul'da da asker toplanmaya başladı. Kayıkçılar, hamallar, ekmekçiler, işsizler, istisnasız bütün erkekler askere alınıyordu. Bu arada büyük nüfuslu şehirlerden olan Selânik'ten cepheye gönüllü olarak sadece beş yüz kişi çıkmış, bunlar da yolda kaybolmuşlardı. Halbuki devletin ısrarlı taleplerine rağmen halkın gösterdiği isteksizlik pek dikkati çeker haldeydi. Rus gibi can düşmanı bildiği bir kavme karşı Türk'ün asırlardır eksilmeyen kini, böyle bir harp halinde bütün milleti cepheye sevke yeter bir sebepti ama, halk Ruslar'la savaşmak arzusunu göstermiyordu. Hattâ İstanbul'da, başlarındaki fesi çıkartıp yerine yeniden sarık saranlar bile görülmeye başlamıştı. Türk fese bir türlü ısınamamıştı. «İnsan başındaki bu şeyle nasıl muharebe eder?» diye fesi hakir gören bir yaşlı Türk'ün sözlerine hak vermek lâzımdır. Çünkü, sarığı atıp yerine fesi kabûl etmek bence çok yersiz bir karardı. Fes, Kuzey Afrika'da halkın giydiği bir başlık olduğu gibi, sarık da Şam taraflarında moda idi. Ayrıca fes, yağmurdan, güneşten, kılıç darbesinden korumadığı halde, sarık hiç olmazsa kılıç darbesi karşısında bir koruyuculuk görevi yapmaktaydı. II. Sultan Mahmud'un Avrupa'yı örnek alan ıslahatı, bilhassa Ruslar'ın saldırıları ile tesirini kaybetmiş, padişah hudutlara asker sevketmek mecburiyeti karşısında hazineye başvurmuştu. Bu hal ise memleketin her tarafına sirayet eden bir ekonomik kriz yaratmaktaydı. Durumdan istifade eden yeniçeri kalıntılarının birtakım fesad ocakları kurdukları devir, bugünlere rastlamaktadır.

CASUS RUMLAR

Memleketin ve İstanbul'un her tarafında büyük bir kargaşalık başlamıştı. Bilhassa İstanbullu Rumlar'dan çoğu, şüphesiz Ruslar'a casusluk yapıyorlardı. Ne var ki hükümet de şehirde asayiş ve nizamı korumak maksadıyla âzamî dikkati sarfetti. Sabotaj yapılması ihtimalleri arttığından akşam sekizden sonra herkesin evinde bulunması ve yatarken ateşlerin söndürülmesi emri verildi. İtibarlı bir semt olan Beyoğlu, bu tedbirden muaf tutulmuş, fakat geceleri sokaklarda dolaşan karakol devriyeleri ve bekçiler sabotaj tehlikelerini büyük ölçüde önlemişlerdi.

Türkiye tarihinin en büyük hükümdarlarından II. Sultan Mahmud.

II. Sultan Mahmud bu sırada Kapdan Paşa'ya emir vererek, denizin ilk uygun zamanında donanmanın Karadeniz'e açılmasını emretti. Ben, donanma için bir hareket emri verilirse, kendisiyle gelme arzusunda olduğumu bildirmiştim. Padişahın fermânını duyunca hemen Kapdan Paşa'nın huzuruna çıktım. Fakat amiral büyük bir telâş ve heyecan içinde bulunuyordu. Uzun bir süreden beri Karadeniz'e çıkmayı engelleyen poyraz rüzgârı kesilmiş, başlıyan lodos rüzgârı kaba denizleri durdurmuş, hattâ lodosun tesiri Boğaz'ın yukarılarında bile duyulmaya başlanmıştı.

Yanında bulunduğum bir sırada, akıntı ile Boğaz aşırı seyretmekte olan bir İngiliz ticaret gemisi görününce, Kapdan Paşa bir sandal yollatıp, gemiyi çevirtti ve süvarisi ile konuşmak üzere çağırttı. İngiliz tüccar gemisi Karadeniz'den gelmekte olduğundan Boğaz'ın dışındaki Rus donanmasını gözleriyle görmüşlerdi. Süvari Rus donanmasının kalabalıklığını ve sair hususları anlattı. Vaziyet pek acınacak bir haldeydi. O kadar ki, İngiliz kaptan ayrılırken yavaşça kulağıma eğilerek bir nasihatta bulundu ve Türkler'in Rus donanması karşısında muhakkak yenileceklerini, bu durumu şimdiden bilip, bir yolunu uydurup sıvışmamın hayırlı olacağını söyledi!

Zavallı Kapdan Paşa için bütün ümit kapıları kapanmıştı.

Kapdan Paşa maiyetiyle birlikte Selimiye kalyonuna vardık. Bu esnada amiral dalgın gözlerle lodos rüzgârına kapılmış ve ağır ağır kıvrılarak dalgalanan sancakları seyrediyordu. Biz gemiye ulaştığımız sırada, karaya verilmiş olan halat fora edilmiş, diğer küçük tonajlı gemiler Boğaz ağzına yol vermişlerdi. Selimiye demirini alırken, bir tabiat hadisesi bütün Türk donanmasını büyük bir felâketten kurtarmak istermişcesine doğmaya başladı. Karadeniz tarafından gelen bir rüzgârla uyandık; derken gittikçe kararan bulutlar ufkumuzu kaplamaya başladı ve korkunçlaşan tabakalar Boğaz çıkışını kapladı. Karadeniz'de şimdi cehennemî bir deniz patlamıştı. Havayı saran kasvetli sükûnet birkaç dakika sürdü ve peşinden bir tufanı andıran gök gürültüleri, şimşekler, çatırdamalar, yıldırımlarla her yer inlemeye başladı. Lodos rüzgârı çoktan kaybolmuş, korkunç bir poyraz çıkmış, kasırga hâlinde denizi alt üst etmeye başlamıştı. Boğaz çıkışına en yakın mevkilerde olan gemiler, yelkenlerini tamamiyle mayna etmiş bir halde fırtınanın önüne düşmüş, içeri kaçmaktaydılar. Fırtına yarım saat sürdüyse de, poyraz rüzgârının tesiri azalmadı ve denizler gittikçe kabardı. Böyle bir havada denize açılmak imkânsız olduğundan, donanma da yeniden Büyükdere'ye avdet ederek demirledi.

PADİŞAHIN KEDER VE ÜZÜNTÜSÜ

Padişah, Edirne'nin Ruslar'ın eline geçtiği haberine önce inanmak istemedi. Fakat durum hakkında kesin bilgiler ulaştıktan sonra, Sultan Mahmud imparatorluğun eski merkezini Ruslar'ın eline düşmesinden dolayı son derece kederlendi. Söylenenlere göre, padişah bu haber üzerine kendini tutamayarak ağlamış, memleketin hâlini kendisinden saklayan devlet ricaline ağır sözler söylemişti.

II. Mahmud bu keder içinde bile, her ne pahasına olursa olsun Ruslar'la savaşa devam edilmesini istiyor ve ezelî düşmanı ile sulh anlaşması yapmaya yanaşmıyordu. Fakat vaziyet o derece fecaatle doluydu ki, devlet erkânı padişahı hiç olmazsa mütareke yapmaya iknaya çalıştılar, yalvardılar. Beri yanda mülteciler, koyu softalar yeniden ortaya çıkmış, cür'etle konuşuyor, padişahı tahtından indireceklerini, devletin üst kademesindeki vüzerayı öldüreceklerini ve padişah yerine küçük oğlunu tahta çıkartacaklarını söylüyorlardı. Hattâ hayatta kalmış bir yeniçeri: «Sultan Mahmud dev-

ri bitmiştir» diyerek yeniçeri elbisesi giymiş ve Istanbul kapılarından birinden şehre gelmişti. Mürteciler, softalar Ruslar'ın Istanbul'u işgal ettikleri an, padişaha karşı ayaklanmak kararını almışlardı.

Bu olaylar sırasında Beyoğlu semti ile bazı Hıristiyan mahallelerinde korku gittikçe büyüdü. Levantenler'in ve Hıristiyan azınlıkların korkusu, Türkler'in devletlerini kaybetmek korkusundan daha fazla idi. Şu son günlerde felâket haberleri peşpeşe geldikçe Beyoğlu halkı ve malûm çevre insanlarının korkusu âdetâ bir delilik hâlini almıştı. Bahsettiğim kimseler Beyoğlu Frenkleri'dir. Fakat bunlar arasında bulunan hakiki İngiliz ve Fransız ailelerini ayrı tutmak lâzımdır. Benim bahsettiklerim, Beyoğlu ve çevresine yerleşmiş Levantenler, Rumlar, Yahudiler gibi birbiriyle karışmış bir cemiyet olup, asırlardır ticareti ellerinde tutarak pek zengin bir hayat yaşadıkları halde, Türkler'den nefret ederler, Türkler'den korktukları halde onlara «yarı barbar» derler, ama korkularından «yarı Allah» tanırlar.

Her gün bir başka rivayet ortaya çıkıyor, Rus ordusunun Istanbul kapılarına yaklaştığı, Rus kazaklarının Edirnekapı mezarlığı civarında görüldüğü ve mızraklarının parıltısından farkedildiği söyleniyordu!.. Bir başka gün, padişahın büyük bir üzüntü içinde yeniçeriliği yeniden kurduğu haberi yayıldı. Yeniçeriler şehri bir baştan öteki başa yakacaklardı belki de! Korku o hâle geldi ki, bilinmeyen bir şeyden dolayı kaçmakta olan bir üzümcüyü gören Beyoğlu ahalisi:

— Eyvah, Türkler, Hıristiyanlar'ı kesmeye başladılar! diye feryatlara başladılar.

Yeniçeri korkusunu Hıristiyanlar'ın kalbinden silmeye pek imkân yoktu. Hattâ, Sardunya krallığını temsil eden bir kişi, geceleyin salonundan geçen kediyi, korkudan yeniçeri sanıp kendisini pencereden atınca, ortaya pek komik bir hikâye çıkmıştı!

Dehşet dolu günler sürüp giderken, padişah Ruslar'la görüşmek üzere nihayet bir heyet teşkil ettirerek, Edirne'ye yolladı. Heyet azaları Edirne'de sedirlere yerleşip çubuklarını tüttürdüler ve konuşmaları öylesine idare ettiler ki, harp sahasında zafere yaklaşan Rusya bu toplantıdan pek bir şey anlamadıysa da, epey vakit kaybetmiş oldu.

İNGİLİZ AMİRALİ ISTANBUL'DA

Nihayet Ruslar'la sulh anlaşması imzalandı ve Istanbul rahat bir nefes aldı. Mürtecilerin ve softaların çıkardıkları karışıklıkları idamlarla derhal cezalandıran II. Sultan Mahmud'un irticaın kökünü sert tedbirlerle kazıması sonunda, şiddet hareketleri de azaldı.

Büyük Britanya bahriyesine mensup bir filo ile Çanakkale dışına gelen, filo komutanı Amiral Sir Peter Malcolm kendi emrinde bulunan maiyet yatıyla bir ziyaret için Istanbul'a gelmişti. Yat limana girerken, Blonde firkateyni tarafından atılan toplarla Kapdan Paşa'yı selâmladı, Selimiye kalyonu da buna ayni miktar top ateşi ile cevap verdi.

Amiralin ziyaretinden ve böyle merasimli selâmlaşmadan padişah hoşlanmıştı. Sir Malcolm'u huzuruna kabûl ederek, mutadın dışında yarım saat süreyle konuştu, sohbet etti ve çeşitli konularda sual sorduğu gibi, amiral ayrılırken kendisine pırlantalarla süslenmiş çok kıymetli bir enfiye kutusu hediye etti. Padişahın silâhdârı da Sir Robert Gordon ile Amiral Sir Peter Malcolm'u köşküne davet ederek bir ziyafet verdi ve Türk gelenekleri uyarınca o da, amirale değerli hediyeler sundu.

Kapdan Paşa da amirale Selimiye kalyonunda bir ziyafet vermişti. Amiral Sir Malcolm bu maksatla geliş ve gidişinde on dokuz pâre top atışıyla selâmlandı.

Selimiye eratı davet sırasında muhtelif gösteriler yaparak misafirlerini oya-

ladı. Davet sona ererken, ihtiyar Türk denizcisi misafir amirale değerli bir kılıç, iki adet hakiki Keşmir şalı ve başka hediyeler verdi ve bunlara karşılık Blonde fırkateyninin can simitlerinden bir tanesini hâtıra olarak talep etti. Amiral bu pek mânidâr ricayı derhal yerine getirmiş ve Blonde'dan alınan can simidi Kapdan Paşa'ya hemen orada ulaştırılmıştı. Kapdan Paşa bu simidi Rusya'ya özel elçi olarak gitmekte olan Halil Paşa'yı götürecek Türk fırkateyninin kıç tarafına astırtmıştı. Fakat cankurtaran simidi uzun müddet Türk bahriyesinde hâtıra olarak kalamadı. Gemi yolda ağır bir fırtınya yakalanmış, erlerden birini deniz aldığından bu cankurtaran simidi de ere doğru fırlatılmıştı. Ne yazık ki ne denize düşen er ne de cankurtaran simidi bir daha bulunamadı.

İLK RESMÎ BALO

Amiral Sir Malcolm İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, biz, yani Beyoğlu'nda yaşayan Avrupalılar pek şaştığımız bir haberle karşılaştık. Duyduğumuza göre İngiliz sefiri Sir Robert Gordon, harbin sona ermesi ve sulh anlaşmasının imzalanması sebebiyle Büyükdere'de demirli olan Blonde fırkateyninde çok zengin bir balo veriyordu. Bütün Türk devlet adamlarının baloya davet edilmiş olması, Türk tarihinde görülmemiş bir olaydı. Avrupalılar için, kadın erkek bir arada eğlenilen, dans edilen ve içki içilip konuşulan böyle Avrupâî davete gelecek Türkler'i görmek, müthiş bir şans demek oluyordu. Velhasıl balo gününü bu sebeple merakla bekledik. Fakat Avrupalı hanımlar, baloya sadece Türk erkeklerinin çağırılmış olması karşısında oldukça sinirlenmişlerdi. Hanımlar, «bizi baloya sadece Türkler'i eğlendirmek için dans etmeye çağırdılar..» diyerek serzenişte bulunuyorlardı. Fakat böyle bir isnatta bulunmakta, haksızlıktı şüphesiz. Maamâfih balo günü gelince bütün söylenmeler, itirazlar unutuldu ve herkes hazırlanıp baloya geldi. Madam ve matmazellerin hiç biri baloyu kaçırmadılar!

Devlet erkânının baloya gelebilmesi için padişahtan müsaade almaları, dinî ve millî geleneklere riayet edilmesi gerekiyordu. Bu konuda da padişah aydınlatılınca, mesele halledilmiş oldu.

Gece saat dokuz civarında Osmanlı devletinin en büyük şahsiyetleri, paşalar, Blonde fırkateyninin İngiliz, Türk ve Rus bayraklarıyla donatılmış kıç tarafında toplandılar. Kıç tarafa bir de dekor tertip olunmuş, Türk bayrağı ile Rus bayrağı birbirine yaklaştırılıp, ara yerlerine «SULH, SULH» kelimeleri büyük harflerle yazılmıştı. Halbuki sulh şartlarının zehri altında kalpleri inleyen Türkler için bu manzara pek acıklı bir şeydi. Fakat yine de nezaketlerini bozmadılar ve bu konuda bir tek söz söylememeye dikkat ettiler.

Geminin kıç tarafına Türk ileri gelenleri için büyük bir divan kurulmuştu. Onların karşısında da Avrupalı hanımların oturmaları için hazırlanmış divan vardı. Böylece Avrupalı hanımlar, Türk erkeklerinin karşılarına geçecekler, heybetli Türk paşalarının alıcı gözlerle bakışlarına muhatap olacaklardı.

Davet saatleri ilerledikçe kahveler, çaylar içildi ve sohbetler ilerlerken orkestra dans müziği çalmaya başladı. Bu esnada sağa sola yerleştirilmiş saksılardaki çiçeklerin birbirinden enfes kokuları, hafif meltemlerle burunlara kadar ulaşıyordu. Valslerle birlikte, orkestranın âhengine uyarak dansa başlayan çiftler, Türkler'in pek fazla merakını mucip olmuştu. Maamâfih bu manzaradan fazlasıyla hoşlandılar ve bende, üstlerinde cüppeleri olmasa, onların da dansa teşebbüs edecekleri intıbaı uyandı.

Davetliler arasında bulunan ihtiyar kapıcıbaşı zevk ve heyecandan şaşkın bir halde, bana şöyle diyordu:

— Hayret edilecek şey! Elli yıllık ömrümde ilk defa böyle bir manzara ile

karşılaşıyorum. Bu baloyu gördükten sonra gözlerim açık ölmeyeceğim.

Davetliler arasında padişahın en yakın iki adamı silâhdar paşa ile kâtibi Mustafa Efendi de bulunuyordu. Her ikisi de otuz yaşlarında ve erkek güzeli, boylu poslu insandılar. Silâhdar paşa esasen Giritli idi. Mustafa Efendi ise, bir Anadolu çocuğu iken, İstanbul'a hicret eden ailesi yanında Göksu'da kahveci çıraklığına başlamış, bir gün padişahın rastgelmesi ve sorduğu suallere çok zeki cevaplar vermesi üzerine saraya alınmıştı. Her ikisinin de nüfuz ve itibarları pek yüksekti. Hattâ uygun görmedikleri devlet ricalinin makamında kalması imkânsız olurdu. Bu konuda şöyle bir vak'ayı hikâye etmişlerdir; Mustafa Efendi bir gün İstanbul limanında bulunan bir Fransız harp gemisinin komutanına şöyle bir sual sormuş:

— Siz, bizim Kapdan Paşa'yı kaç topla selâmlarsınız?

— Kapdan Paşa olduğu için on dokuz topla selâmlarım.

Mustafa Efendi bu cevabı işitince dudaklarını buruşturmuş ve:

— Ne acaip iş! demiş. Beni geminize çıkarken sadece yedi top atışı ile selâmladınız. Halbuki ben bir hafta zarfında yedi tane Kapdan Paşa'yı azleder, yedi tane yenisini kapdan paşalığa getirebilirim!

HARP SAHASINDA BİR SEYAHAT

1829 yılı aralık ayı başında, Rumeli harp sahaları üzerinden geçerek seyahat üzere İstanbul'dan ayrıldım. Hariciye nezaretinden bir zat olan Mr. Mellish'in de doğu bölgesindeki görevi sona erdiğinden, İngiltere'ye dönmek üzere beraber İstanbul'u terkettik. Onunla yapacağım arkadaşlıktan Filibe'ye kadar istifade edebileceğimi umuyordum. Müteakiben kuzeye dönecek, Rus askerlerinin konakladıkları bölgelere seyahate devamla, Balkanlar'ı geçip Şumnu'ya gidecektim.

Dokuz saat at üzerinde geçen bir yolculuktan sonra ilk gece Burundere köyünde mola verdik. Yorgunluğumuzdan, iptidâî bir kahvenin kerevetleri üzerine serdiğimiz kilimler bize kuştüyü bir yastık kadar yumuşak gözüktü. Yemek davasını da bitişik kebapçıdan getirttiğimiz pilav, kebap ve bal ile hallettik. Rehberimiz bir Tatar'dı.

Tatarlar, memlekette posta veya refakat hizmetinde kullanılan fevkalâde yapılı ve her türlü zorluğa mütehammil Türkler'dir. Bana refakat eden Veli adında ve Türk ırkının en güzel örneklerinden bir tatar'dı. Bir tatar, sefere çıkarken, insan neslinin muhteşem bir tablosudur; yüzü pırıl pırıl temizdir ve saçları henüz berber elinden çıkmıştır; bıyık ve sakalı, saçları gibi düzeltilmiştir; yüksek kalpağını alnına çapkınca yatırmış ve çiçekli bir yemeniyi de rüzgârlı havalarda kalpağının uçmasını önlemek için üzerine sarmıştır. Eğer, sert bir rüzgâr esecek olursa, yemenisinin uçlarını çenesinin altında düğümleyerek, kalpağını korur. Uzun süvari pelerini, kırmızı veya diğer canlı renklerden birinden yapılmış elbisesi, cepkeninin geniş kolları, atını tarar gibi sallanır; geniş şalvarı ve iri çizmeleri titizlikle bakım görmüştür.

Siyah ve cilâlanmış bir deriyle kaplı eğerinin yanından gümüş kabzalı tabancası görünür; anber ağızlıklı çubuğu bir cebe yerleştirilmiş ve artık tatar süvarisi renkli ve seyrine doyulmaz bir görünüş almıştır. Fakat sefer dönüşünde onu annesi bile tanıyamaz! Sapsarı, benzi solmuş ve pis bir halde, atından inmekten çok düşercesine kendini yere bırakır. Çubuğunu dahi yakmaya muktedir olamayarak, kendini yere atar. Bu hâliyle son derece keder verici bir görünüştedir.

Tatarlar daima çok kuvvetli bir şekilde giyinirler ve Tuna nehrinin iliklere işleyen soğuklarında, Suriye'nin kavurucu güneşi altında bu giyimlerini hemen hiç değiştirmezler.

Tatarlar, yolculukları sırasında sıcak tutacak içki ve kahve içerler ve çok sık enfiye çekerler. Onların en büyük müşkülleri uyanık kalmalarıdır. Sürücü yahut seyisler, Tatar süvarisi at değiştirdikten sonra bir saat süreyle Tatar'la beraber giderek, onların attan düşmelerini önlerler ve bu suretle at üzerinde yol almalarına rağmen, kendilerini seyisin yardımını terkedip bir saat kadar at üstünde uykuya dalarlar.

Akkâ kalesinin tatarları (postacıları) en ziyade metholunan süvarilerdir. Bu süvariler Istanbul'a on iki günde varırlar ki Antakya'nın dağlık arazisi dikkate alınırsa, bu yolun ne kadar çabuk aşıldığı anlaşılır. Hâlen Istanbul'da yaşlı bir tatar var ki; bu adam Rus - Türk harbi sırasında İngiliz sefaretinin Hindistan'a ait mektuplarını Bağdad'a ulaştırırdı ve bu yolu ekseriya 14 günde alırdı. Aynı mesafe bir seferinde bir tatar tarafından dokuz günde aşıldı. Aradaki mesafe, dağlar, nehirler ve muntazam olmayan yollar, ayrıca menzillerin on ilâ on iki saatte alındığı düşünülürse tatar süvarilerinin başardıkları işin azameti ortaya çıkar. Tatarlara iyi ücret ödenir. Bilhassa devlet tatarlarının paraca durumları çok daha yüksektir.

Her paşalık teşkilâtında «tatar ağaları» tarafından idare olunan muntazam tatar kuruluşları vardır. Tatar ağaları seferler düzenler ve teşkilâta kumanda eder. Tatarların imparatorluğun her yerinde büyük itibarları vardır, daima yardım görürler. O kadar ki, eğer çok darda kalırsa seferde olan bir tatar, vardığı yerdeki kişilerin atlarından dilediğini, hattâ mahallî paşanın atını alarak yoluna devam eder. Haberin zamanında hedefine ulaşması hususu, pek mukaddes sayılır.

Yolcular ve tüccarlarla arkadaşlıktan hoşlanan tatarlar, seferleri dışında işleri olmadığından, seferden döndükten sonra yeniden işe çağırılıncaya kadar evlerinde dinlenirler ve ekseri ahvalde ticaretle uğraşırlar. Bu adamların elleri açıktır; gayet iyi para kazandıkları halde on beş yirmi senelik hayatlarından sonra, emeklilik devrelerini emniyete almak için para biriktirmezler. Zaten ekserisi daha hizmete girdikleri ilk senelerde meşakkate, hastalığa dayanamayıp ölür, yahut hizmeti bırakmak zorunda kalırlar.

Tatarlar'ın Türk halk diline girmiş pek çok hikâyeleri vardır. Hattâ «Yaya kaldın Tatar ağası» tabiri, genellikle mevkinden olmuş nüfuzlu tatar ağaları için kullanılmış olup, halk arasında şaka yollu söylenir.

Seyahatimiz sırasında, sabaha karşı saat üçte, bizim tatarımız kalkıp hazırladığı kahvaltımızı getirdi. Sert tahta kerevetler, ikinci bir defa bir hafif uykuya dalmak için hiç cazip görünmüyordu.

Akşama doğru küçük bir Bulgar köyünde sığınacak yer aradık; fakat bir ev hariç diğerleri tamamiyle Türk ordu birlikleri tarafından işgal edilmişti. Türk askerlerinin o bir eve girmeyişinin sebebini biraz sonra öğrendik, evde ateşli yatan bir hasta çocuk varmış; çocuğun rahat etmesi için dokunmamışlar. Bize bu evi teklif ettiler. Ancak biz de bir başka yere sığındık ve odun ateşinin alevleri önünde kısmen ısınarak, kötü bir gece geçirdik.

Ertesi gün bir süre yol aldıktan sonra Edirne ovasına ulaştık. Şehrin hudutsuz ufkunda Sultanselim Camii'nin göğe yükselen dört minaresi uzaklardan bizi huşû içinde bıraktı. Şehre yaklaşırken bazı köylerden geçtik; hepsi Ruslar tarafından harap hale getirilmiş, viranelikler hâlindeydiler. Akşama doğru patikamsı bir yol, bizi hendekler boyunca bahçeler arasından ve söğüt ağaçları ile kaplı korulardan sonra imparatorluğun ikinci büyük şehrine ulaştırdı.

Edirne, Rus Mareşalı Diebitch'in üç hafta süreyle karargâhını kurduğu yerdi. Ancak 20 ağustos tarihinde yerleştiği bu şehirden, 20 ekim tarihinde sârî

hastalıklar sonucu 12.000 askerini telef ederek ayrılmıştı. Mareşal, Edirne'den daha evvel çıkıp, birkaç bin askerinin hayatını kurtarabilirdi. Lâkin, Yerköy kalesi komutanı Küçük Ahmed Paşa'nın anahtarı teslim etmesini bekledi. Ancak Paşa, onun talebini uzun süre reddederek «Esir olmayacağını ve yapılan sulhu son derece utanç verici mütalaa ettiğini» söylüyor ve şöyle diyordu:

— Sulh, belki imparatorluğu kurtarmak için yapılabilir. Ama şimdi imzalanan sulh, imparatorluğu kurtarmak için değil, Istanbul'u kurtarmak maksadıyla yapılmıştır.

SALGIN HASTALIKLAR

Ruslar, Edirne'den ayrılırken hastanelerde 8.000 hasta bıraktılar, fakat bunlardan ancak 1500'ü hayatta kalabildi. Nakledilmesi bile müthiş bir iş olan hastalar konusu, Ruslar tarafından onların terkedilmeleriyle halledilmiş ve en mübrem ihtiyaçları dahi sağlanmamıştı.

1829-1830 kışında, Edirne sokakları yarım metre kalınlığında karla örtülü iken, bu zavallı insanlar, hastane haline çevrilmiş geniş ahşap barakaların döşemelerinde yataksız, muhafazasız yatıyorlardı. Halbuki çarşılarda 20.000 kişiye yetecek yatak takımı bulunabilirdi.

Edirne'deki İngiliz Konsolosu Peter Duvelug, Esq. ve muhterem eşinin yakın alâkası sayesinde evlerinde misafir olduk ve iki gün sonra yeniden seyahatimize başladık.

REŞİD PAŞA'NIN HUZURUNDA

Büyük kayıplarla sona eren Türk-Rus savaşından sonra yeni imza olunmuş sulh anlaşması günlerinde Edirne'de bulunan Sadrâzam Reşid Paşa, kendisini ziyaret etmek arzusunu gösteren İngilizler'den müteşekkil bir heyeti kabûl etmek lûtfunu gösterdi; birlikte Reşid Paşa'nın konağına gittik. Bu konak tam bir Şark mimarî uslûbu ile inşa edilmiş, haşmetli bir görünüşü olan ve insanda bir savaş manzarası intıbaını veren bir bina idi. Konağın avlusunda eyerlenmiş, harekete hazır bekleyen atlar gördük. Sofalarda ve sair avlu civarlarında, müsellâh bir kale intıbaını veren Anadolu ve Rumeli askerleri, Arnavut muhafızlar vardı. Sadrâzamın makamına yakın olan yerlerde hizmet gören Türk subayları ise, temiz, efendi giyimli ve yakışıklı kişilerdi.

Reşid Paşa bizi gayet zengin bir kıyafet içinde karşıladı. Kendisi kabûl salonunun en mutena bir köşesine serilmiş bir sedir üzerinde oturuyordu. Karşısına rastlayan kısmın her iki tarafına döşenmiş nâdîde halılara da maiyetinde bulunan bazı memurlar oturmuştu. Sadrâzam bizi, büyük bir nezaketle kabûl ettikten sonra, kahve ve çubuk getirilmesini emretti. Bu tarz emrin bir çeşit itibar olduğunu öğrenmiştim. Zira kahve ve çubuğun Türk geleneğinde çok anlamlı yeri vardır. Kahve ve çubuk ancak itibarlı misafirlere ikram olunur.

Reşid Paşa'nın emri üzerine salona ellerindeki güzel çubuklar taşıyan hizmetkârlar girdi ve çubukların yerleştirilmesi için halılar üzerine son derece güzel işlenmiş süslerle göz alıcı pirinç tepsiler koydular.

Kahveci, elinde üzeri gayet değerli bir örtü ile kaplı tepsi tutuyor, yanında bulunan bir diğer kahveci süslü bir cezve taşıyordu. Bir hizmetkâr büyük tepsi içindeki fincanları örten, işlemeli örtüyü kaldırdı ve her biri birer nâdîde biblo olan fincanlar ortaya çıktı. Peşinden, geride duran kahve dağıtıcılar ilerlediler ve ellerine aldıkları fincanlarla sadrâzama kahve verilinceye kadar beklediler. Kahve merasimi, hizmetkârların salondan çekilmesiyle son buldu.

Sadrâzamın ikramı bu kadarla kalmamıştı. Biraz sonra çubuklarımız yenilendi ve yerlerine çok daha süslü ve değerli çubuklar getirildi; kahvelerimiz bittikten sonra alınıp, yerine gül tatlısı ikram edildi.

Avrupalılar için bu derece kibarlık ve ikram son derece hayret ve hayranlık sebebi olmuştur. Fakat Türkler için misafirlere ikram etmek ve nazik davranmak terbiye, görgü icabıdır. İtibar derecelerini göstermek için hiç bir ikramdan çekinmezler. Meselâ, sadrâzamın bir diğer emriyle bir süre sonra çubuklar ve gül tatlısı yediğimiz kâseler alınmış, yerlerine aynı derecede değerli çubuklar getirilmiş ve bu defa şerbet ikram olunmuştu.

Hizmetkârlar, gerek sadrâzama ve gerekse maiyet erkânı ile biz misafirlere hizmet ederken, sadrâzamın arkasında duran esvapçıları da zaman zaman kürkünü alıyor ve bir diğerini giydiriyorlardı. Fakat bu kürk değiştirme ameliyesini öylesine ustalıkla beceriyorlardı ki, farkedilmesi pek güç idi. Birbirinden daha kıymetli olan bu kürklerin değiştirilmesinin sebebinin sadrâzamın temsil ettiği devletin zenginliğini göstermesi bakımından yerleşmiş eski bir gelenek olduğunu öğrenmiştim. Karşımızda köklü âdetleri, haşmet ve vekarı ile seyrettiğimiz Türkler, yenilmiş Türkler'di... Galip devirlerdeki Türkler'in haşmeti, akla hayale sığmazdı herhalde.

Sadrâzam Reşid Paşa'nın huzurunda bir saate yakın kaldık ve çok rahat konuşmak gücünü bulduk. Salonda bulunan İngiliz vatandaşlar biraz bilgiçce bir eda takınarak, oldukça gürültülü bir şekilde sadrâzama gördüklerinden bahsediyorlardı. Sadrâzam ise gayet sakin ve nazik şekilde istekleri cevaplandırıyordu:

— Edirne'den yüz mil uzakta geçerken rastladığım köyde köy ağası, köylüye çok kötü davranmaktaydı. Halkını ezmemesi için ağaya tenbih edilmesi lâzımdır kanaatindeyim.

Bu şikâyeti söyleyene sadrâzam derhal şöyle diyordu:

— Pekâlâ, çaresine bakacağız!

Bir diğer Avrupalı, Rus askerlerinin Bulgarlar'ı kandırıp, aslında bu milleti sefalet ve ölüme sürüklediklerini söyleyerek, Bulgar halkının uyarılması ve Rus zulmünden kurtarılması hakkında sadrâzama öğüt veriyordu.

Sadrâzam yine nazik, karşısındakilere cesaret veriyordu:

— Pekâlâ... Elimizden geleni yaparız!

Bu noktaya kadar, sadrâzam her Avrupalı'yı istediği yönde söyletmiş, sıra kendisine gelmişti. Ruslar'dan şikâyet eden Avrupalılar'a karşı birden şu suali soruverdi:

— İyi ama, sizin İngilizler, Ruslar karşısında padişahımıza neden yardıma gelmediler?

Sadrâzamın bu suali hepimizi şaşırttı ve sesimiz çıkmaz oldu. Fakat kendimizi toparlamaya çalışarak, kendi milletimizi haklı gösterecek birtakım sebepler bulmaya gayret ettik. Ama ileri sürdüğümüz şeyler öylesine havada kaldı ki, sadrâzamı asla ikna etmediğine eminim. Aslında bu söylediklerimize biz de inanmıyorduk ya!

Sadrâzam Reşid Paşa, Rus tehlikesi üzerinde uzun uzadıya konuştu ve diplomasi yoluyla devletlerin Ruslar'a karşı almaları gerekli tedbirlerden bahsetti; son derece doğru sözler söylemişti. Zira Rus çarlığının Doğu'ya ve Hindistan'a doğru istilâ isteğinin sebeplerini biliyor ve bunun büyük tehlikelerini sayıyordu. Rusya'nın Hindistan'a nüfuz edemiyeceği konusunda kendisine, böyle bir şeyin imkânsızlığından bahsettikse de, yanlış düşündüğümüzü belirtir mânâda başını salladı. Rusya'nın gittikçe artan tehdidi önlenmediği takdirde Hindistan'a kadar istilâsını geliştireceğine inanıyordu. Maamâfih Avrupalı birçok değerli siyaset ve devlet adamları da, Reşid Paşa'yla aynı fikirdeydiler.

SON

Osmanlı Tarihinde İbret Verici Bir Taht Mücadelesi

Kardeş Kavgası

Yazan: Hilmi Daregenli

1520 yılında babası Yavuz Sultan Selim'in ölümü üzerine 26 yaşında Osmanlı tahtına geçen, Kanunî devrinde Osmanlı imparatorluğu Batı'da ve Doğu'da birbirini takib eden zaferler sonucu en kudretli devrine erişmişti.

Osmanlı orduları Batı'da Viyana surlarına dayanmış, Doğu'da Bağdad zaptedilmiş, İran'a yapılan başarılı seferler sonucu Azerbaycan zaptolunmuş, Gürcistan, Dağıstan kısmen imparatorluk sınırları içine alınmış, İran tahtında bulunan Şah İsmail'in oğlu Tahmasb Türk ordularının karşısına çıkmak cesaretini gösteremiyerek Kanunî'nin İran'a açtığı seferlerde ricat mecburiyetinde kalmıştı.

Denizlerde de tam bir hakimiyete ulaşılmış, Akdeniz, Kızıldeniz, Basra körfezi, Hind Denizi, Türk donanmasının kontroluna girmişti.

Kanunî Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim'in tek erkek evlâdı olduğundan tahta çıkışında bir saltanat kavgası olmadığı gibi, Osmanlı hükümdarları içinde en uzun süre saltanat sürmek bahtiyarlığına erişti (1520 - 1566). Yavuz Sultan Selim'in iyi yetiştirdiği biricik oğlu, üstün bir zekâya sahip, bilgili, ileri görüşlü, büyük bir kumandan; iradesine hâkim, kararlarında sebatkâr olma vasıfları ile beraber aynı zamanda hassas, güzel sanatların takdirkârı, edebiyata âşina, içli bir şairdi. Halk tarafından çok sevilirdi. Düşmanlarının da saygı ile çekindiği XVI. yüzyılın bu en büyük hükümdarı, üstün vasıflarına rağmen za-

man zaman saray entrikalarının etkileri altında kalmaktan kendisini kurtaramamış, kader ona tahtına olan hırsından dolayı evlât kanı ile elini yıkayan bir hükümdar olmayı da nasib etmişti.

İran'a açtığı üçüncü seferine giderken Amasya'dan kendisini karşılamak için Konya Ereğlisi'ne gelen büyük oğlu Şehzâde Mustafa'yı otağında boğdurdu (Kasım 1553). Bir hükümdar namzedinde bulunması aranan her vasfı şahsında toplamış bu bahadır, Kanunî'nin büyük aşk ile bağlı bulunduğu Hurrem Sultan ile damadı Sadrâzam Rüstem Paşa ve avanesinin Şehzâdenin babasının tahtında gözü olduğu, tahtı ele geçirmek için hazırlıklar yaptığı yolundaki iftiralarının kurbanı olmuştu.

Hakikatte Hurrem Sultan, Kanunî'nin Gülfem Hâtun'dan doğma Şehzâde Mustafa'yı ortadan kaldırtarak tahtı öz oğluna sağlamak amacını gütmüş ve bunda da başarıya ulaşmıştı. Kanunî'nin hiç yanından ayırmadığı bedenen sakat, ruhen çok hassas olan Şehzâde Cihangir bu olayın dehşetinden veya duyduğu teessürden bir müddet sonra ölmüş, bu suretle Hunkâr bir anda iki evlâdını kaybetmişti. Bu facianın üzerinden 10 yıl geçmeden, İran'a iltica eden oğlu Şehzade Bâyezid'i de İran'da katlettirdi. Aşağıda İran'a iltica eden oğlu Şehzâde Bâyezid'in âkıbetini okuyacaksınız.

■

Kanunî Sultan Süleyman'ın İran'a açtığı 1553 seferi de ilk 2 seferleri gibi başarı ile sonuçlanmış, Nahcuvan, Revan, Karabağ zaptedildikden sonra Türk ordusu karşısına çıkmaktan daima çekinen İran Şahı Tahmasb ile karşılaşamadan geri dönmüştü. Dönüş sırasında Erzurum'a gelindiği zaman İran elçisi, İran şahının sulh ricası talebini hamil namesi ile padişahın huzuruna kabûl olundu.

Şahın ricası padişah tarafından kabûl olunarak sulh anlaşması yapılana kadar da taraflar arasında mütarekeye karar verildi. Padişah yoluna devam ederek 1554 yılı kasımında Amasya'ya geldi. Askerini kışlalara dağıtarak ilkbahara kadar Amasya'da dinlendi. Sulh ricası talebi ile Erzurum'a gelen İran elçisine verilen muvafakat cevabı üzerine Amasya'ya padişah nezdine gönderilen İran elçisi Kemaleddin Ferruhzâde Bey'le yapılan müzakereler sonucu 1555 yılı mayısının 29. günü Türkiye ile İran arasında Amasya antlaşması imzalandı.

Osmanlı tarihinde İran'la Türkiye arasında imzalanan bu ilk yazılı antlaşma ile Yavuz Sultan Selim'le Şah İsmail arasında başlayan ve onların oğulları Kanunî Sultan Süleyman ile Şah Tahmasb tarafından sürdürülen yarım asırlık bir dönemi içine alan mücadeleye son veriliyordu. Bu antlaşmada yer alan en önemli maddelerinden biri Sünnîlik ve Şîîlik arasında düşmanlığın kalkması için İran şahlarının, Müslümanlar'ın Halifesi bulunan Osmanlı hükümdarlarına karşı saygılı bulunmalarının İranlılar tarafından kabûl olunması, bir diğeri de İranlılar tarafından bozulmadıkça Türkiye sınır kumandanlarının barış şartlarına uymaları ve anlaşmazlığa sebep olacak herhangi bir hadise yaratmıyacakları hususunda Osmanlı devletinin verdiği teminattı.

Kanunî Sultan Süleyman Batı'daki düşmanlarını sindirdikten sonra Doğu'da da İranla yaptığı bu sulh antlaşması ile saltanatının son yıllarına doğru on yıl kadar dış gailelerle uğraşmayacak, başını dinlemiş olacaktı. Ne çare ki; aradan 4 yıl geçer geçmez Anadolu'da kardeş kanının dökülmesine sebeb olan şehzâdeler kavgası patladı.

Kardeş kavgasının sebebi aslında pek yeni sayılmazdı. Konya Ereğlisi'nde büyük Şehzâde Mustafa'nın babasının emri ile katlettirilmesinden ve bu faciaya şahit olan Şehzâde Cihangir'in de tees-

Kanunî Sultan Süleyman'ın bir Avrupalı ressam tarafından yapılmış resmi

sür veya korkusundan bir az sonra ölmesi ile, Kanunî Sultan Süleyman'ın tahtına her biri kendisini aday gören iki Şehzâdesi kalmıştı: Manisa sancağındaki Şehzâde Selim, Kütahya sancağındaki Şehzâde Bâyezid. Şehzâdelerin ikisi de Kanunî'nin en sevgili hasekisi Hurrem Sultan'dan doğmuş, özbeöz kardeştiler. Şehzâde Selim, kardeşinden 3 yaş büyüktü. Esasında Osmanoğulları'ndaki veraset usulüne göre tahta büyük evlâdın geçmesi icab ettiğinden, babasının ölümünde tahta geçmek Şehzâde Selim'in hakkı idi. Bununla beraber, içkiye ve zevka aşırı düşkünlüğü onun kişiliğini gölgeliyordu. Buna mukabil veçhen babasına en çok benzeyen Şehzâde Bâyezid bedenî kuvveti, cesareti, silâh kullanmadaki mahareti ile çevrenin sevgi ve saygısını üzerine çekiyordu.

Istanbul'da Kanunî tarafından yapılan ve onun adıyla anılan Süleymaniye Camii'nin eski bir gravürü.

Şehzâdeler arasında kavga çıktığı zaman Kanunî Sultan Süleyman 25 yaşında çıktığı tahtındaki uzun saltanat devrinin dörtte üçünü bitirmiş, saltanatının son yıllarını dolduruyordu. Çok sevgili hasekisi Hurrem Sultan öleli birkaç yıl olmuştu. Kanunî'nin Hurrem Sultan'dan olma kızı Mihrimah Sultan'la evli olan Dâmâd Rüstem Paşa ikinci sadâretinde bulunuyordu (1). Şehzâdeler arasında Şehzâde Mustafa'nın katlinden sonra başgösteren rekabet Lala Mustafa Bey'in Manisa'da bulunan Şehzâde Selim'in nezdine tayin edilmesi ile daha çabuk meydana çıkmak istidadını gösterdi. Lala Mustafa Bey daha evvelce Şehzâde Bâyezid'in hizmetinde de bulunmuştu.

KARDEŞ KAVGASI

Son derece haris, ikbale düşkün desiseci olan bu adama ikbal hırsının yaptıramayacağı kötülük yoktu. Hizmetine tayin edildiği Şehzâde Selim veraset usulüne göre geleceğin hükümdarı olacaktı. Şehzâde Selim'e yaranabildiği takdirde gelecekte kendisinin de sadârete yükselmesine mani olacak bir kuvvet yoktu. Şehzâde Selim, tahtın tek varisi olursa, padişahın ölümünde sonucunun ne olacağı bilinemeyecek bir kardeş kavgası ihtimali ortadan kalkacaktı. Bunun tek çaresi Bâyezid'in ortadan kalkmasıydı. Şehzâde Bâyezid'le babasının arası açılıp da padişahın gazabı şehzâdenin üzerine celbedilirse mesele kökünden halledilmiş olurdu.

Şehzâde Bâyezid ve Selim'in babaları Kanunî Sultan Süleyman.

(1) Rüstem Paşa ilk sadâretinden, Konya Ereğlisi'nde Şehzâde Mustafa'nın öldürülmesinden sonra azledilmişti. Hurrem Sultan ile birlikte Padişahı bu cinayete teşvikte büyük rolü olmuştu.

Şehzâde Bâyezid'in valilik ettiği Amasya'dan bugünkü bir görünüş: Yavuz Sultan Selim meydanı.

Lala Mustafa Bey fikirlerini yeni efendisi Şehzâde Selim'e açtı ve kabûl ettirdi. Şehzâde Selim'den tahta çıktığı zaman kendisini sadrâzam yapacağı vâdini aldıktan sonra fesat planını dikkatle hazırlayıp Selim'i de en ince teferruatından haberdar ederek uygulamaya başladı. İlk iş olarak Kütahya'da vali bulunan eski efendisi Şehzâde Bâyezid'e bir mektupla sadakatini arzettikten sonra nezdinde bulunduğu Şehzâde Selim'in içkiye, sefahate karşı olan düşkünlüğünden, ehliyetsizliğinden, korkaklığından yakınıyor, ileride böyle sarhoş, sefih bir şehzâdenin sadece yaşının büyük olması sebebi ile tahta geçerek devlete zarar vermesine mâni olmak icap ettiğini, eski efendisinin menfaatini her türlü hizmeti ifaya hazır olduğunu bildirdi.

Bâyezid eski lalasının sahte sadakatine inandı. Lala Mustafa Bey'in kışkırtması ile iki kardeş arasında kırıcı bir muhabere başladı.

Şehzâde Bâyezid'in hakaretlerle dolu olan mektuplarını Şehzâde Selim okuduktan sonra babasına göndererek şikâyette bulunurken, kendisi de kardeşinin hakaretli mektuplarına hakaretle dolu cevaplar veriyordu. Nihayet Bâyezid'in günün birinde ağabeyine gönderdiği ağır bir mektupla bir de hakaret kasdiyle gönderdiği kadın elbisesi Manisa sarayına gelince, Şehzâde Selim evvelce Bâyezid'den aldığı hakaret mektupları gibi bunları da İstanbul'a babasına göndererek artık hakaretlere tahammülü kalmadığını, babasının müdahalede bulunarak bu duruma bir son vermesini rica etti. Önceleri iki kardeş arasındaki geçimsizliği pek önemsemeyen padişah, nihayet Bâyezid'e nasihat yollu bir tekdirnameyi Kütahya'ya gön-

derdi. Bu nâme Kütahya'ya vasıl olmadı. Padişahın tekdirnamesini Bâyezid'e götüren ulak Lala Mustafa Bey'in adamları tarafından yakalanarak öldürüldü ve götürmekte olduğu nâme de yakıldı. Maksat Şehzâde Bâyezid'in babasından alacağı tekdirnameye uyarak yola gelmesini önlemekti.

Şehzâde Selim babasına yazdığı bir mektupla Kütahya'ya gönderilen ulağın Bâyezid tarafından öldürüldüğünü, tekdirnamenin de yine âsi kardeşi Bâyezid tarafından yakıldığını bildirdi.

Padişah iki oğlu arasındaki ciddi bir düşmanlığa doğru yönelmekte olan geçimsizliği önlemek kaygusuyla şehzâdelerin birbirlerine yakın olan sancaklarını değiştirmeye karar verdi. 1558 yılının sonbaharında Şehzâde Selim Kütahya'ya, Şehzâde Bâyezid Amasya'ya tayin edildi. Şehzâde Selim lalası Mustafa Bey'in tavsiyesine uyarak itaat gösterip Manisa'dan hareket etti. Şehzâde Bâyezid yerinden ayrılmak istemiyor, tereddüt içinde bulunuyordu. Kendisinin Kütahya gibi İstanbûl'a yakın bir sancaktan alınarak Amasya'ya nakledilmesini, babasının tahtını büyük oğlu Selim'e hazırlaması şeklinde yorumluyor, ileride ağabeyi Selim'in tahta geçtiği anda kendisini katlettireceğinden hiç şüphe etmiyordu. Şehzâde Selim Bursa'ya vardığı zaman kardeşinin hâlâ Kütahya'dan kımıldamadığını duyunca durumu babasına bildirdi. Padişah iki kardeş arasında kopacak bir fitneyi kesin olarak önlemek istiyordu. Oğullarının akıllarını başlarına toplamaları için birer nasihatname ile üçüncü Vezir Sokollu Mehmed Paşa'yı Şehzâde Selim'e, dördüncü Vezir Pertev Paşa'yı da Şehzâde Bâyezid'e gönderdi. Şehzâde Selim Sokollu Mehmed Paşa'yı çok iyi karşıladığı halde, Şehzâde Bâyezid, Pertev Paşa'ya itibar göstermemiş, hattâ, dâvâsını dinleyerek ona hakkını teslim edecek bir kimsenin bulunamayıp da Pertev Paşa'nın gönderilmesine hayret ettiğini paşanın yüzüne karşı hakaretle ifade etmekten çekinmemişti.

Pertev Paşa İstanbul'a dönüp Şehzâde Bâyezid tarafından hakaretle karşılandığını padişaha arzedince, başta padişah olmak üzere Sadrâzam Rüstem Paşa'dan başka bütün saray ileri gelenleri zaten tutmakta oldukları, yaş itibariyle tahtın meşru varisi Şehzâde Selim'e açıktan açığa taraftarlıklarını beyana başladılar. Sadrâzam Rüstem Paşa Bâyezid taraflısı olduğu töhmeti altında bulunduğundan, işin içyüzünü, Lala Mustafa Bey'in kaynattığı fesat kazanını pekâlâ bildiği halde ağzını açamıyordu. Zaten Rüstem Paşa sadârette bulunmakla beraber Şehzâde Mustafa'nın katlinden ve Hurrem Sultan'ın ölümünden sonra padişahın nezdindeki nüfuz ve itibarını epeyce kaybetmişti.

KONYA SAVAŞI

Şehzâde Bâyezid hem taht kaygusu, hem de can kaygusu ile faaliyete geçti. Başına topladığı sayısı 20.000'e varan kuvvetle kardeşi üzerine yürümeye hazırlanıyordu. Şehzâde Selim durumdan babasını haberdar ediyor, kendisine bu âsi kardeşe karşı yardım edilmesini istiyordu. Bu durum karşısında Kanunî Sultan Süleyman büyük oğlunun tarafını tutmak kararını aldı. Anadolu ve Karaman beylerbeyilerine askerleri ile Konya'ya gitmeleri emri verildiği gibi, Sokullu Mehmed Paşa kumandasında yeniçeri, sipahi, silâhdar, topçu birlikleri de harekete geçirildi. Nihayet Konya ovasında padişahın desteklediği Şehzâde Selim kuvvetleri ile Şehzâde Bâyezid'in topladığı ve kumanda ettiği kuvvetler karşılaştı.

Konya ovasında 1559 yılı mayıs ayının sonunda kıyasıya başlayan savaş, 2 gün neticesi belli olmadan devam etti. Şehzâde Bâyezid'in karşısındaki kuvvet kendi kumandasındaki kuvvete kıyasla hem sayıca, hem de silâhça kesin bir üstünlükteydi. O kardeşine yardımcı ola-

Taht kavgası sonunda padişah olan II. Sultan Selim.

rak gelen askerlerin kendi tarafına geçeceğine inanıyordu. Lala Mustafa Bey eski efendisine bu yolda haber yollayarak son ihanet görevini de yerine getirmişti. Bâyezid'in bağlandığı bu ümit boşa çıkmış, zafer Şehzâde Selim'in yüzüne gülmüştü. Bâyezid kuvvetleri kesin bir mağlûbiyete uğrıyarak Amasya'ya doğru firara koyulmuşlardı. Şehzâde Bâyezid Amasya'ya perişan bir halde döndüğü zaman kendisi için her şeyin bitmiş olduğunu anlamıştı. Onda artık taht kaygusu kalmamış, can kaygusu başlamıştı. Bu kaygudan kurtulmak için hemen bir karar vermesi icap ediyordu. Akla en yakın gelen çareyi aradı ve buldu: babasına kendisini affetmesi için bir mektup yazmak.

Şehzâde, mektubunda özürler diliyerek, babasının kendisini affetmesi için yalvarıyor, şefkat ve merhametine sığındığını bildirerek şimdiye kadar işlediği hatâların Lala Mustafa Bey müfsidinin tezvirlerine inanmış bulunmak gafletinden ileri geldiğini açıklıyordu.

Şehzâdenin mektubunu Istanbul'a götürmekle görevlendirdiği ulak, Amasya - Istanbul yolunu daimî tarassut altında bulunduran Şehzâde Selim'in gözcüleri tarafından yakalanarak öldürüldüğünden haberi olmayan Bâyezid, babasına yazdığı istirhamnameye müsbet bir cevap alacağını ümitle beklerken, Şehzâde Selim ile Sokollu Mehmed Paşa kuvvetlerinin Amasya'ya yürümek üzere bulunduklarını, babasının da Anadolu'ya geçmek üzere Üsküdar'da otağını kurdurduğu haberini aldı. Bu haberlerden büsbütün kuşkuya kapıldı. Artık Amasya'da beklemek akıl kârı olmaktan çıkmıştı. Amasya'dan bir an evvel ayrılarak İran'a iltica etmek, kendisinin ve evlâtlarının canlarını kurtarmak için tek çare olacaktı.

Şehzâde 1559 yılının temmuz ayında haremini Amasya'da bırakıp 4 oğlunu ve hazinesini yanına alarak kendisine sadık 10.000 kişiyi aşan maiyeti ile halkın gözyaşları arasında Amasya'yı terketti. Şehzâde'nin firarı haberi alınınca Şehzâde Selim ve Anadolu'da bulunan Sokollu Mehmed Paşa şiddetle takibe geçtiler. Şehzâdenin imparatorluk sınırları haricine sızamaması için babası Kanunî'nin emri ile sahiller kontrol altına alındığı gibi, Kırım hanına talimat gönderilmiş, Gürcistan yolu tamamen kapatılmıştı.

Devamı var

Fransız İhtilâli'nin Ünlü Siması

Marat'nın Öldürülmesi

Yazan: A. Decaux Çeviren: Âli Canman

13 TEMMUZ 1793... Hava boğucu sıcak... Parisliler serinlemek için gölgelik yerler arıyor... Palais Royal bahçelerindeki ağaç altları pek revaçta. Hoş, burası sıra sıra kemerli dükkânları, kahveleri ve lokantalarıyla zaten devrin gözde buluşma yeri. Paris'in işlemekte olan giyotinleri burada kimsenin umurunda değil. Sadece kemerlerin altında insanın yolunu kesen, biraz fazla sokulgan hanımların sayısı, ihtilâlden bu yana artmışa benziyor. Café des Aveugles (Körler Kahvesi)deki şu yazı günün anlamını belirtmekte: **«Burada vatandaş olmanın şerefi ile eşit bir şekilde konuşulur ve sigara içilir»**. Hepsi o kadar.

O sabah, saat 8'i biraz geçe, kemerlerden içeriye bir genç kız girmiştir. Üzerinde benekli koyu renk bir elbise vardır, omuzlarını ve boynunu alelâde bir patiska ile örtmüştür. Siyah şapkası aynı renk üç kordelâ ile çenesinin altına tutturulmuştur. Güzel ve alımlıdır. Onu görenler dönüp dönüp bu yalnız gezen genç kıza bakmaktan kendilerini alamamaktadırlar. Yirmi beş yaşındadır, kestane rengi saçlı, gri gözlüdür. Hiç bir hareketi yoktur ki zarafet ve edep ifade etmesin. Ağzı güzel ve çok muntazam, burnu gayet biçimlidir. Ya elleri ile kolları ve boynu? Sanki onlar da bir sanatçıya «model olmak üzere» yaratılmıştır.

Artık dükkânlar açılmaya başlamıştır. Ama o, vitrinlere şöyle bir bakıp geçmektedir. Bir gazete satıcısının haykırışı ile daldığı hayal âleminden uyanıyor. Gazeteci avaz avaz bağırmaktadır: «Dokuz kişi idam edilecek!» Yaklaşıyor, satıcıya işaret ederek bir gazete alıyor. Bu tek sayfadan ibaret bir basılı kâğıttır. Okuyor. Mahkûmların güpegündüz ihtilâl meydanında idam edileceği yazılı. Aynı zamanda, «görülmemiş manzara» kaydiyle bir haber daha var: «Bunlara kırmızı gömlek giydirilecektir, tıpkı anasını babasını öldürenlerde olduğu gibi...»

Genç kız kâğıdı ikiye katlamıştır, artık hayal kurmuyor. Şimdi kararlı adımlarla, az önce farkettiği 177 numaradaki Valois galerisine doğru yürüyor. Kapısını itiyor. Burası bir bıçakçı dükkânıdır. Sahibi Badin adında biridir; hemen müşterisini karşılıyor. Genç kız bıçakları görmek istemiştir. Tezgâhın üzerine birkaç tane sıralayıveriyorlar. Önce hafif bir tereddüt, sonra bir mutfak bıçağında karar kılış; şöyle abanozdan sapı ve gümüşten halkası olan bir şey. Pek pahalı da değil. Satıcı fazla olarak deriden bir kın hediye etmiştir. Dışarı çıktığı vakit genç kız, bıçağı göğsüne saklıyor.

Böylece Charlotte Corday Marat'yı öldürecek silâhı satın almış bulunmaktadır.

Marat.

CHARLOTTE CORDAY

Aslına bakılırsa bu genç kızla Marat'yı öldürme fiili arasında ne uzaktan, ne de yakından bir ilgi kurmaya imkân yoktur. Zaten bir memleketi idare edenlere karşı işlenen bu gibi suçların sebebini şimdiye kadar hiçbir doktor, hiçbir psikanalist bulabilmiş değildir. Birçok hallerde suç failinin bir akıl hastası olduğu sonucuna varılmıştır. Bu olayın kahramanı Charlotte Corday de an'anelerine bağlı sakin bir ailenin kızı olarak yetişmişti. Aklı başında, mütevazı, çekingen bir insandı. Eğer ihtilâl gelip çatmasaydı, çoktan bir rahibe olup çıkmıştı bile. Bununla beraber, bir gün ansızın kararını veriyor ve doğup büyüdüğü taşrayı terkederek Paris'in yolunu tutuyor. Kafasında tek bir amaç vardır; o da politikacı, gazeteci ve hicviyeci Marat'yı öldürmek. Ondan müthiş nefret etmektedir. Peki ama niçin? İşte bu sorunun cevabını çözmek için yazılmış Bernardine Melchior Bonnet'nin eseri dahi gerçeği aydınlatamamıştır.

Marat'yı öldürmeyi gaye edinen bu genç kızın hayatı fazla ilgi çekici sayılmamalıdır. Kendi halinde çiftçi bir ailenin çocuğudur ve on iki yaşında kabûl edildiği rahibeler okulundan inatçılığı ve biraz da «fazla kibirli» oluşu yüzünden 1790'da baba ocağına dönmek zorunda kalmıştır.

Çağının bir çok kadınları gibi Charlotte Corday de bir J.-J. Rousseau hay-

ranıdır. Fakat öte yandan Corneille'in trajedilerini de ezbere bilir. Okuduğu eserler onda önceleri bir çeşit XVI. Louis düşmanlığı yaratmıştır. Böyle olunca Girondins'leri tutması kadar tabiî bir şey olamaz. Ancak bu esnada ihtilâlin kuvvetli adamı Marat çıkarmakta olduğu **«Halkın Dostu»** gazetesinde ve Konvansiyon'da Girondins'lere karşı şiddetli bir kampanya açınca artık Marat da, XVI. Louis gibi, onun can düşmanı hâline gelmiştir.

Tabiî Jean-Paul Marat'nın bütün bunlardan haberi yoktur... Marat'ya gelince... Sardunya'lı bir baba ile İsviçre'li bir annenin çocuğu olarak Prusya krallığına bağlı Neuchâtel yakınlarında dünyaya gelmişse de kendisine vatan olarak Fransa'yı seçmiş ve bu yüzden isminin sonuna eklediği «t» harfi ile Marat adını almıştır.

Önceleri bir veteriner öğrenci iken İskoçya'da tamamladığı tıp tahsilinden sonra 1776'da Fransa başkentinde bir muayenehane açmıştır. Oradaki başarısı çok büyük olmuştur. Tedavi metodları arasında bulunan elektrik ve manyetizma ile bizzat kendinin imal ettiği özel bir göğüs ilâcı herkesin ilgisini çekmiştir. Zira yaşanılan çağ bir tecessüs asrıdır. Bu yüzden muayenehane dolup boşalmaya başlamış, bu arada devrin ünlü siması markiz Laubespine'i müptelâ olduğu göğüs hastalığından kurtarması ona ayrı bir itibar kazandırmıştır. Hattâ genç kadın hayatını kurtaran adamın metresi olmaktan bile çekinmemiştir.

Marat için güzel adamdı demeye imkân yoktur. Muntazam olmayan bir çehrenin ortasında basık bir burun, incecik dudaklar ve sarıyı daha çok hatırlatan gri renkteki gözler bunun delilidir. Kıyafeti de bakımlı değildir, üstelik çelimsiz bir insandır. Fakat parlak bir hatiptir, konuşması ateşlidir. Bir şeyi ispat etmek istedi mi, karşısındakini ikna eder, büyüler. Rahat bir şekilde hayatını kazanmaktadır, bir sekreteri ile bir hizmetçisi vardır. Bir çok ilmî araştırmalar peşindedir; bazı bazı elektrik üzerine, ateş ve ışık üzerine yaptığı incelemeleri yayınlar. Gökkuşağındaki renklerle meşguldür. 1783'te Rouen Akademisi kendisine elektriğin tedavideki rolü hakkında bir incelemesinden ötürü mükâfat vermiştir. Ayrıca göz mevzuunda hocalık etmektedir.

Bununla beraber gerçek Marat bütün bunların ötesinde bir kimsedir. Onu en çok ilgilendiren konu, toplumların yaşayışıdır. İnsan varlığının oluşunda ezelden beri mevcut olan hakkaniyetsizlikten şikâyetçidir. Önce Londra'da, sonra Newcastle'de bir çok hapishaneleri, kimsesizler yurdunu ve insanların yaşadıkları izbeleri gezip görmüş ve bu sefalet yuvalarının öbür müreffeh hayatların yanında yer alışına bir türlü akıl erdirememiştir. Bu konuyu uzun uzun düşünmüş, çareler aramıştır. Sonunda düşündüklerini bir kitap halinde toplamış ve 1774'te Londra'da yayınladığı bu esere **Esaretin Zincirleri** adını koymuştur. Söyledikleri o devir için fazla cüretkâr ve yeni şeylerdir ve böylece Marat sahici ihtilâl tohumlarını atmış olmaktadır.

Esaretin Zincirleri, Marat'ya sayısız düşman kazandırmakta gecikmemiştir. Zira bu fikirlerin gerçekleşmesi için, yine Marat'nın gazetesi olan **Halkın Dostu**'ndaki makalelere göre mütemadiyen kafa kesmek lâzımdır. Marat âdetâ kan delisi olmuştur. Durmaksızın kan akıtılmasını istemektedir. Gaye ne kadar kutsal olursa olsun, baş vurulacak çarelerin de o derece değerli olması gerektiğini hatırdan çıkarmamak icap eder. Marat bu ahlâkî ve vicdanî mecburiyeti tamamen unutmuş gibidir. Robespierre'le aralarında ne büyük fark! **Halkın Dostu'**nda yazılanlar bazı kimseleri kışkırtmakla beraber, birçoklarında derin bir dehşet ve nefret uyandırmaktan geri kalmamıştır.

İşte Marie-Anne Charlotte de Corday'

in ruhunda Marat'ya karşı yerleşmiş olan büyük kinin temelinde **Halkın Dostu** gazetesindeki fikirlerin yarattığı derin nefreti aramak icap eder. Artık hayat bu genç kız için bir kin hâline gelmiştir. Fransa'yı Marat'dan kurtarmak lâzımdır. Hattâ genç kızın notları arasında çıkan bir yazıda: «İnsan bir kere ölür. Ben yaşamayacak olursam kimse bir şey kaybetmez ki...» dediği görülmektedir. O andan itibaren kararını vermiştir, öldürecektir.

Buna rağmen zaman zaman tereddüt ettiği de olmuştur. Nitekim, sonradan anlatıldığına göre, genç kız bazı kâğıt parçalarına: «Yapacak mıyım? Yapmayacak mıyım?» diye yazmış ve bunları bir cam kenarına filân sıkıştırmıştır. Zira mevzuubahis olan yalnız Marat'nın hayatı değil, aynı zamanda kendisininki idi. Bu da fedakârlıkların en büyüğüydü. Fakat karar vermişti bir kere. Bunun nedeni, nasılı olmazdı. Zaten bir kadın birisini öldürmeye karar verdi mi, artık ondan hiç bir mantıkî izah tarzı beklenmemelidir.

Bilinmez, belki de o, Marat'yı öldürmekle ihtilâlin moda sı olan idamların sona ereceğini sanıyordu. Böylece Terör devri kapanmış olacaktı.

8 temmuz 1793'te yola çıkmaya hazırlanır. Paris'e bu maksat için gelmektedir. Fakat niyetini herkesten saklar. Babası bile onu İngiltere'ye gidecek bilmektedir. Posta arabasında bir yer ayırtırken babasına şöyle bir not yazar, bırakır: «Elbette ki sizin sözünüzden çıkmamak mecburiyetindeyim sevgili babacığım; bununla beraber izninizi almadan hareket ediyorum, sizi görmeden gidiyorum, zira bunun aksini yapmak benim için çok büyük bir ıztırap olacaktı.»

Mektup 9 temmuz tarihini taşımaktadır. Aynı gün, öğleden sonra saat 2'de posta arabasına biner. Paris yolundadır.

11 temmuz perşembe günü bindiği araba kırk beş saatlik bir yolculuktan sonra Paris'e varır ve Victoire meydanındaki Messageries'nin avlusuna gelir. Sabahın saat 11'idir. Bir otele iner, eşyalarını yerleştirir, kıyafetine çekidüzen verir ve tekrar aşağıya iner. Otelin kayıt bürosundaki görevliden en son ne gibi olaylar cereyan ettiğini sorar. Daha sonra sanki hiç oralı değilmiş gibi Marat'nın ne yaptığını sorar. Paris'te onun hakkında ne düşünülmektedir?

— Onu vatanseverler çok tutuyor, aristokratlar ise nefret ediyor, diye cevap verirler.

Bir çeşit ikaz var bu cevapta: yani onun öldürülmesi büyük bir kitle için şaşırtıcı olacaktır. Ardından, Marat'nın hasta olduğunu söylerler. Hattâ iki haftadır ortalıkta görünmemiştir. Tahminlere göre yakın bir zamanda görüneceği de yoktur. Charlotte teşekkür eder. Ayrılır, son derece heyecanlanmıştır.

Peki planı ne olacak şimdi? Marat'yı Konvansiyon'da öldürmek imkânsız oluyor öyleyse. Bütün o geceyi ve ertesi 12 temmuz gününü başka bir hal çaresi aramakla geçirir.

Gerçekten Marat hastadır, hem de çok hasta. Vücudunun her yanını egzama sarmıştır, üstelik müthiş baş ağrıları çekmektedir. Hattâ bu yüzden 3 haziranda meclis toplantısına bile gidememiştir ve başkana şunları yazmıştır: «Her tarafım yara bere içinde. Dört yıldır hürriyeti savunmak uğruna çektiğim devamlı sıkıntılar beni beş aydan beri hasta etti ve şimdi yataktan çıkamıyorum.» Çok ıztırap çekmektedir.

Canının yanmasını sıcak su banyoları ile hafifletebilmektedir. Bunların süresi de gittikçe uzun olmaya başlamıştır. Takunya biçimde bakırdan bir küveti vardır, bunun içinde saatlerce kalır ve üstüne koyduğu bir tahtanın üzerinde yazılarını yazar. Simone Evrard adındaki kadın arkadaşı ona elinden geldiği kadar bakmaktadır. Buna rağmen aralarındaki arkadaşlığı resmîleştirmeyi hiç bir vakit düşünmüş değillerdir. Marat -ken-

Marat, ihtilâlden sonra halkın omuzlarında.

disine son derece tutkun, mütevazı ve basit bir kız olan- Simone'a, onunla tabiatın ve ilâhî varlığın huzurunda evleneceğini söylemiştir.

13 temmuz günü ıztırabı her zamankinden fazladır. Artık hemen bütün gününü banyonun içinde geçirmektedir. Yazdığı makaleyi bile bitirememiştir. Öğleden sonra ona bir mektup getirirler. İçinde birkaç satır yazılıdır: «Caen' den gelmiş bulunmaktayım. Sizin vatan sevginiz orada hazırlanmakta olan tertipleri öğrenmenizi gerektirecektir. Cevabınızı bekliyorum.» Marat okuduktan sonra derhal adres var mı diye kâğıdı çevirdi. Hayır, hiç bir şey yoktu. Dalgın birisi olmalıydı yazan!.. Saatler ilerlemiş, akşam yaklaşmıştı. Marat hâlâ banyodaydı. Birden yandaki odadan bazı sesler işitti. Kadın bağırışları idi bunlar. Simone Evrard'la kız kardeşi Catherine'in, kapıcı kadının ve ortalığı temizlemeye gelen Jeannette Maréchal'in sesini tanımıştı. Fakat bir de hiç tanımadığı yabancı bir ses geliyordu kulağına. Meçhul ses şöyle diyordu dışardakilere: «Ben tekrar Caen'e dönmek üzereyim. Onu çok ilgilendirecek haberler getirmiştim. Bunu bildiren mektubunu vermemiş miydiniz ona?

Birden Marat hatırlıyor. Şu adressiz mektup işi. Hemen sesleniyor:

— Ne oluyor orada Simone?

Oysa gelen yabancı Charlotte'dan başkası değildir. O sabah Palais Royal'den bıçağı satın aldıktan sonra hemen bir arabaya atlamış, Marat'nın Quartier Latin'de Cordeliers sokağı 20 numaradaki ikametgâhına gelmiştir. Saat 9'u henüz geçmektedir. Kapıcı kadın Madam Pain'e Marat'nın oturduğu yeri sorar:

— Birinci katta karşınıza gelen kapı.

Bunun üzerine merdivenleri çıkıyor ve kapıyı çalıyor. Kapıyı Evrard'ın kız kardeşleri açmıştır. Onlara Marat ile görüşmek istediğini ve kendisine söyleyeceği «önemli ve acele» bazı şeyler olduğunu bildiriyor. Berikiler, vatandaş Marat'nın hasta olduğu cevabını veriyorlar ve kapıyı suratına kapıyorlar.

Genç kız için otele dönmekten başka çare yoktur. O da öyle yapıyor, ama içindeki hınç büsbütün artmıştır. Yoksa şu «halkın dostu»na hiç bir vakit erişemeyecek midir? Birden aklına bir fikir geliyor. İşte böylece Marat'nın okuduğu imzasız ve adressiz mektubu kaleme alıyor ve aynı gün öğleden sonra Marat'nın eline geçecek şekilde postaya veriyor. Sonra büyük bir sükûnet içinde berbere giderek saçını yaptırıyor.

Akşam üstü, otelinde giyinip aşağıya inmiş ve yeniden bir araba çağırdıktan sonra tekrar Marat'nın evine yollanmıştır. Aynı zamanda üzerinde Marat'ya hitaben yazılmış şöyle bir mektup bulunmaktadır: **«Bu sabah size bir mektup gönderdim Marat. Aldınız mı? Beni bir dakika olsun kabul etmeniz mümkün değil mi? Eğer sabahki mektubumu almış iseniz ümit ediyorum ki bunu benden esirgemeyeceksiniz. Zira çok önemli olduğunu bilmektesiniz. Lûtfettiğiniz takdirde mutsuzluğuma son vermiş olacaksınız.»**

Dörde katladığı bu mektup göğsünün üzerinde bıçağın yanına itina ile saklanmıştır.

Saat akşamın 7'sidir. Tıpkı sabahki gibi kapıyı çalar. Açılır. İçeriye alınmasını ister. Cevap aynıdır:

— Buna imkân yok. Zira kendisi hastadır. Kimseyi kabûl etmiyor.

Israr eder. Bu esnada Simone Evrard görünür, kızmıştır:

— Marat seni kabûl edemeyecek. O kadar bitkin ki, herhangi bir insanla görüşecek halde değil.

Charlotte hâlâ ısrar etmektedir. Catherine Evrard kardeşi Simone'un imdadına yetişir. O esnada gazeteleri almak için orada bulunan kapıcı kadınla hizmetçi Jeannette Maréchal da münakaşaya katılırlar. İşte tam bu sırada sesleri duyan Marat banyodan:

— Ne oluyor orada Simone? diye seslenmiştir.

O vakit Simone Evrard kızgın bir çehre ile Marat'nın yanına girerek dışarıda Caen'den geldiğini söyleyen bir kadının illâ kendisiyle görüşmek istediğini bildirir. Bunun üzerine o da kadını içeriye bırakmalarını emreder.

Az sonra Simone'un peşi sıra Charlotte «Halkın dostu»nun yanındadır. Gözüne ilk çarpan şey banyonun avluya açılmış penceresi olur. İçerde nemli ve sıcak bir hava vardır. Aynı zamanda ağır bir sirke kokusuyla pislik kokusu biribirine karışmıştır. Duvarlardan birine vilâyetleri gösteren bir harita ile iki tabanca asılıdır; altında da üzerinde tek bir kelime yazılı bir levha: ÖLÜM.

Charlotte büyülenmiş gibi Marat'ya bakmaktadır. Adamın başına ıslak bir havlu sarılıdır. Vücudu yarı beline kadar çıplak bir halde genç kızın önündedir. Kendisini sorguya çekmeye başlamıştır bile. Ona söyleyecek nesi vardır?

— Size Caen'deki karışıklıklardan bahsetmek için geldim. Şehir, Konvansiyon'dan çıkarılan milletvekillerinin oraya gelmelerinden bu yana tam bir çalkantı içinde...

Bu esnada Simone Evrard elinde bir sürahi ile içeriye giriyor: Marat'nın ilâ-

Charlotte Corday.

cı. Beriki uzanıp alıyor ve Simone tekrar dışarı çıkıyor. Adam genç kıza kısa sorular sormaktadır, belli ki her sözü dirhem dirhem kıymetlidir:

— Halen Caen'e iltica etmiş ne kadar milletvekili var?

— On sekiz, tam on sekiz kişi.

— Bunların isimleri nelerdir?

Genç kız önce tereddüt ediyor, sonra sayıyor. O söylerken öbürü not almaktadır. Daha sonra federalistlerin suç ortaklarının adlarını soruyor. Charlotte onların isimlerini de veriyor. Acaba böylece dostlarını mı ele vermektedir? Fakat onun nazarında hiç de önemli değildir bu. Zira gayet iyi bilmektedir ki Marat o anda özene bezene tanzim ettiği listeyi hiç bir vakit kullanamayacaktır. İşte genç kız yerinden kalkmış ve göğsünde saklı bıçağı çekmiştir. Karşısındakinin yüzü ona dönük olmakla beraber başı önündeki kâğıda eğiktir. Birden bıçağı havaya kaldırıp olanca gücüyle Marat'nın çıplak göğsüne saplar. Bıçak sapına kadar gömülmüştür. Önce bir feryat, sonra da müthiş bir hırıltı işitilir. Göğüste açılan yaradan oluk gibi kan fışkırmakta, küvetin suyuna karışmakta ve sonra banyonun karoları üzerine dökülmektedir. Charlotte büyük bir soğukkanlılıkla bıçağı geri çekmiştir.

Marat'nın haykırışını duyan Simone Evrard derhal koşar, arkasından da diğer kadınlar gelirler. Simone bir eliyle yaradan fışkıran kanı durdurmaya çalışarak feryat etmektedir:

— Allah'ım! Onu öldürdüler!

Kapıcı kadın pencereye koşuyor:

— Muhafızlar! Yetişin!

Charlotte bu karışıklıktan istifade ederek yemek odasına geçmiştir. Oradan hole çıkacaktır. Fakat o esnada **Halkın Sesi** gazetesi için kâğıt topları getirmiş olan Laurent Bas adındaki bir komisyoncu önünü keser ve eline geçirdiği bir sandalyeyi başına indirir. Charlotte yere düşer, tekrar ayağa kalkar. Laurent kendini kaybetmiş bir halde ona vurmaktadır. Genç kızı memelerinden yakalar:

— Alçak! Katil! diye bağırmaktadır.

Derken, bağırışları duyan mahalle insanları yetişiyorlar. İçeri girdikleri vakit Laurent'la Charlotte boğuşma hâlindedirler. Hemen yakalayıp bağlarlar.

17 temmuzda Charlotte İhtilâl mahkemesinin huzuruna çıkacaktır. O günün üzerinden on sene geçtiği halde Orne'daki Merkez Okulu'nun kütüphane memuru olan Bois adındaki şahıs, kulaklarında hâlâ genç kızın «âhenkli ve büyüleyici sesinin» ihtizaz yaptığını söylemekten geri kalmayacaktır. Gerçekten, genç kız «berrak, apaçık, inandırıcı ve âhenkli» bir sesle konuşuyordu. Öyle ki bir defa işitenin bir daha unutmasına imkân yoktu. Garip bir şey daha var, o devirde moda hâline gelmiş tiyatro üslubu konuşmaların yerini basit cümleler almıştı. Charlotte ise işlediği cinayetle övünmekteydi.

Marat vurulduktan sonra.

— Sizi bu cinayete teşvik edenler kimlerdir?

— Ben herhangi bir kimsenin teşviki ile böyle bir işi yapacak insan değilim. Bunu kendi başıma tasarlamış ve yapmış bulunuyorum.

Bu cevap üzerine mahkeme başkanı:

— Fakat sizi kimsenin teşvik etmediğine inanacağımızı nasıl düşünebiliyorsunuz? dedi. Zira söylediğinize göre Marat, sizin nazarınızda Fransa'nın içinde bulunduğu ümitsizliğin baş yaratıcısıdır. Halbuki o, bütün hainleri ve millete kasdedenleri ortaya çıkarmıştır...

Genç kız yine aynı sakin ve âhenkli sesiyle şu karşılığı verdi:

— Marat hakkında sizin bahsettiğiniz hayranlık duygusu sadece Paris'te vardır. Diğer vilâyetlerde ona bir canavar nazariyle bakılmaktadır.

— Peki ama siz onu bir canavar olarak nasıl görebildiniz? O Marat ki sizin mektubunuz üzerine sırf insanlık olsun diye sizi evine kabûl etmiştir!

— Bana karşı insanlık göstermişse ne önemi var, diğerlerine canavarca davrandıktan sonra...

— Bütün Marat'ları ortadan kaldırdığınıza inanıyor musunuz?

— Elbette ki hayır.

Sonunda oy birliğiyle idama mahkûm edilir. Kararı yine büyük bir sükûnet içinde dinler. İdamından önce yanına gelen papazı da reddeder:

— Sizi buraya göndermek zahmetinde bulunanlara teşekkür ederim. Fakat yardımınıza ihtiyacım yok. Akıttığım kanla birlikte benim dökülecek kanım Ebedî Varlığa feda edebileceğim yegâne şeylerdir.

Giyotinin önüne getirdikleri vakit uzun uzun âleti süzer, sonra cellâda:

— Bu kadar seyretmeye hakkım var zannediyorum, der, zira şimdiye kadar hiç görmemiştim.

Charlotte kimsenin yardımı olmadan tahtanın üzerine yerleşir. Çengelleri birer birer takarlar, tahta hafifçe sallanır, boynu ağaç gerdanlığın içindedir. Birkaç saniye. Sonra tık diye bir ses. Bıçak iner.

Başı «etrafa müthiş bir şekilde kanlar fışkırtarak» sepetin içine yuvarlanmıştır. Her şey tamamdır artık. Cellâdın yamağı Legros büyük bir kızgınlıkla sepetteki başı saçlarından yakalar, havaya kaldırır, iki yana salladıktan sonra bir güzel tokatlar.

Ama bu hareketinden dolayı mahkeme Legros'ya hapis cezası verir.

İlk Diplomalı Hekimimiz

Yazan: Doç. Dr. Sırrı Akıncı

1816 yılında Istanbul'un Cihangir semtinde (H. 1231) tüccardan Hacı İsmail Efendi'nin erkek bir evlâdı dünyaya geldi. Adını Salih koydular.

Küçük Salih ilk tahsil kademelerini aştıktan sonra temelini Sultan Mahmûd-ı Adlî'nin attığı Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliye-i Şâhâne'ye talebe olarak kaydolundu. Burada onu her sınıfta çok çalışkan ve daima sınıfının birincisi hüviyetinde görmekteyiz.

1843'te adı geçen mektep ilk mezunlarını vermektedir.

Burada akla bir sual gelebilir. Mektep II. Sultan Mahmud devrinde 14 mart 1827'de kurulduğu ve tahsil müddeti de dört yıl olduğu halde ilk mezunlarını nasıl oluyor da açılıştan tam on altı yıl sonra veriyor?

Hemen cevap verelim ki, mektep bu on altı yıl içersinde zaman zaman mezunlar vermiştir. Ama bunlara belirli bir merasimle diploma verilmemiş, mezunlar bir vazifeye tayin edilmekle iktifa edilmiştir.

Meselâ meşhur Sadrâzam Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa bu arada mezun olanlardandır. Kendisine ilk vazife olarak, o vakit Trablusgarp'ta bulunan ve bilâhare Kapdan-ı Deryâ nasbedilecek Çengeloğlu Tahir Paşa'nın maiyet tabipliği verilmiştir. Mektepte ehemmiyetsiz telâkki edilmeyecek bazı ıslahat yapıldıktan sonra, nihayet tıp tarihine tescil edilmiş ilk diploma tevzi merasimi, ancak 20 eylül 1843'te (25 şaban 1259) mümkün olabilmiştir. Bu imtihana devrin padişahı Sultan Abdülmecid de şeref vermiştir.

İmtihan halen Galatasaray lisesinin bulunduğu yerde kâin sonradan bir yangınla ne yazık ki kül olan, kül olurken de XIX. yüzyıl tıp tarihimiz için mühim pek çok vesâiki beraberinde mahveden «Galatasaray Tıbbiyesi»nde icra edilmiştir.

Padişahın beraberinde bazı vükelâ, yaverleriyle misafir olarak o sırada Istanbul'da bulunan Eflak Voyvodası da mevcuttur. Padişah «Galatasaray Tıbbiyesi» nin cümle kapısında Hekimbaşı Abdülhak Molla Bey, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin Ders Nazırı Hayrullah Efendi, Sultan Mahmud-ı Adlî'nin Viyana'dan hususî surette tedrisat için getirtmiş olduğu Muallim-i Evvel Charles Ambrois Bernard tarafından karşılamıştır. Mektebin bahçesinde mektebin her

sınıfına ait talebeler askerî üniforma içinde muntazam saflar hâlinde hükümdarı karşılamışlardır. Yani padişah askerî merasimle karşılanmıştır. Mektepte kısa bir müddet istirahat eden padişaha bu arada mektebin faaliyeti hakkında malûmat arzedilmiştir.

Padişah bundan sonra son sınıf talebelerinin imtihanlarının başlamasını, imtihana giren talebenin etek öpmesine lüzum bulunmadığını, sadece askerî resm-i tâzimle iktifa edilmesini, hey'et-i mümeyyize ile talebelerin imtihan esnasında oturmak salâhiyetini haiz bulunabileceklerini şifâhen irâde eyliyor. Malûmdur ki Osmanlı padişahlarının tahrimen eteği öpülürdü. Huzûrunda Kırım hanları müstesna kimse oturamazdı. O vakit mektepte bütün dersler Fransızca olarak tedris edilmektedir. İmtihan da bizzarure Fransız diliyle icra edilecektir. Esasen Sultan Abdülmecid de bu dili gayet güzel bilmektedir.

İmtihana ilk önce Salih Efendi alınıyor. Salonun dip kısmını padişah ve maiyeti erkânı, bunların hemen sol taraf köşeyi de jüri işgal etmiştir. Salih Efendi başında fesi olduğu halde (çünkü Osmanlı terbiyesinde bir gencin, değil padişah hattâ babasının huzurunda bile başı açı koturması büyük hürmetsizlik telâkki edilirdi) asker adımlarıyla salonda yürüyor. Padişaha on adım kala durup onu askerce selâmlıyor. Ayakta hazır ol vaziyetinde bekliyor. Padişah mütebessim bir çehre ile kendisine oturmasını işaret ediyor. Salih Efendi gayet ciddi bir şekilde imtihan sandalyasına oturuyor. İlk sual teşrihle (anatomi) ilgilidir. Salih Efendi:

— Au nom de Dieu Clément et Miséricordieux! (Bismillâhirrahmanirrahîm) dedikten sonra yine Fransızca olarak: — Vive Sa Majesté Sultan Abdulmedjid Khan! (Padişâhım Çok Yaşa)! diyor ve teşrihe ait sualin cevabını gayet selis ve fasih bir Fransızca'yla vermeye başlıyor.

Arkadan fizyoloji ile alâkalı diğer bir suale geçiliyor. Buna da verilen cevaplar yine Fransızca olup öncekinden aşağı değildir. Daha sonra o vakit «Pathologie Générale» denilen Emrâz-ı Umûmiye'ye bil'ahere de Médecine Interne (Dahiliye) ve Médecine Externe'e (Hariciye) ait sualler sıralanmaya başlıyor. Bizim Salih memnun. Hiç fütur getirmiyor. Memnun, çünkü gece gündüz çalışmalarının semresini bugün almaktadır. Pâdişâh-ı âlempenâh'a bu vesileyle kendini tanıtmış olmaktadır.

Bu müddet sonra sualler devam etmekte fakat mevzu hıfzıssıhha'ya intikal etmiştir. Bu sahada da cevaplar fevkalâdedir.

Neticede bahis fenn-i tedavi'ye geçmiştir. O vakit ilâçlarda havan işi tekniği eczacılık sanatına hâkimdir. Şimdiki gibi pek çok ilâç fabrikası ve bunların çıkartmış olduğu bir sürü müstahzar yoktu, o ulvî eczacılık sanatına gölge düşürücü faaliyet de hâliyle yoktu. Her hekim ve eczâcı farmako-botanik ilmini gayet iyi bilmeye mecburdu. Bizim Salih Efendi ise nebatat (botanik) ilmini tabir yerindeyse her gece Kur'ân-ı Kerîm yerine hıfzeylemiş. Zaten böyle olduğu için de üç yıldır mektepte bu dersin hocalığı kendisine fahriyyen yaptırılıyor. Hasılı tedavi ve bunun dayandığı nebatatla ilgili sualleriyse öncekilerden daha vukufla cevaplar veriyor. Nihayet Muallim-i Evvel Ch. A. Bernard, Padişah'tan bir sual sormak müsaadesini istirham ediyor. Buna muvafakat eden Sultan Mecid'e:

— Haşmetmeâb! Şâkirde daha sualler tevcih edilmesi irâde-i seniyeniz muktezası mıdır? Yoksa imtihan hakkında kanaat-ı şâhâneniz itmînân kesbetmiş midir? diyor.

Padişah da:

— Fevkalâde memnûn ve mahzûz oldum. Hey'et-i imtihaniyeyi de namzedi de tebrik ederim, diyor.

Bu konuşmaların Fransızca yapıldığı-

İLK DİPLOMALI HEKİMİMİZ SALİH EFENDİ

nı söylemeye hacet yok. Çünkü Ch. A. Bernard bir kelime bile Türkçe bilmemektedir. Bunun üzerine Salih Efendi'ye dışarı çıkması bildiriliyor.

O gün tam on dokuz genç tıbbiyeli padişahın önünde imtihan veriyor. Bunlardan Salih Efendi birinciliği ve aşağıda suretini takdim edeceğimiz tıp tarihimizin 1 numaralı diplomasını kazanıyor. Kendisine bu başarısına karşılık «muallimlik» yani bugünkü deyimle profesörlük unvanı da veriliyor. Bundan böyle tıbbiye mektebinde genç talebelere nebatat (botanik) dersini fahriyen değil profesör sıfatıyla maaş alarak kendisi verecektir. İmtihanda yine üstün derecede muvaffakıyyet kazanmış iki namzede de «ser halifelik» bugünkü deyimiyle doçentlik unvanı verilmiştir. Bunlar da maaş karşılığı mektepte hoca yardımcılığı yapacaklardır. On talebeye tabip miralay (albay doktor) rütbesi, altı talebeye de (binbaşı doktor) rütbesi veriliyor. Türk tıp tarihinde hiç bir imtihan namzetlerini bu kadar ihya etmemiştir. Hasılı hekimliğin altın devri dense sezâdır.

Salih Efendi'nin bu parlak imtihandan sonraki hayat hikâyesini asistanlığımda hocam Prof. Dr. A. Süheyl Ünver Bey'den rica etmiştim. Esirgemeyip verdikleri notlara göre: 1849'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nazırlığı, Ser Etıbbâ-i Sultânî (Hükümdârın Başhekimi), 1850'de Ticaret Nezareti Muavinliği, 1851'de Encümen-i Dâniş âzâlığı, 1855-56'da ikinci defa Ser Etıbbâ-i Sultânî, 1858-59 da birinci defa Maarif Müsteşarı, 1859-60'da ikinci defa Ticaret Vekâleti Müsteşarlığı, 1860-61'de Altıncı Dâire Riyaseti, 1861-65'te Dîvân-ı Zabtiye Nezâreti, 1865-66'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nazırlığı, 1872'de Selânik'te kurulan Mahkeme-i Kebîr Riyâseti, 1874 ikinci defa Maarif Vekâleti Müsteşarı, 1877'de Meclis-i Kebîr-i Maarif Riyaseti, 1879'da tekrar Maarif Müsteşarı, 1879'da Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'nin nebatat muallimliği, 1880'de Vâlide Sultan Kethudalığı... gibi birbiriyle uzaktan, yakından alâkası bulunmayan işlerin başına getirilmiş. Getirilmesiyle de tabiî büyük hata işlenmiştir. Çünkü o talebeliğinden beri ilim yolunun yolcusu olduğunu etrafına ıspatlamıştır. Ama o adam yiyen Şark zihniyeti yok mu? Salih Efendi Ser-Etıbba-ı Sultânî'lik de dahil bütün bu işlerden uzak tutulsaydı nebatat ilminde isim bırakacağına şekk ü şüphe yoktur.

Hekimbaşı Salih Efendi'nin hayatında üç faaliyet tıp tarihimiz için fazlasıyla ehemmiyet taşır. Bunlardan birincisi «Galatasaray Tıbbiyesi»ne gayet güzel bir nebatat bahçesi hazırlamasıdır. İkincisi Fransızca olan o vakitki tıp dilinin Türkçe'ye çevrilmesindeki unutulmaz gayretleridir. Üçüncüsü de 1866'da Istanbul'da toplanan ve açış konuşmasını Sadrâzam Âlî Paşa'nın yaptığı meşhur beynelmilel «Karantina Konferansı» na riyâset etmesidir. Bu konferansta imparatorluk menfaatine bazı kararlar almaktaki hizmetleri de unutulamaz.

Hekimbaşı Salih Efendi ilmî bir eser bırakmamıştır. Nebatat muallimi olmasına rağmen o vaktin tıbbiyelileri nebatat dersini Ch. A. Bernard'ın «Eléments de Botanique» adlı eserinden takip etmişlerdir. Belki de diplomasında imzası bulunan hocası Ch. A. Bernard'ın önüne geçmemiş olmak için bir eser yazmamayı tercih etmiştir.

Hekimbaşı Salih Efendi bir çeşit gül yetiştirmiştir. Çiçek meraklıları buna «Hekimbaşı Gülü» derlermiş. Bu bizce bahçıvanlıktan öte bir kıymet taşımaz.

Üstad oldukça uzun bir ömürle muammer olmuştur. Hayatında dört defa padişah değişikliğine şahit olmuştur. Bunlardan V. Sultan Murad'la galiba biraz alâkası varmış. Bu sebeple de II. Sultan Abdülhamid tarafından pek tutulmamıştır. Hattâ bu padişah onu Van Valiliği ile Istanbul'dan uzaklaştırmaya bile niyet etmiş imiş...

Salih Efendi, Türk tıbbının bir numaralı diplomasını büyük bir jüri önünde birincilikle kazanan ilk Türk doktoru, 18 mart 1895'te (H. 1311) Anadoluhisarı'ndaki yalısında vefat etmiştir. Na'şı Eyüp Câmi'i haziresine defnedilmiştir. Osmanlı Müellifleri adlı eserdeki kayıttan yararlanarak üç gün süreyle mezarlıkta araştırmalar yaparak hazretin mezar taşını da bulduk.

Hekimbaşı, nebatat âlimi Salih Efendi'nin mekânı cennet bahçeleri olsun.

Hekimbaşı Salih Efendi'nin
1843'te aldığı ve numarası (1) olan
tıp diplomasının sureti

(Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in
lütûfkâr müsaadeleriyle)

Sultan Abdülmecid Tuğrası

«Dâr'ül ulûm'ül hikemiye olan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin işbu sene-i dersiyesi hitâmında mün'akid

Hekimbaşı Salih Efenri'nin Eyüp Camii haziresindeki mezarı.

meclis-i imtihân-ı umumî'de velinimet-i âlem ve sebeb-i âsâyiş-i nev'i benî âdem şevketlû, azametlû, kudretlû pâdişâh-ı Bû-Alî siyret ve şehenşâh-ı Felâtûn-fikret efendimiz hazretlerinin huzûr-ı lâmiûn-ı nûr-ı mülûkânelerinde bilcümle vüzerây-ı izâm ve vükelây-ı fiham hazır oldukları halde ulûm-ı tıbbiye ve cerrâhiye'nin devre-i dersiyesinde tamamen ve muntazaman müdavemet etmiş olan yirmi altı yaşında Salih Efendi ibni İsmail yedinde bulunan şehadetnâmeler mucibince fünûn-ı tıbbiyeden teşrih ve fizyolocya ve mebhâsül emrâz ve ilm'ü'n nebâtat ve ilm'ü't tabîât ve fenn-i kimya ve müfredat-ı tıbbiye ve ilm'ül-emrâzı'd dâhiliye ve'l hâriciye ve usûl-i serîr-i tıbbiye ve cerrahiye ve hıfzıssıha fenlerinde kendüye îrâd olunan mesâili alenen hall edüp cevab-ı şâfîsini vermiş ve talim ü tederrüse iktiza eden dört adet meclis-i imtihânîlerde izhâr-ı mehâret etmiş olduğundan mahzâ taraf-ı bâhir-i şeref-i mülûkâneden dârü'l-ulûm-ı hikemiyye'ye biddiriğ ve irzan buyrulan ruhsat-ı hümâyûnları mucebince biz ki mekteb-i mezkûrun nâzır ve muallimiyni berveçhi maşrûh mumaileyhin es'ile-i gavâmız-ı tıbbiye ve cerrâhiye'de isbât-ı hazâkat ve liyâkat eylediğine binâen ulûm-ı tıbbiye ve cerrâhiye'de doktor tabir olunan üstad ve muallim rütbesi unvanını kâffe-i imtiyâzıyla beraber mumâileyhe bittebliğ Memâlik-i Mâhrûsat' ül-Mesâlik-i Şâhâne'de keyfe mâyeşâ icrâ-i fünûn-ı tıbbiye ve cerrahiye eylemesine ruhsat-ı kâmile verdiğimizi hâvî bâlâsı Tuğrây-ı garrây-ı Şâhâne ile muveşşah ve cümlemizin imzalarımız ile mumzî işbu icazetname imlâ ve yed-i mumâileyhe itâ olunmuştur.

Nâzır-ı Ders-i Mekteb-i
Tıbbiye-i Adliye
Hayrullah
El Kadı-i bi Medîne-i
İzmir bâ Pâye-i Mekke-i Mükerreme
(Mühür)

Muallim-i Evvel-i
Mekteb-i Tıbbiye-i
Adliye
Doktor Bernard
(Mühür)

Hâce-i Sınıf-ı Mezkûr
(Mühürler)
Antoine Kalye
Serandi
Spitzer
Konstantin
İstefan

Reisü'l Etbibbâ-i Cenab-ı Cihandârî
Nâzır-ı Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i
Şâhâne
Abdülhak
El Kadî-i bi askerî Rumeli-i Sâbıka
(Mühür)

FACULTÉ DE MÉDECINE DE L'EMPIRE OTTOMAN

Diplôme de Docteur en Médecine et en Chirurgie

Au nom de S. M. Le Sultan Abdul-Medjid Khan

Nous Abdul-Hak Président de la Faculté de Médecine, ancien Grand juge de Roumeli, vu le certificat d'aptitude au grad de Docteur en Médecine et en Chirurgie, accordé le 25 Schaban 1259 de l'Hégire par le directeur et les professeurs de la Faculté de Medecine a M. Salih İsmail né à Constantinople l'an 1233 ratifant le susdit certificat.

Donnons par ces présentes, au M. Salih İsmail le diplôme de Docteur en Médecine et en Chirurgie, pour en jouir avec tous les droits et prérogatives attachés au grada que ce diplôme lui confère.

Fait au Palais de Galata Séraï
sous le sceau du Gouvernemant
et celui de la Faculté à Constantinople

25 Schaban 1259 signature de
l'impétrant
(İmza: Salih)

Le Président de La Faculté de
Médecine, Ancien Grand
Juge de Roumelie Hârrereh'ül
fakîr
Abdülhak Ser Etibbâ-i Hassâ

Delivré par nous Directeur et Doyen
de la Faculté de Médecine
(İmza: Dr. Bernard)

TARİHE AKAN BİR AY

Eylül 1972

1 EYLÜL

Birleşik Amerikalı Boby Fischer, Rus santraççısı Boris Spassky'yi yenerek dünya satranç şampiyonu oldu.

4 EYLÜL

Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan bir grup, Dr. Kemal Satır başkanlığında Cumhuriyetçi Parti adı altında yeni bir parti kurdu.

• Olimpiyat köyünü basarak 2 İsrailli sporcuyu öldüren Filistinli gerillalar, aldıkları rehinelerle birlikte gitmelerine izin verilmediği takdirde rehineleri öldüreceklerini bildirdiler.

5 EYLÜL

Olimpiyat köyünde İsrailli sporcuları rehine alan gerillalar sporcuları öldürdüler. Gerillaların da bir kısmı öldürüldü. Vuruşma sırasında bir de Alman polisi öldü. Bu olay sonunda 11'i sporcu olmak üzere 17 kişi öldü.

7 EYLÜL

İsrail kuvvetleri Lübnan topraklarına girerek gerilla avına başladı.

8 EYLÜL

İsrail uçakları Lübnan ve Suriye'deki Filistin mültecilerine ait 10 kampı bombaladı.

10 EYLÜL

Adalet Partisi İstanbul il kongresinde konuşan Süleyman Demirel: «Hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir» sözünün gerçekleştirilmesini istemiş, «Türkiye edindiği tecrübelerle devletini yeniden kurmaya mecburdur» demiştir.

11 EYLÜL

Siyasî partiler anayasa değişikliği hakkındaki görüşlerini açıkladılar.

12 EYLÜL

Başbakan Ferit Melen, seçimlerin geri bırakılmayacağını açıkladı.

15 EYLÜL

Bestekâr Ulvi Cemal Erkin ile yazar ve şâir Baki Suha Ediboğlu vefat etti. Erkin 66, Ediboğlu da 57 yaşındaydılar.

• Bir yıl önce İzmir Ziraat Bankası'ndan Denizli'ye gönderilen 4,5 milyon lirayı silâh zoruyla alan 30 sanık, 2 aydan 26 yıla kadar değişen cezalara çarptırıldı.

16 EYLÜL

Denizcilik Bankası, Ege - Akdeniz, Karadeniz, Marmara ve dış hatlar fiyatlarına zam yaptı.

17 EYLÜL

Tanzanya birlikleri Uganda'ya karşı hücuma geçti.

• Son İsrail hücumlarında 61 Filistinli'nin öldürüldüğü açıklandı.

19 EYLÜL

Başbakan Ferit eMlen'in siyasî parti liderleriyle toplantı yapacağı açıklandı.

• Londra'da İsrail elçiliğine yollanan paket, tarım ataşesi Dr. Ems Sacori'nin elinde patlayarak ölümüne yol açtı. Bu olay üzerine yapılan araştırmada başka bombalı paketler bulundu.

20 EYLÜL

Anarşistlerden Necmi Demir ve Kâmil Dede müebbed hapse mahkûûm oldu.

22 EYLÜL

Askerlikte geçen sürenin emekliliğe sayılması kesinleşti.

• Fransız akademi üyesi, ünlü yazar Henri de Montherland, Paris'te intihar etti.

24 EYLÜL

Rodos'ta yanan lüks bir otelde 31 turist öldü.

25 EYLÜL

Sıkıyönetim, 11 ilde, 2 ay daha uzatıldı.

26 EYLÜL

Afganistan Kralı Muhammed Zâhir Şah ile Kraliçe Humeyrâ, beş günlük resmî bir ziyarette bulunmak üzere Ankara'ya geldiler.

• Tanzanya ile Uganda aralarında anlaşarak ateşi kestiler.

• Adana'dan kalkışa hazırlandığı sırada Boğaziçi yolcu uçağında sabotaj sonucu bir patlama oldu ve yangın çıktı.

29 EYLÜL

Adana - Hatay illeri sıkıyönetim komutanlığı, uçaktaki patlamanın sabotaj eseri olduğunun tesbit edildiğini açıkladı.

Yûnus Emre, Bektaşî Değil Mevlevî'ydi : 2

Mevlânâ'ya Dâir

Yazan: Raif Yelkenci

SULTANU'L ulemâ Bahaeddin Veled Hazretleri silsilei Bekrî yani Hazreti Ebubekir'e varan silsilesinde gösterilmekte olup Tefsîr-i Kebîr sahibi meşhur âlim Fahreddin Râzî Hazretleri'nin silsileleri de Bekrî'dir. Bâtınîler Belh'te büyük faaliyet göstermektedir. Fahreddin Râzî Hazretleri, Bâtınîler aleyhine vaaz ve nasihatleri esnasında şiddetle aleyhlerine lisan kullanmaya başlaması üzerine dâîlerden biri memuren gönderiliyor; Fahreddin Râzî'ye hulûl ediyor, hattâ konağına kadar hulûl etmesi üzerine bir gece yatağına bir mektup ile bir hançer bırakıyor. Mektupta, «Şayet bir daha bizim aleyhimizde konuşacak olursanız bu hançeri kalbinizde bulursunuz» denmesi üzerine bir daha aleyhlerinde konuşmamış: «Cemaat, üstadın bu hareketini anlamak için müracaatlarında vaziyeti anlatıyor, nihayet Belh'i terkederek doğmuş olduğu Rey şehrine gidiyor. Orada kederinden 606 tarihinde vefat ediyor. Veled Hazretleri'nin de aynı âkıbete uğramadığı ne malûmdur?

Gelelim mevzuumuza:

Babasının ve Seyyid Burhan'ın eseriyle iktifa ederek semaa bir türlü rağbet etmeyen Mevlânâ'yı Şems semaa rağbet ettirmiş olduğu için artık daima sema'

dan hâli kalmıyordu. Lâkin muhîtin kendisine karşı hasım bir vaziyet aldığını gören Şems, haber vermeksizin Şam'a çekildi.

Bunun üzerine Mevlânâ fevkalâde bir hüzün ve eleme düştü. Şiir yazmamaya ve sema' etmemeye başladı. Nihayet bir gün Şems'ten gelen bir mektup üzerine onun Şam'da bulunduğunu anlayınca sevincinden birtakım gazeller yazarak semaa başladı. Ve oğlu Sultan Veledi bazı ashâbiyle birlikte onu davet için Şam'a yolladı.

Şems gelince Mevlânâ pek ziyade sevindi. Hattâ bir müddet sonra kendi harem dairesinde terbiye edilmiş olan Kimya adlı bir genç kızı Şems'in arzusu ve talebi üzerine ona nikâhladı. Mevsim kış olduğu için yeni zevc ve zevce tâbhânenin sofasında küçük bir yere inmişlerdi. Şems o kışı orada geçirdi. Lâkin o esnada Mevlânâ'nın ortanca oğlu Çelebî Alâaddin ile aralarında soğukluk hasıl oldu. Onun teşvikiyle eski düşmanları ve muhalifleri tekrar aleyhinde bulunmaya başladılar. Şems, olup biten şeylerden Mevlânâ'ya hiç bahsetmemekle beraber Sultan Veled'e kendi infialini anlattı ve bu sefer izi bulunmamak üzere gaybubet edeceğini de ilâveten söyledi. Hakikaten de öyle oldu.

Mevlânâ bir sabah medreseye geldiği vakit Şems'in kaybolup gittiğini gördü. Onun ayrılığıyla bir çok gazeller yazan Mevlânâ nihayet Şam'a gidip yeniden taharriyatta bulundu ise de Şems'in izini bulmak kabil olmayınca tekrar Konya'ya dönmeye mecbur oldu.

Mevlânâ'nın coşkun bir aşk, yüksek ve ilâhî bir ilham ile yazarak sonradan Divan-ı Şemsü'l-Hakaayık unvanı altında Şems-i Tebrîzî'nin maneviyetine ithaf ettiği şiirlerde panteizmin belki en yüksek derecesine kadar yükselebilmesi, sema'a ve raksa, musikiye karşı samimi bir düşkünlük göstermesi her şeyden çok Şems'in telkinatına isnad edilebilir.

Lisan ve nazım itibariyle çok bozuk, çok kusurlu addedebileceğimiz bu manzumeler, mistik bir ruhun en samimi ve galeyanlı ânî hissiyatını tesbit etmesi bakımından Mevlânâ'nın hissiyatını lâyıkıyle anlamak için en canlı birer vesikadır. Mevlânâ'nın ruhunu bütün samimiyeti, derinliği, çıplaklığı ile gösteren bu manzumelerdeki ilâhî lirizm onu belki en büyük mutasavvıf şair addetmeye kâfidir ve bunun doğmasında ise Şems-i Tebrîzî'nin en büyük âmil olduğunu itiraf etmemek yanlış olur. Hayat ve şahsiyeti hakkında kesin ve açık bilgiye sahip olmadığımız Şems'in sâfiyâne fikir ve telâkkilerini bu suretle «Divan-ı Şemsü'l Hakaayık»dan anlamak şüphesiz kabildir.

Mevlânâ'da nev-Eflâtûnî (neo-Platonik) esasları sarahatle hatırlatan şeyleri göstererek onun sôfîyâne fikirlerini aydınlatmaya çalışmak için Divan-ı Şemsü'l-Hakaayık, Mesnevî'den çok daha muvaffakıyetle kullanılabilir kanaatindeyiz.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin halife ve musahibi «Çelebî Hüsameddin Hasan bin Mehmed bin Hasan» Mevlevî ananesine göre Şeyh Ebü'l-Vefâ-i Bağdâdî'nin evlâdından idi. Şeyhine karşı pek büyük bir hürmet ve muhabbetle bağlı olması itibariyle Mevlânâ'dan da aynı muameleyi görüyordu. Mevlânâ'nın Mesnevî'yi vücuda getirmesinde Çelebî Hüsameddin'in büyük tesiri olmuştur. Dervişler arasında İlâhînâme, Mantıku't-Tayr, tarzında didaktik eserlerin pek geçerli olduğunu gören Çelebî, dervişlere müsbet telkinlerde bulunacak bir mesnevî vücuda getirmesini ve gazel tarzını bırakarak biraz da mesnevî cihetine rağbet etmesini şeyhinden rica etti. O da kendisinin de bunu düşündüğünü söyledi. Bunun üzerine Mesnevî'nin yazılmasına başlandı.

Mevlânâ söylüyor, Çelebi Hüsameddin yazıyordu. Birinci cilt bittiği sırada Çelebî Hüsameddin'in zevcesinin vefat

etmesiyle iş iki sene geri kaldı. Fakat Çelebî sonra tekrar ricada bulunarak onu yazmaya razı etti. Bu suretle yedi, sekiz senelik bir zaman zarfında altı ciltten mürekkep olan bu muazzam âbide vücuda geldi. Tahminen altı bin beyitten fazla olmasıyle, kemiyet itibariyle de muazzam bir eser addedebileceğimiz Mesnevî, yalnız Mevlânâ'nın değil, belki bütün tasavvuf edebiyatının en ünlü ve değerli mahsulüdür. Eser daha yazıldığı zamandan itibaren Anadolu Türkleri üzerinde fevkalâde müessir olmuştur.

Mesnevî'de «Divan-ı Şemsü'l-Hakaayık»da olduğu gibi göz kamaştıracak kıvılcımlara açık ve derin düşüncelere tesadüf edilemez. Mesnevî, sırf sâlikleri irşad maksadiyle yazılmış ahlâkî tasavvufî didaktik bir eserdir. Bunun neticesi olarak halkın seviyesi düşünülerek yazılmıştır. Divan-ı Şemsü'l-Hakaayık'da şiiri, ruhunun en samimi duygularını bildirecek bir vasıta gibi kullanan Mevlânâ, Mesnevî'de onu, salikleri irşad ve koyduğu esasları telkin maksadına hizmet edecek bir âlet tarzında kullanmış ve kendisini hiçbir zaman alelâde bir şair, bir sanatkâr mesabesinde görmemiştir. Ancak Mesnevî'de vahdet felsefesinden bütün açıklığıyla bahsetmek istememesine rağmen, birçok yerlerde gayriihtiyârî olarak ifşaatta bulunmaya mecbur kalmıştı. Kendisi de bunun farkında olduğu için: «Mesnevî'de eğer yalnız sözlere bakılacak olursa bu eser dalalete düşürücü gibi görünür. Halbuki hakikatte hâdîdir» demiştir.

Daima tekrar ve itiraf ettiği veçhile Feridedin Attar ile Senâî'nin tesiri altında kalan Mevlânâ'nın şahsiyeti ve Mesnevî'nin yazılış gayesi düşünülünce hiçbir suretle muaheze edilemez. Anadolu'da yazılan en eski Türk eserlerinde Mesnevî'nin tesiri çok büyük ölçüde göze çarpar.

Mevlânâ 672 senesinde vefat etti. Konya halkının iştirakıyle ve kadı Sirâceddin'in imametiyle cenaze namazı kılındı ve Mevlânâ bugünki medfenine defnedildi. Yerine büyük oğlu Sultan Veled'in tensib ve ricasiyle halifesi Çelebî Hüsameddin geçti. Mevlânâ serbest telakkilere müsait ve musikiye, sanata ve edebiyata meclûb bir muhitte yetişmiş ve esasen Muhiddin-i Arabî'nin neşr ve telkin ettiği «Vahdet-i vücut» felsefesiyle meşbû olan Anadolu muhitini şiirleriyle, fikirleriyle kolayca büyülemişti. Eğer muhit böyle bir şeye hazırlanmamış olsaydı Celâleddin-i Rûmî'nin daha hayatında o kadar muazzam bir şöhret kazanamıyacağı ve kurduğu tarikatın daha o zamanlar kolaylıkla yerleşemiyeceği muhakkaktı. Lâkin yukarıda izah edildiği veçhile muhit böyle bir hareket tamamiyle hazırlanmıştı. Binaenaleyh Mevlânâ henüz hayatta iken menkıbelerinin ve tarikatının teşekkülünü gördü. Aşağıda, Anadolu'da vücuda gelen en eski Türkçe eserlerdeki Mevlânâ tesirini açıkça göreceğiz. Esasen Yûnus'un eserlerinden ve tasavvufî fikirlerinden bahsedilirken bu tesirin az zaman içinde ne kadar yayıldığı hattâ tasavvufî halk edebiyatı üzerinde ne kadar büyük izler bıraktığı birçok mukayeseler neticesinde ortaya çıkar. Herhalde Mevlânâ'yı iyice bilmeden Anadolu'daki ilk Türk eserlerini anlamak kabil olamaz.

Anadolu'da Selçuklu hükûmetinin teşekkülünden sonra Anadolu'nun hemen her köşesinde kurulan medrese ve tekkeler, Arap ilmini ve bilhassa Fars edebiyatını yayan birer ocak hükmünde idi. İslâm âleminin hemen her tarafından gelen dervişlere, âlim fakîhlere kucağını açan şehirlerde İran edebiyatı hüküm sürüyor. Hükümdarlar başta olmak üzere seçkinler sınıfı İran edebiyatının bu devre ait parlak eserlerini el altında bulunduruyordu. Türkçe, henüz saraylardan uzaktı ve Türkçe eserlere istihfafla bakılıyordu.

İdare teşkilâtına girecek münevver adamları hazırlayan yegâne müessese medreseler olduğu için, oralarda İran

Mevlevî semâını temsil eden bir gravür.

tesiri altında yetişmiş memurlar muameleleri de Farsça yapıyorlardı. Farsça'nın resmî lisan olarak bu tahakkümü Karaman Beyi Mehmed Bey'in Konya'yı alışına kadar devam etti. Daha VII. asırda, Anadolu'da bir Türk edebiyatı doğmuştu. Nâzımını ve tanzimini bilmediğimiz eski Şeyh San'an kıssasından başka Şeyyad Hamza'nın Yûsuf ile Züleyhası, Sultan Veled'in şiirleri Yûnus Emre'ye zaman itibariyle epeyce takaddüm etmektedir. Keza Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr tercümesi, Âşık Paşa'nın şiirleri, Garipnamesi Yûnus'un eserleriyle aynı zamana ve biraz sonralara tesadüf eylemektedir. Hazreti Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled 623 Hicrî'de doğarak doksan dokuz sene kadar yaşadıktan sonra 712

Hicrî'de vefat etmiştir. Bu büyük mutasavvıf Şam'da ve Konya'da muhtelif âlimlerden ve bilhassa pederinden feyz aldığı gibi Seyid Burhan Tirmizî, Şems-i Tebrîzî, Salâhaddin Zergubî, Hüsameddin Çelebi, Şeyh Kerimüddin gibi büyüklerden de faydalanmıştı. Babası gibi büyük bir Hanefî fakihi olan Sultan Veled aynı zamanda şayanı dikkat bir şair ve mutasavvıftır. İbtidanâme, İntihânâme, Rebâbnâme adlı üç cilt mesnevî, büyük bir dîvan, bir de Maârif adlı mensur bir eser bırakmıştır. Bunlardan divan ve İptidanâme ile Rebabnâme'de Sultan Veled'i eski bir Türk şairi addettirecek kemiyet ve keyfiyette Türkçe şiirler mevcuttur.

Babasının ortaya sürdüğü esasları halka yaymaktan başka bir şey düşünmeyen Sultan Veled, Türk edebiyatını, İran örneklerine göre tanzime çalışmış ve Mevlânâ'nın tesiri, edebiyatımızda onunla başlamıştır. Bütün bunlar Yûnus Emre'yi, kimlerin hazırlamış olduğunu anlatmaya kifayet eder zannederiz. Yalnız, Yûnus, bir rençber olup Tapduk Emre dergâhına gönderilerek kırk sene dergâhına dağdan sırtında odun getirerek bir gün bir mecliste Tapduk Emre zevka gelerek Yûnus isimli biri de bulunuyormuş. Yûnus Gûyende'ye ilâhî okumasını söylüyor. Üç defa tekrar ettiği halde söylemiyor. Onun üzerine Yûnus Emre'ye söylüyor: «Haydi sen oku artık, vaktin geldi, kilidin açıldı, oku» diyor. Ondan sonra okumaya başlıyor. Böyle cahilâne sözlere bugün inanılmaz. Esasen velâyetnâme baştan aşağıya hezeyanname. Bir kere Hacı Bektaş senbol olarak ortaya konmuş bir şahıstır. Tarikat 920 tarihinde ölen Balım Sultan tarafından kurulmuştur. Tarikatın kuruluşunda Sultan Süleyman'ın imam ve hocası bulunan Hacı Bektaş Velî-i Sânî'nin rolü pek büyüktür. 933'de vefat etti. Eyüp'te Yâvedûd türbesi yanında kabri vardı; sonra Topkapı dışında Kozlu'ya nakledilmiştir. Yeniçerilere verilen salâhiyet muhakkak onun tesiri altında yapılmıştır. Hadîkatü'l-Cevâmî müellifi Ayvansarayî İsmail Efendi, Sultan Süleyman'ın hocası ve imamı olan Hacı Bektaş Velî-i Sânî'nin vakfının tahsildarı olduğu için Hadîkatü'l-Cevâmî'de malûmat vardır. Sultan Süleyman'ın yeniçerilere vermiş olduğu salâhiyet hakkında reisülküttâb olan Hayri Efendi'nin kardeşi Şeydâ Efendi ki sonradan kendisi de reisülküttâb olmuştur, gayri matbu Süleyman Faik Bey merhumun mecmuasında, dikkat çekici bir mütalâası vardır. Şöyle ki: «Bir mecliste Süleyman Han Hazretleri'nin hayratından bahsolunurken, cevaben: «Sultan Süleyman'ın hayrı şerrine mukabil olmaz. Çünkü icad etmiş olduğu yeniçeri kazuratını getirmiş olduğu kırkçeşme suları tathir eylemez» demiştir ki yeniçeriler aleyhinde bu cümleden büyük lisan kullanılamaz.»

Bu forma Bayezit kütüphanesi eski müdürü İsmail Saib Efendi merhumun metrukâtı içinde kendi kalemiyle yazılmış Süleyman Faik Bey mecmuasından müstahreç tabirini kullanmıştır. Belki Üniversite kütüphanesinde bulunan mecmuada bu forma yoktur. Çünkü yazı Süleyman Faik Bey'in yazısıdır.

Gelelim mevzuumuza: Yûnus Emre'nin bir ilâhîsinde:

Bir sakiden içtim şarap
Arştan yüce meyhanesi,
Ol sakinin mestleriyiz
Canlar anın peymanesi.

Gazeliyle Mevlânâ'nın:

Piş ezan kândır cihan
Bağ-ı zerd u engürd bûd
Ez şerâb-ı lâyezâl
Can mâ mahmûr bûd.

Matlalı gazeli arasında büyük bir benzerlik vardır. Aynı şekilde:

Bî mekânım bu cihanda
Menzilim, durağım anda
Sultanım ki tac ve tahtım
Hulle ve Burağım anda.

Matlalı ilâhîsiyle Mevlânâ'nın meşhur bir gazeli hemen hemen aynı mealdedir. Yine Yûnus'un:

Ey âşıkan, ey âşıkan
Aşk mezhebi dindir bana
Gördü gözüm dost yüzünü
Yas kamu düğündür bana

İlâhîsi Mevlânâ'nın meşhur «Ey âşıkan, ey âşıkan» manzumesiyle aynı mealdedir. Mamafih daha bir çok bu gibi misallerle teyid edilecek olan bu meselede şu noktayı gözden kaçırmamalıdır ki bu tesir Mevlânâ'nın filan veya falan şiirinden değil, umumî şahsiyetinden, sisteminden gelir. Yûnus, en basit bir lisanla bütün tasavvufî fikirlerini öyle sanatkârane bir surette ifadeye muvaffak olmuş ve eserlerini halk arasında o kadar kuvvetle yaşatmıştır ki, yalnız edebiyatımızda değil, İran edebiyatında da bunun benzerine rastlanmaz, Yûnus, büyük bir filozof olmamakla beraber samimi, heyecanlı, hakiki bir mutasavvıf ve bütün bunların fevkında de dâhî bir şairdir.

Türk edebiyatında Ahmed Yesevî'den sonra Yûnus kadar icrayı tesir etmiş diğer bir mutasavvıf şaire daha tesadüf olunamaz. Nasıl olur da böyle bir dâhî kırk sene dağdan Tapduk Emre dergâhına sırtında odun taşıyan fakir bir rençber olur? Bâtınîler'in uydurması. Mevlânâ'nın ilâhî aşk uğrunda yazmış olduğu şiirleri Türkçe olarak söyleyen Yûnus fevkalâde medrese tahsili görmüş, belki de Mevlânâ'dan görmüştür.

Gelelim şimdi Mevlânâ'ya karşı olan şiirlerine bir göz gezdirelim. Bunların arasında Hacı Bektaş'a ait bir ilâhî yoktur.

Min kelâm-ı ilâhî Yûnus Emre Fermâyed

Bu semaa girmeyen
Sonuna pişman olur
Erişir bizim ile
Serbeser düşman olur
Dosttur bizi okuyan
Üstümüzde şakıyan
Şimdi üç buçuk okuyan
Derin danişmend olur
Danişmenin cahili
Övünmez dervişleri
Derviş ile danişmen
Yalak olişkân olur
Bir nicenin gönlüne
Şeytanlar dolupdurur
Erenler semaına
Onlar gülişkân olur
Danişmen oldur geldi
Okuduğunda buldu
Ehil dervişlere canı
Kati karışgan olur
Hey bîçare danişmen
Et dervişi dervişan
Dervişlere irişen
İşine peşiman olur
Yûnus eder Mevlânâ
Epsem otur yerinde
Bu sohbete doymayan
Sonra sevişken olur

Yûnus Emre Fermâyed Ebced hesabıyle 707 etmektedir.

Yûnus Emre Fermâyed

Yandı ciğerim tutuşdu
Bağr u ciğer kebabdürür
Âşıkların şerbetleri
Bu derdime sebebdürür
Bir niceleri aşk bozar
Bir niceleri aşk düzer
Bir niceler esrük gezer
Eyle kim var harabdırır
Aşk ile çalındı kalem
Aşka esidürür âlem
Âşıkların arasında
Cebrail de hicabdürür
Medreseler müderrisi
Okumadılar bu dersi
Bu yolda kaldılar âciz
Bilmediler ne babdürür
Gör Azrail dâvâ kıldı
Dâvâsı hod yalan oldu
Yalan dâvâ kılanların
Pes cezası azabdürür

(Devamı var)

Atatürk'ten

Riyaseticumhur kâtiplerinden Rıza Erdim ile bir konuşma

Röportaj: Âdil Zeren

KİBAR, terbiyeli ve hoş tavırları ile insana saygı telkin eden Rıza Erdim ile Erdek'te tanışmıştık. Çok defa kamptaki gazinoda birlikte oturur, sohbet ederek yemeklerimizi yerdik. İlerlemiş yaşına rağmen üstün bir zekâ ve anlayışa sahipti, hoşsohbetti... Gençliğine ait hâtıralarını anlatırken, o günleri tekrar yaşıyormuş gibi heyecanlanıyordu.

1920 yılında imtihanla girdiği B.M.M. memurluğundan Riyaseticumhur ikinci kâtipliğine atanan ve 1961 yılında kendi isteği ile emekli olan Rıza Erdim'in hâtıraları içinde en mühim olanları, Büyük Millet Meclisi'nin ilk devreleri ile Ata'nın büyük nutkunu ve tarihî yazılarını yazdığı zamanlara rastlar...

Atatürk'ün huzurunda kısa bir imtihandan sonra, büyük nutkun müsveddelerini tebyiz ve Ata tarafından dikte edilen yazıları yazmak suretiyle huzurlarında, mesâî mefhumu bahis mevzuu olmadan iki aydan fazla çalıştığını ve görevini büyük bir zevkle yaptığını B.M.M. nin 23 nisan 1970'de kutlanan 50. yılı dolayısıyla Meclis başkanlığından gelen bir yazı ile yapılacak törene dâvet edildiğini söyleyen Rıza Erdim, hâtıralarını şöyle anlattı:

— 23 nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılmış, vekâletler teşekkül etmişti. O tarihlerde hayata yeni atılacağım için durumumla mütenasip bir iş arıyordum. O zaman Ankara'da çıkan Hakimiyet-i Milliye adlı tek bir gazete vardı. Bir gün gazetede bir ilân gördüm. «Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkitabetinden» başlıklı ilânda imtihanla memur alınacağı bildiriliyordu. Ertesi günü bir dilekçe ile müracaat ettim. Tayin edilen günde, kalabalık bir grupla birlikte imtihana girdim. Belki şansım da yardım etmiş olacak ki, bu kadar kalabalık içinde imtihanı iyi derecede kazanmışım. Kısa bir süre sonra görevime başladım... 1920 senesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin sekreterler kadrosuna katılmıştım.

1923 senesinde Meclis'in yenilenmesi kararı alınmıştı.. O zamanki Umumî Kâtip Recep Peker tarafından, seçim muamelât ve muhaberatına yardım etmek üzere, Meclis reisliği hususî kalemine gönderildim ve kendilerinin direktifi altında maiyyetlerinde çalıştım...

Daha sonraları seçim yapılıp bitti, Meclis toplandı ve cumhuriyet ilân olundu. Çalıştığım kalemin adı da Riyaseticumhur Hususî Kalemi oldu. Kendi isteğimle emekli olduğum 1961 yılına kadar ikinci kâtip olarak orada çalıştım...

— Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günleri anlatır mısınız?

Hâtıralar

— Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde Trakya, Ege ve Istanbul havalisi düşman işgali altında idi. Devletin geliri pek azdı, en önemli ihtiyaçları bile karşılayacak durumda değildi. Mebus maaşları bile 200 lira civarında idi...

Meclisin bulunduğu bina, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin malı olarak inşasına başlanmış, daha sonraları yapımına hız verilip Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne mal edilerek basit bir mobilya ile tefriş edilmişti...

Düşmanın mağlûbiyetine ve işgal edilen yerlerin kurtuluşuna kadar, bu mecliste tarihe mal olmuş birçok önemli toplantılar yapıldı.. Mecliste görevli memur olmam hasebiyle o zaman bu toplantıları yakından takib edebildim.

— O tarihlere ait birkaç enteresan olayı anlatır mısınız?

— Bir gün meclisteki odamda idim. Meclis heyet-i umumiyesi toplantı hâlindeydi. Bir ara bağırıp çağrışma ile sıra kapaklarının vurulduğunu duydum. Hemen içtima salonunun kapısına gittim. Sarıklı hocalar Bursa mebusu operatör Emin Bey'e hücum etmiş, tartaklıyorlardı. Buna da sebep; operatör Emin Bey'in, evlenecek kadınların sıhhî muayeneye tabi tutulması hakkında verdiği kanun teklifi imiş. Hocalar: «Kadınlar nasıl olur da muayeneye tabi tutulurmuş» diye feryadı basıyorlardı. Netice olarak araya girenler bu sinirli havayı güçlükle yatıştırabildiler..

Yine meclisin içtima ettiği bir gündü. Atatürk, toplantıya riyaset ediyordu. Diyarbekir mebusu Miralay Hacı Şükrü Bey kürsüye çıktı. Askerî bir mesele hakkında uzun bir konuşma yaptıktan sonra meseleyi üniforma konusuna intikal ettirdi ve şöyle konuştu:

— Ordu içinde bazı zabitan yakalarındaki erkânıharp işaretinin verdiği gururla diğer zabitana tepeden bakarlar sanki nedir ki bu erkânıharp işaretinin mânası.

Atatürk oturduğu yerden ona sert bir cevap verdi:

— Hacı Şükrü Bey, onun mânâsı menba-ı feyz ü irfandır.

Hacı Şükrü Bey susmuş, önüne baka baka kürsüden inmişti...

— Meclisin verdiği bazı kararlar içinde sizi üzen; sevindiren veya heyecanlandıran birini yahut birkaçını anlatır mısınız?

— Düşmanın Haymana ovasına kadar ilerlemesi sırasında meclisin muvakkaten olsun Kayseri'ye nakli kararlaştırılmış ve hazırlıklara başlanmıştı. Benim için hayatımın en üzücü olaylarından biriydi...

Millî Kurtuluş Mücadelesinin eşsiz zaferlerle neticelenmesi ve bütün yurdumuzun düşman işgalinden kurtulup hür yaşama hakkına sahip olduğumuz günkü sevincim de sonsuzdu...

— Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılışından elli yıl sonra Ferruh Bozbeyli ve Atasagun imzalarını taşıyan bir dâvetiye almıştım. 23 nisan 1970 törenine

Yarım Asır Önceki Filmlerimiz ve Artistleri

Yazan: E. Şener

SİNEMA bizde son derece şanssız bir başlangıç yaptı. 1914 yılının kasım ayında Fuad Uzkınay ilk Türk filmini çekmek için Istanbul'da, Yeşilköy'de kamera başına geçtiği zaman Avusturya Arşidükü Ferdinand Saraybosna'da öldürülmüş, bu olaydan sonra dünyanın birçok devletleri birbirlerine savaş açmışlardı. 1914 yılı ortalarında başlayan harp hergün şiddetini arttırarak, cephelerini genişleterek, yeni bir devleti daha ateş çenberinin içine sokarak devam ediyordu. Bütün bunlar bir yana, sinemanın şanssız başlangıcı için sadece şu vâkıayı hatırlamak yeterlidir: İlk filmimizin çekildiği kasım ayında biz de savaşa girmiştik. İlk filmimiz savaşa girdiğimiz 14 kasımdan 3 gün sonra çekildi.

YARIM KALAN İLK ÇALIŞMALAR

Sinemanın bizde 1. Cihan Savaşı sırasında başlaması kendi açısından elbette büyük bir şanssızlıktır, ama aynı durum «Harp Tarihi» açısından bir büyük avantaj yaratmaktaydı... Çünkü sinema or-

MÜREBBİYE'DEN BİR SAHNE: Tam 53 yıl önce çevrilen filmde «Mürebbiye Anjel» rolündeki Mme. Kalitea filmin çocuk yıldızlarından biriyle.

...yazı yazıla sürdü...

Rıza Erdim (sağda) arkadaşımıza hâtıralarını anlatıyor.

katılmak üzere dâvet ediliyordum. Tanrı bana bugünleri gösterdiği için şükran duyguları içinde gözlerim yaşaracak kadar heyecanlı ve mutlu idim. Nihayet sabırsızlıkla beklediğim gün geldi. Meclis kapısına geldiğim zaman heyecanım son haddini bulmuştu. Bir kenarda mecburen biraz dinlendikten sonra elimdeki dâvetiye ile ilgili memurlara müracaat ettim. Fakat maalesef meclise giremedim ve bu hususdaki üzüntü ve duygularımı da kimseye anlatamadan sonsuz bir mutsuzluk içinde gerisin geriye döndüm...

— Atatürk ile ilk karşılaşmanız nerede ve nasıl oldu?

— 1927 senesi, hatırımda kaldığına göre mayıs ayında bir gündü.. Ben o zaman Ankara istasyonundaki Riyaseticumhur hususî kaleminde ikinci kâtip olarak çalışıyordum. Köşkten telefon edilerek «Kalemde ne kadar memur varsa, temiz bir kâğıda üç beş satır yazı yazsın ve bunlar oradan ilk gelecek araba ile gönderilsin» emri verilmiş. Bütün arkadaşlar derhal emri ifa ettik. Ertesi günü yazılarımızı ihtiva eden kâğıtlar geri geldi. İki kâğıdın yanına kırmızı kalemle işaret edilmişti. Bu kâğıtlardan birisi bana, diğeri de rahmetli arkadaşım Memduh Atasev'e aitti. İkinci bir telefon emri ile köşkten gelen bir arabaya binip Ata'nın ikametgâhı olan Çankaya köşküne gittik. Geldiğimizi Atatürk'e haber verdiler. «İkisi de içeri gelsinler» emrini vermiş. Bu sırada arkadaşım da, ben de çok heyecanlı idik. Huzurlarına çıktığımız zaman bir satır yazı yazdırmak suretiyle bizi tekrar denediler...

«O sıralarda Atatürk, büyük nutkunu yazmaya başlamışlardı. Orada bize şu görevi verdi: Arkadaşım Atasev, Ata'nın dikte ettiğini kaleme alacak, ben de nutkun vesikalarını temize çekecektim. Bu direktif üzerine işe başladık. Atatürk; yerine göre, yemek içmek düşünmeden, gece gündüz demeden ve en ufak bir yorgunluk eseri göstermeden çalışmalarına devam ediyordu. Biz de mecburen kendilerine tâbî olup huzurlarındaki çalışmalarımızı seve seve yürütüyorduk.. Yalnız bir defasında arkadaşım Memduh Atasev ufak bir fenalık geçirmiş fakat, durumunu Ata'ya belli etmemeye çalışmış. Bunu ancak huzurlarından çıktığımız zaman bana anlatmıştı.. Bu çalışmalarımız iki aydan fazla sürdü...

Yarım Asır Önceki Filmlerimiz ve Artistleri

Yazan: E. Şener

SİNEMA bizde son derece şanssız bir başlangıç yaptı. 1914 yılının kasım ayında Fuad Uzkınay ilk Türk filmini çekmek için Istanbul'da, Yeşilköy'de kamera başına geçtiği zaman Avusturya Arşidükü Ferdinand Saraybosna'da öldürülmüş, bu olaydan sonra dünyanın birçok devletleri birbirlerine savaş açmışlardı. 1914 yılı ortalarında başlayan harp hergün şiddetini arttırarak, cephelerini genişleterek, yeni bir devleti daha ateş çenberinin içine sokarak devam ediyordu. Bütün bunlar bir yana, sinemanın şanssız başlangıcı için sadece şu vâkıayı hatırlamak yeterlidir: İlk filmimizin çekildiği kasım ayında biz de savaşa girmiştik. İlk filmimiz savaşa girdiğimiz 14 kasımdan 3 gün sonra çekildi.

YARIM KALAN İLK ÇALIŞMALAR

Sinemanın bizde 1. Cihan Savaşı sırasında başlaması kendi açısından elbette büyük bir şanssızlıktır, ama aynı durum «Harp Tarihi» açısından bir büyük avantaj yaratmaktaydı... Çünkü sinema or-

MÜREBBİYE'DEN BİR SAHNE: Tam 53 yıl önce çevrilen filmde «Mürebbiye Anjel» rolündeki Mme. Kalitea filmin çocuk yıldızlarından biriyle.

— Daha sonraları Atatürk'le böyle çalışmalarınız oldu mu?

— Evet oldu. 1931'de Atatürk dinlenmek üzere Yalova'ya gelmişlerdi. Ben de maiyetlerinde bulunanlar arasındaydım. Tatil olması dolayısıyla çok iyi hatırlıyorum, günlerden cuma idi. Yalova'da şöyle bir gezinti yapmak niyetinde idim. Banyo yaptım, tıraş oldum ve en temiz elbiselerimi giydim. Rahmetli kâtib-i umumî Hasan Rıza (Soyak) Bey'le, bulunduğumuz dairenin balkonundan etrafı seyrediyorduk. Kapı vuruldu. İçeriye Ata'nın hademesi Arap Nesib Efendi girdi. Hasan Rıza Bey'e dönerek: «Efendim» dedi. «Paşa hazretleri dün sabahtan beri gece de dahil çalışıyorlar. Şimdi bir kâtip göndermenizi emrettiler». Hasan Rıza Bey bana: «Hazır giyinmiş vaziyettesin, hemen git!» emrini verdi...

O sıralarda bilâhare Tarih Kurumu tarafından neşredilen, tarih kitaplarının çıkarılması hazırlıklarına başlanmıştı. Tarih konusu hakkında Atatürk'le hemfikir olan tarih bilginleri, tarihî kaynaklardan araştırmalar yaparken, Atatürk de bu çalışmalara rehber teşkil edecek bir kitap hazırlıyordu. Sonradan mahdut miktarda neşredilen ve tamamen Ata'nın kaleminden çıkan bu kitap Türk tarihinin ana hatlarını belirtiyordu...

Huzurlarına gittiğim zaman 30 saate yakın bir zamandır çalışan Ata'nın durumunda en ufak bir yorgunluk alâmeti sezmedim. Masasının üzerinde açık vaziyette duran, memleketin tanınmış tarih bilginlerinin kitapları vardı. Sağ tarafında da Fransızca bir eser duruyordu.. Hepsini teker teker okuyor, sonra da Fransızca esere bir göz atıp, bazan ayakta bazan da otururak bana dikte ediyordu. Saat 9'da işe başlamıştım. Vakit bir hayli ilerlemiş, yemek zamanı da çoktan geçmişti. Bir aralık Hasan Rıza Bey, elinde arza değer bir sürü evrakla içeri girdi. Yazıları kendisine okudu. Gideceği zaman:

— Efendimiz, gece de dahil olmak üzere dünden beri çalışıyorsunuz. Arkadaşlar biraz olsun istirahat buyurmanızı rica ediyorlar, bendeniz de bu ricaya iştirak ediyorum, dedi.

Atatürk kendisine şu cevabı verdi:

— Görüyorsun çocuk, çalışıyor, bende de enerji var, bırakın, devam edelim.

Hasan Rıza çıkınca biz yine aralıksız çalışmaya devam ettik. Bir aralık bana:

— Çocuk, bunları topla, tabedilecek yere götür, ben seni tekrar çağırtacağım, emrini verdiler.

Hemen birikmiş kâğıtları toplayıp huzurlarından ayrıldım. Aşağıya inip sahanlığa çıktığım zaman saatime baktım, gecenin dokuzu olmuştu.. Kendileri hâlâ çalışmaya devam ediyorlardı...

— Atatürk'ün gezilerine katıldığınız zamanlar olur muydu?

— Evet olurdu. Bazan Hasan Rıza Bey'in emri ile bir iki arkadaş görevli olarak bu seyahatlere katılırdık. Şimdi burada bu vesile ile hatırladığım bir hâtıramı anlatayım:

Aklımda kaldığına göre bir sonbahar günüydü. Atatürk, memleket içinde yapacağı bir seyahat için hazırlıklara başlamıştı. Hasan Rıza Bey'in emriyle üç arkadaş görevli olarak bu seyahate katılmıştık. Restoranda otururken Atatürk'ün yakın arkadaşlarından bir grup içeri girip bir köşeye oturdular. Tren hususî olduğu için içimizde yabancı yoktu. Bunlardan biri Hasan Rıza Bey'e hitaben bizi işaret ederek:

— Yahu, Hasan Bey, bu çocukların üçünü birden ne taşırsın, bırak da akşamları evlerine gitsinler, dedi.

O zaman Hasan Bey şu cevabı verdi:

— Beyefendi, Atatürk'ün çalışmalarında zaman mekân meselesi bahis mevzu olamaz. O nerde ve hangi şartlar altında olursa olsun, herhangi bir zuhurat karşısında veya lüzumlu gördüğü her yerde çalışmalarına devam eder, bu sebeple bu arkadaşları her zaman taşımak mecburiyetindeyim...

duya girmiş, bir elin parmaklarını zor dolduracak sayıdaki «amatör sinemacılarımız» kameralarını sırtlayıp savaş meydanlarına koşmuşlardı. Böylece savaş sonunda her biri Türk ordusunun kahramanlığını isbat eden birçok belge filmine sahip olundu, yalnız ne yazık ki, bu filmlerin çoğundan da yeterince yararlanmak mümkün olmadı. Bir kısmı mütareke devrinin karışık günlerinde kayboldu, bir kısmı elverişsiz şartlar içinde saklanmaya çalışıldıysa da «film saklamak» meseleleri bizde doğru dürüst anlaşıldığı zaman, iş işten geçmişti. Burada genişçe bir parantez açalım: 1959 yılında Istanbul'da belediyenin film deposunde yangın çıktı, içinde Atatürk'ün filmlerinden parçalar da bulunan birçok film — daha doğrusu o yıla kadar çevrilen filmlerin yarısından çoğu — yandı, kül oldu. Yıllarca film deposu olarak kullanılan o «depo», depo olmadan çöp arabalarının atlarının barındığı bir yerdi. Allahtan bu filmlerin hiç değilse bir kısmının negatif kopyaları Ankara'da Ordu Foto Film Merkezi'nin arşivindeydi. Böylece hiç değilse 45 yıllık sinema mahsullerinden bir kısmını kurtarmak, sonraki nesillere ulaştırmak mümkün oldu.

Konulu film çekmek Türkiye'de ilk sinema gösterilerini düzenleyen **Weinberg**'in aklına geldi... Weinberg o sıralarda görevli bulunduğu **«Merkez Ordu Sinema Dairesi»** nin biraz ilersinde temsiller vermekte olan Benliyan'la anlaştı. Benliyan bu topluluğu Meşrutiyet'in ilk yıllarında kurmuş, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar kimi zaman tek, kimi zaman da başka topluluklarla birleşerek yürütmüştü. Weinberg de ilk konulu film için onun oynadığı oyunlardan birini, **«Leblebici Horhor Ağa»** yı seçti. Çalışmaların hayli ilerlediği bir sırada filmin başrollerinden birini oynayan bir sanatçı ölünce bu film yarım kaldı (1). Sinemanın şanssızlığı devam ediyordu ama bu «şanssızlık» Weinberg'i yıldırmadı, aynı kadroyla «Himmet Ağanın İzdivacı» nı çekmeye başladı. Molière'nin «La Mariage Forcé» adlı piyesinin adaptasyonu olan «Himmet Ağanın İzdivacı» da yarım kaldı. Bu defa sebep, oyunculardan bir kısmının askere alınışıydı. Ne var ki, ikinci filmin kaderi ilkinin aynı olmadı. Kameraman Fuat Uzkınay aradan iki yıl geçtikten sonra kadroyu toparladı, filmin eksik sahnelerini çekti ve nihayet «Himmet Ağanın İzdivacı» 1918 yılında seyirci karşısına çıkabildi.

ARTİST VE YÖNETİCİ MESELESİ

1902'lerin sineması salonlardan ziyade panayırlarda yer buluyordu... Ama birden büyük bir süratle gelişmeye başladı. Meselâ Amerika'da 1905 yılında sadece 10 sinema salonu vardı. 1909'da, yani tam 4 yıl sonra bu rakam 10 bine yaklaştı...

Bizde, ilk iki film istisna edilecek olursa, yıllarca (1944 yılına kadar) «kadro» olarak eski Dârülbedâyî, sonraki Şehir Tiyatrosu'na dayanmıştı. Öte yandan o da artist bakımından, sayıca zayıftı. Dârülbedâyî'nin 1915 tarihli yönetmeliğine bakarsak pek öyle değil. O yönetmeliğin 29'uncu maddesi artistleri «... **Biri aylıkla idare olunan, diğeri indelhâce yevmiye ile istihdam olunan»** olmak üzere — daimî ve muvakkat olarak — iki sınıfa ayrılıyor, ayrıca daimî sınıfa giren sanatkârlar: **«Gedikli ve aylıklı», «Yalnız aylıklı ve ücretli», «Ücretli mülâzim»** şeklinde üçe bölünüyor. Ücretler de belli... **«Eliza Binemeciyan 12 lira, kardeşi Adriyan 9 lira, Kınar Hanım 10 lira, Muhsin Ertuğrul, Fikret Şadi, Muvahhit, Raşit Rıza, Nurettin Şefkati 8 lira, İ. Galip, Onnik Binemeciyan 7 lira.»**... Özdemir Nutku «Dârülbedâyî'nin 50 yılı» adlı eserinde temsiller başladıktan sonra Eliza ve Kınar'a 3'er, M. Ertuğrul, F. Şadi, Muvahhit, R. Rıza, N. Şeftaki'ye 2'şer lira arttırma yapıldığını kaydedi-

(1) «Leblebici Horhor Ağa» 1923 ve 1934 yıllarında iki defa daha filme alındı. Bunlardan ikincisi (yani 1934'de çekileni) sesliydi.

yor. 1915'ler için yukarıdaki «maaşlar» gerçekten pek caziptir ama, düzenli olarak ödense... Zaten düzenli olarak ödense herhalde o yıllarda Saffet Nezihi **«Bizim sanatkârların ekserisi boğaz tokluğuna çalışmaya razı bahtiyarlardır»** demezdi.

Bir başka mesele, kadın oyuncu problemidir. İlk filmlerimizde «müslüman kadın oyuncu» yoktur... Hattâ 1918 yılında Muhsin Ertuğrul bir yazısında **«Epey uzun müddetten beri oyun oynamıyorum. Bunun için yegâne mâni Türk artisti yok... Türk hanımlarından biri ibrâz-ı cesaret edip benimle oynayana kadar da oynamıyacağım»** diye yazar.

Tiyatroda daha eskidirler ama, sinemada ilk rol alan iki Türk kadın (Neyyire Neyir'le, Bedia Muvahhit) beyazperde karşısına 1923'de «Ateşten Gömlek» le çıkarlar...

Bu bahsi kapamadan bir de devrin «star» özellikleri gösteren iki oyuncusuna bakalım... Bunlardan ilki, Eliza Binemeciyan'dır... O yıllar tiyatroda tanınmış bir artist olan Binemeciyan, Metin And'ın belirttiğine göre Türkçe'yi güzel konuşan, Halid Ziya Uşaklıgil ve İsmail Müştak Beyler'den edebiyat dersi alan bir hanımdır. Temaşa dergisinin 1920 yılında açtığı **«Osmanlı temaşa hayatında mümessile ve mümessillerden birinciliği kimlere verirsiniz?»** sorulu ankete kadınlar arasında 76 oyla birinciliği almıştır. Sözünü edeceğimiz ikinci sanatçı, Şadi Efendi'dir... Bahsi geçen ankette R. Rıza 47, E. Muhsin 38, N. Şefkati 15'den sonra Fikret Şadi 12 oyla erkekler arasında dördüncü sırayı alarak «Bîcan Efendi» serisiyle sinemamızda ilk «tiplemeyi gerçekleştiren sanatçıdır.

BİR «MEÇHUL FİLM», BİR «PİYES - FİLM»

1917'de sinemamız 3 yıllık çekiş, 21 yıllık gösteriş faaliyetine rağmen henüz tamamlanmış, seyirci karşısına çıkmaya hazır bir filme sahip değildir. O yıl durum değişir ve **Sedat Simavi, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti** hesabına **«Pençe»** ve **«Casus»** adlı iki film çevirir. Ne var ki, bu iki filmi örten sis perdesi henüz tamamen ortadan kalkmış değildir. Meselâ, iki filmde kimlerin oynadıkları kesin olarak bilinmemektedir. Bu satırların yazıldığı ana kadar bu iki filmden bir tek resim bile gün ışığına çıkmış değildir. Hele konusu bile belli olmayan «Casus» tamamen «meçhul» bir filmdir ve bu film hakkında söylenebilecek tek şey rejisörlüğünü S. Simavi'nin, kameramanlığını da **Yorgi**'nin yaptığından ibarettir. Yalnız burada kaydı ihtiyatla şunu belirtelim: O yıllarda «Casus» adını taşıyan bir piyese rastlayamadık. Bu durumda, «Casus» un bir piyese dayanmayan, doğrudan doğruya bir senaryoya müstenit ilk filmimiz olduğu — belki — söylenebilir. Ancak bu konuda hayli ihtiyatlı olmanın gerektiği şüphesizdir.

«Casus» la aynı yıl, fakat ondan önce çevrildiği için tamamlanmış, ilk Türk filmi sayılan «Pençe» hakkındaki bilgilerimiz daha fazla... «Pençe», Servet-i Fünun ediplerinden **Mehmed Rauf**'un aynı adlı 4 perdelik piyesinden sinemaya aktarılmıştı. Filmde Dârülbedâyî sanatçıları oynuyorlardı. Konu, kısaca şöyleydi:

Pertev'e göre evlilik insanın rahatını bozan, hürriyetlerinden bir kısmını elinden alan, onu «pençe» gibi sıkan bir şeydir. Pertev'in eniştesi Ferid ise bunun tam tersini düşünmekte, kayınbiraderini nikâhın kutsallığı ve gerekliliğine inandırmaya çalışmaktadır... Müşterek dostları olan Vasfi Bey de evli olmasına rağmen tartışmalarda hep Pertev'in tarafını tutar, ona hak verir... Konu, bundan sonra iki koldan gelişir... Bir yandan, Pertev, Leman adlı hafifmeşrep, sapık eğilimler gösteren bir kadınla ilişki kurar, onu sever ve aldatılır... Öte yandan Vasfi bir evli kadınla ilişki kurar ama ilişki kurduğu kadının kocası onu yakalar, vurur... Sevdiği kadın tarafından alda-

tılmanın azabı içinde olan Pertev, o sırada «aldatılmış bir kadın» olan Vasfi'nin eşinin kocasının yaralandığını duyar duymaz herşeyi unutup onun yanına koştuğunu görünce evlilik hakkındaki yanlış düşüncelerinden kurtulur.

MÜREBBİYE

«Malûlîn-i Guzzâta (malûl gazilere) Askerî Muavenet heyetine devredilen eski Müdafaa-i Millîye dâr-üs-sınâasının «Mürebbiye» ismindeki Hüseyin Rahmi Beyin romanını şeride çekmeye başladığını öğrendik... Yapılan şeridin gösterileceği zamana kadar susmayı şimdilik muvafık addederiz... Mamafih bilhassa alîl ve biçarelere muavenet maksadıyla toplanan paranın eğer muvaffakıyetinden yüzde yüz emin değilseler sarfından mütevellit mesuliyeti şimdiden üstüne alacak mes'ûlün tayinini zimâmdârana tavsiye eyleriz...»

Bu satırlar, **«Mürebbiye»**nin filme alınacağı duyulduğu sırada devrin en önemli tiyatro ve sinema dergisi olan «Temaşa» da yayınlanmıştı. Filmin rejisörlüğünü Ahmet Fehim yapıyor(«Mürebbiye» de kendisinden başka **Raşid Rıza, Şahab Rıza, İsmail Zâhit, Beyzar, Kalitea, Verruti** ve **Behzat Butak** oynuyorlardı... İki yıl önce yine Hayat Tarih Mecmuası'nda yayınlanan bir başka yazımızda da belirttiğimiz gibi bu filmi çevirmek, o yıllarda başlıbaşına bir cesaret işiydi. «Mürebbiye» nin çekimine 1919 yılı başında başlanmış, film aynı yılın mayıs ayında gösterilmişti (1). Bu 5 ay içinde «Barış Konferansı» açılmış, Fransız generali d'Esperey büyük bir mizansenle işgal kuvvetlerinin başında Istanbul'a girmiş, Kars'ı Ermeniler, Antalya'yı İtalyanlar almış, Yunanlılar İzmir'e çıkmışlardı. Gittikçe kararan bu tablonun tek ümit ışığı, Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa idi... Hafifmeşrep bir Fransız kadınının «mürebbiye» olarak girdiği bir Türk ailesinde sebep olduğu durumları veren film tabiî hemen işgal makamlarının dikkatini çekti ve filmin Istanbul dışında gösterilmesini yasakladı).

Mürebbiye önce 1898'de, **«İkdam»** gazetesinde tefrika edilmişti. Esere derinliğine bakıldığı zaman asıl kahramanın Anjel değil, tipik bir tanzimat paşası olan Dehrî Efendi olduğu görülür... Dehrî Efendi Batı'ya hayran bir adamdır ama bu «dışa dönük» bir hayranlıktır. Doğudan kopamamış olan Dehrî Efendi evinde tam bir Osmanlı'dır.

65 yaşındaki Dehrî Efendi evinde çirkin kızı, damadı, talebe oğlu, iki emektarı ve ikinci eşinden olma küçük iki çocuğu ile oturur... Fransa'da sevgilisine darıldıktan sonra Maksim adlı yaşlı bir iş adamıyla ilişki kuran Anjel, Maksim'le birlikte Istanbul'a gelir, otelde tanıştığı bir gençle ilişki kurarken Maksim tarafından yakalanıp kovulur; sonunda «mürebbiye» olarak Dehrî Efendi konağına kapılanır... Eserde «Mürebbiye»nin evdeki erkeklerle ilişki kurmasını hikâye eden bir dizi olay görülür... Anjel önce Dehrî Efendi'nin oğlu Şem'i (Raşit Rıza) ile, sonra damad Sadri Bey'le ilişki kurar. Bu arada yaşlı başlı Dehrî Efendi'yi de ağına düşürür. Bütün bunlar daracık bir çevrede cereyan ettiği için işin kokusu kısa zamanda meydana çıkar. Genç Şem'i, sevgilisiyle ilişki kurduğunu öğrendiği eniştesini öldürmek için Anjel'in odasına girer. Ne var ki orada eniştesini değil, yaşlı babasını bulur.

İLK MANZUM PİYES SİNEMADA

«Binnaz» edebiyat dünyasında aruz ve hece vezni tartışmalarının yapıldığı yıllarda **Yusuf Ziya Ortaç** tarafından yazılmış ve **Faruk Nafiz'e** göre **«şiir tarzında okumak şartıyla 20 dakikada biten»** bir manzum piyestir.

«Binnaz» ın konusu biri kadın, ikisi erkek üç kişi etrafında dönen bir aşk hikâyesiydi. «Binnaz» adlı kadın ve onun

(1) Bu ilk gösteriyle ilgili geniş bilgi, Hayat Tarih Mecmuası'*nın Temmuz/1972 sayısında verilmiştir.*

Türk beyaz perdesinin ilk «Komik» tipi: Fikret Şadi Karagözoğlu

Efe Ahmed ve Hamza Bey adlı iki âşıkı... Konuyu özetlemeden önce şunu belirtelim: «Binnaz» film ve piyes olarak seyirciler karşısına kısa aralıklarla çıkmış, fakat ikisinin yarattığı tepki birbirinden çok farklı olmuştu. Bir fikir verebilmek için önce piyesin Dârülbedâyi'de oynandığı sırada çıkan iki tenkitten birer pasaj okuyalım:

«Yusuf Ziya Bey'in temâşâ edebiyatında muvaffak olması ihtimali görülüyor ki çok büyük bir nisbette mevcuttu. Binnaz bu imkânın tahkikine sebep oldu... Lisan ve nazım itibarile yalnız taktî'lerini muhaverenin icabatına uydurmuş olmamaktan başka hemen hiçbir kusuru olmayan bu eserin millî edebiyat cereyanının temâşâ âlemindeki yeni bir muvaffakıyeti gibi telâkki edebiliriz» (Fuad Köprülü).

«... Binnaz bütün noksanlarıyla beraber hayat-ı temâşâmızın ötesi için bize pek büyük vaatlerde bulunuyor. «Teyatral» bir nazmın en güzel bir numunesidir. İfadedeki selâset, kafiyelerdeki suhulet Yusuf Ziya Bey'in bize güzel eserler hediye edeceğini vaad ediyor... Binnaz'ın hâl-i hâzırı bile halk üzerinde güzel, sevimli tesirler bırakmıştır.»

Görüldüğü gibi, «Binnaz», piyes olarak müsbet karşılanmış, bazı aksak tarafları ve eksiklikleri belirtilmesine rağmen genellikle beğenilmiştir. Şimdi bir de aynı eserin «film» olarak yarattığı tepkiye bir bakalım. «Temâşâ» dergisinde çıkan şu satırlar bize film hakkında bir fikir verebilir: **«Malûlîn-i guzzât sinema fabrikasının bir sinema reklâmı için hicâbâver bir afişle şâheserimiz diye muvaffakıyetini sırıtan Binnaz filmi... Birinci kısım manasız ve iç sıkıcı bir resmi geçitten ibaret kalıyor... Topkapı saray-ı hümâyûnunun herbiri şehdâne-i san'at olan köşeleri o kadar acemice alınmış ki kalben acımamak elden gelmiyor. Oynanış itibarıyle film şayanı merhamet idi».**

«Şiir olarak okunması» 20 dakika süren «Binnaz» beyazperdede 45 dakikalık bir film haline gelmişti. Zamanın ölçülerine göre büyük masraf edilmiş (5000 lira), film için «hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamıştı»... Gösterişli afişler basılmış, büyük bir reklam kampanyasına girişilmişti. İlk dışarıya satılan film olan «Binnaz»ın konusu — piyesten biraz farklı olarak — şöyleydi:

Fettan bir kadın olan Binnaz'ın (Mlle.

Blanche) hem Efe Ahmed'le (Ekrem), hem de Hamza Bey'le (Hüseyin Kemal Gürmen) ilgisi vardır... Daha doğrusu gönlü Hamza Bey'dedir ama Efe Ahmed' in zorbalığından çekinmektedir... Bir gün Hamza Bey Binnaz'ın ziyaretine gelirken yolda saldırıya uğrar... O sırada yetişen Efe Ahmed onu mütecavizlerin elinden kurtarır. Arkadaş olurlar, Hamza Bey Efe Ahmed'e bir hançer hediye eder, sonra Binnaz'ın evine gider... İki sevgili konuşurlar, Hamza Bey yolda olanları anlatırken kapı çalınır. Gelen Efe Ahmed'dir... Binnaz'la yakın arkadaşı Faika (Rana Dilberyan) telâşlanırlar... Efe Ahmed'e göstermeden Hamza'yı savarlar... Bir süre sonra Hamza Bey, Efe Ahmed'le Binnaz'ın ilişkilerini öğrenir. İki erkek kavga ederler, bu kavga sırasında Hamza Bey bıçakla yaralanır. Ne var ki, yara aldığı bıçak, bir süre önce kendisinin hediye ettiği bıçaktır... Böylece iki hasım birbirlerini hatırlarlar. O sırada polisler gelir, Efe Ahmed'i hapse atar... İkisi de üzgündür. Hamza, bir zaman önce hayatını kurtaran arkadaşının hapse atılmasına sebep olduğu için üzülür, Efe Ahmed arkadaşını yaraladığı için... Hamza Bey dedesine gider, Efe Ahmed'in affedilmesi için teşebbüse geçer. Af fermanı hazırlanır. O sırada Efe Ahmed hapisten kaçar. Binnaz'ın evine gelir... Orada âşık olduğu kadını Hamza'yla görür. İkisinin birbirini sevdiklerini öğrenince kendi kendine aralarından çekilmeye karar verir. O sırada Sadrâzamın af fermanı gelir. Efe, önce fermanı yakar, sonra teslim olur ve asılır... derler.

Bu yıllarda çekilen belge filmleriyle, yine bu dönemde çekimine başlanan ve çeşitli sebeplerle bitirilemeyen «Sultan Selîm-i Sâlis», «Tombul Âşıkın Dört Sevgilisi», «Lâle Devri», «Binbirdirek Vak' ası» gibi filmler bir yana bırakılacak olursa geriye bir konulu filmle 3 kısa filmden müteşekkil bir seri» kalıyor.

ŞARLO VE BAŞKALARI...

Hayat Tarih Mecmuası'nın bir sayısında hayatını ve filmlerini verdiğimiz Şarlo tek bobinlik kısa filmlerini çoktan geride bırakmış, milletlerarası bir şöhret olmuştur. Sinemamız 1921 yılında bundan ilham alır ve «Bican Efendi» serisiyle ilk **«tipleme»** başlar. İlk «serial» filmimiz olan «Bican Efendi»ler için **«Daniel Riche, İbnürrefik Ahmed Nuri, Şarlo ve Fikret Şadi Karagözoğlu ortak yapımı»** demek pek yanlış olmasa gerektir. Çünkü «tip» için Şarlo'dan ilham alınmıştır. Metin ise, Daniel Riche'in **«Le Prétexte»** adlı eserini **«Hisse-i Şayia»** adıyla bize adapte eden İbnürrefik Ahmed Nuri'nin eserine dayanmaktadır. Hattâ, İ. Ahmed Nuri önce bu piyesi «Bahâne» adıyla tercüme edip bir topluluğa vermiş, ancak piyesi oynayacak topluluk dağıldığından mütercim aynı piyesi bu defa adapte edip Dârülbedâyî'e vermiştir. Piyes **«Hisse-i Şayia»** adıyla oynandığı zaman büyük rağbet görür, hattâ oyunda «Bican Efendi» rolünü oynayan Fikret Şadi artık bu adla tanınır.

Bunun üzerine 1921'de bir deneme olarak serinin ilk filmi **«Bican Efendi»** adıyla bir skeç-film olarak perdeye aktarılır. Film piyesin ancak bir bölümünden alındığı için piyesteki bütün rollere ihtiyaç kalmaz, filmin kadrosu şu isimlerden teşekkül eder: Fikret Şadi, Bayan Şadi, İ. Galip, Nurettin Şefkati...

Bu yazıda bahsedeceğimiz son film **Istanbul'da Bir Facia-i Aşk** veya **Şişli Güzeli Mediha Hanım'ın Facia-i Katli»** dir. Film 1916-22 arasında çevrilen filmler içinde tiyatroya dayanmayan ilk film olması bakımından önemlidir. M. Ertuğrul'un da ilk filmidir.

Ne olduğunu henüz kesinlikle bilemediğimiz **«Casus»** la, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eserinden alınan ve büyük olaylara yol açan **«Nurbaba»** (bu film de «Şişli Güzeli...» ile aynı yıl filme alınmıştır) sayılmazsa sinemamızın ilk devrinin toplamı budur.

100 Yıl Önceki

Ülkeler ve İnsanlar

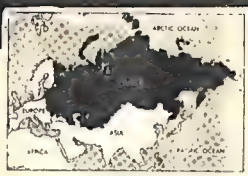

RUSYA

Bundan bir asır önce Rusya'da çarlık idaresi vardı. Ülke, 1917 ihtilâlinden sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği adını aldı. Rusya bugün 250.000.000 nüfuslu bir ülkedir.

Volga nehrinde balıkçılar.

Bir asır önceki Moskova'da bir manastır.

Kazan şehrinin kenar mahallelerinde bir görünüş.

Nijni Novogorod şehrinin genel görünüşü.

Bir asır önceki Rusya'da, Volga nehri kıyısında bir han.

Rusya'da yaşayan Moğol Kalmuklar'ın çadırları.

Karikatür

60 Yıl Önceki Çizgiler

Taksim bahçesinde:
— Kalk bakayım yumurcak. Bir yerine bir şey olmadı... Ya ölsen ne yapacaktın?

— Eğer bu böyle devam ederse mutlaka harbe gideriz.
— Harbe mi?
— Ne sandınız ya? Genç Türk değil miyiz?

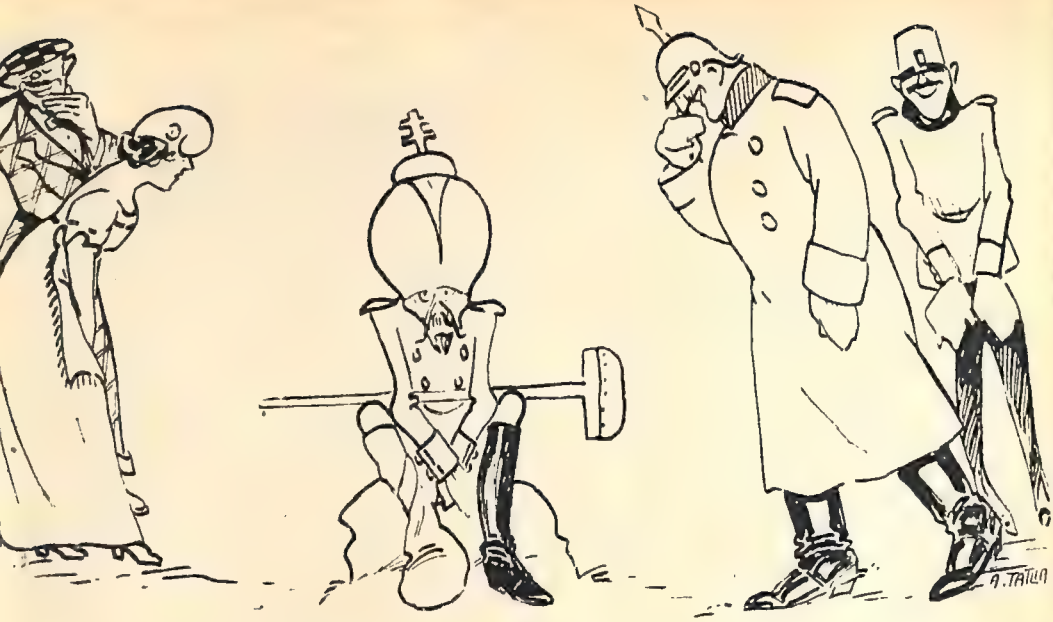

Rus notası münasebetiyle
Fransa: «Neyin var Nikola, hasta mısın?»
Rusya: «Sormayın baltayı taşa vurdum.»
Almanya: «Bu birinci vuruşun mu yani?»

— Ne vakitten beri bekârsınız?
— Karımın ölümünden beri.

— Evliliğimin ilk yıllarında karımı daima kollarımda da taşırdım.
— Ya şimdi?
— Şimdi sırtımda taşıyorum.

Servet Günay (Karşıyaka - İzmir)

Elimde son devir Osmanlı Sarayı'na ait hâtıralar ve bir yazma Kur'ân-ı Kerîm var. Bunları nasıl değerlendirebilirim?

Saray hâtıralarını yazı makinesi ile tape ederek gönderebilirseniz, ehemmiyeti varsa yayınlamak mümkündür. Yazma Kur'ân'ın hattatı ve yazılış devri veya tarihi ile diğer vasıfları hakkında bir şey bilmeden değerini söylemek imkânsızdır. — Posta pulu göndermişsiniz. Bu sütunlarda birçok defalar pul gönderilmemesini rica etmiştik. Hususî cevap vermiyoruz. Çok nâdir olarak hususî cevap icab ederse, kendi pulumuzu kullanıyoruz.

Hasan Milâslı (Manisa)

Bir yazınızdan, İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'in Alman asıllı olduğu anlaşılıyor. Yanılıyor muyum?

Hayır yanılmıyorsunuz, Alman asıllıdır. 9. kuşaktan büyükbabası olan I. George, 1714'te Hanover elektörü iken, verâset yoluyle İngiltere kralı olduğu zaman, tek kelime İngilizce bilmeyen bir Alman'dı. Ne o, ne de yerine geçen oğlu II. George, doğru dürüst İngilizce öğrenememişlerdir. Ancak II. George'un yerine geçen torunu III. George, İngilizce anadili olarak yetiştirilebilmiştir. Bu gibi şeyler Avrupa tarihinde çoktur. Pek ünlü Charles - Quint, Almanya imparatoru olduğu zaman, tek kelime Almanca bilmiyordu. Ünlü II. Katherina, Rusya çariçesi olduğu zaman, tek kelime Rusça bilmeyen bir Alman prensesi idi. Avrupa hanedanlarının çoğu Alman asıllıdır ve bu husus Avrupa tarihinde pek meşhurdur. Bugün hükümran olan İngiltere, Danimarka, Norveç, Yunanistan, Belçika hanedanları hep Alman asıllıdır. İsveç hanedanı ise Fransız asıllıdır. Bugün düşmüş olan Rusya (Romanof), Avusturya (Habsburg), Almanya (Hohenzollern), Bulgaristan, Romanya hanedanları da Alman'dır. Fransa, İspanya, Portekiz, Lüksenburg hanedanları ise Fransız'dır.

Ahmed Riyaz (Cihangir - Istanbul)

Tâif Mahkûmları aslında suçlu değil, siyasetin kurbanları kimselerdir. Sultan Aziz'in ölümüyle ilgili olduklarını sanmam. Sultan Aziz öldürülmek istenseydi niçin damarlarını kessinlerdi? Daha basit şekilde öldürürlerdi, olur biterdi.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Bu sütunlara her zaman iltifat eden bir okuyucumuzsunuz. Ancak açık isminizi ve adresinizi hiç bir mektubunuzda yazmadınız. Sizin son devir Osmanlı sarayı ve politikası ile ilgili yaşlı bir zat olduğunuzu tahmin ediyoruz. Son mektubunuzun meali kısaca yukarıda verildi. Tâif Mahkûmları elbette siyasetin kurbanlarıdır. Bu husus inkâr kabûl etmez. Yıldız Mahkemesi de elbette siyasî bir mahke-

medir. Ama iyice düşününüz, Tâif Mahkûmları'nın, Sultan Aziz'in ölümü ile ilgileri yok mudur? Bunu nasıl iddia edebilirsiniz? Tâif Mahkûmları'nın en meşhuru Midhat Paşa'dır. Sultan Aziz'in katline karıştığı, hattâ katlini önceden bildiği hakkında bugüne kadar bir vesika veya delil elde edilememiştir. Ama bir padişahın katlinden sonra, sanki hiçbir şey olmamış gibi davranmasını, mes'ul devlet adamlığı ile nasıl bağdaştırırsınız? Sultan Aziz'in ölümünün tahkikatı bir rezalettir. Dünya adliye ve kriminoloji tarihinde böylesine üstünkörü geçiştirilmiş hiç bir cinayet vak'ası yoktur. Sonra bir Dâmâd Nûri Paşa'nın, bir Dâmâd Mahmud Celâleddin Paşa'nın nasıl Sultan Aziz vak'ası ile ilgili olmadığı söylenebilir? Damarların kesilmesine gelince, beş gün önce tahtından indirilmiş sultan-halîfe'yi açıkça öldürtmek, gerçek kaatil olan Hüseyin Avni Paşa'nın bile haddi değildi. Tabiîdir ki, intihar süsü verilerek öldürülmüş, fakat bu iş çok acemice yapılmıştır. Kriminoloji tarihi, intihar süsü verilmiş cinayetlerle doludur. Tabiîdir ki bu çok etraflı mevzu, bu sütunlarda daha fazla münakaşaya müsait değildir.

Calût Tahmaseb (Karaburun - İzmir)

Prut, Baltacı ve Katherina hakkında bilgi verir misiniz?

Bu mevzuda ilerideki sayılarımızda bir baş makale koyacağız.

Sabri Koz (Ekinözü - Elbistan - Maraş)

Elimde İstiklâl Harbimiz'le ilgili bir defter var. Savaşa katılan bir erin gündelik not defteri. Nasıl değerlendirebilirim?

Defteri görmeden bir şey söylememiz mümkün değildir. Alelâde bir şey de olabilir, ilgi çekici şeylerin kaydedildiği bir defter de.

Mehmet Taçdiken (Cağaloğlu - Istanbul)

Süyün Bike hakkında nerede bilgi bulabilirim?

Kazan Hanlığı tarihinin son devresinde geçen bu ünlü Türk kadını hakkında mecmuamızın 1. Eylül. 1966 tarihli 8 inci sayısında bir makale yayınladık.

Serim Yurt (İçcebeci - Ankara)

Fellâhlar, Arap mıdır?

Mısır Fellâhları, Eski Mısırlılar'ın soyundan inmiş, yani Araplar gibi Sâmî değil, Hâmî ırk grupundandır. Tabiatiyle asırlardan beri Arap kanı almışlar ve Eski Mısırca, sonra Koptça olan dillerini tamamen unutarak Arapça konuşmuşlar, yani tamamen Arap'laşmışlardır. Mısır'ın köy halkı bu durumdadır. Gerçek Arap aslından gelenler, şehirlere yerleşmişlerdir. Fakat büyük şehirlerdeki en üst tabaka Türk veya Türk'leşmiş Çerkes, Abaza, Arnavut aslındandır ve bu Türkler de mühim kısmı bakımından bugün Arap'laşmışlardır. Mısırlı bir Arab'ın Arap asıllı mı, Türk asıllı mı olduğu, gayet basit şekilde anlaşılır: Türk asıllı olanlar Hanefî mezhebindendir ve bunlar küçük bir azınlıktır (Kavalalı Hânedânı da öyleydi). Arap asıllı olanlar ise Şâfiî mezhebindendir. Hanefî mezhebi, Libya, Tunus ve Cezâyir'de de Türklük işaretidir. Bu ülkelerde gerçek yerli halkın mezhebi Mâlikî'dir. XVI. asrın hemen ilk yıllarından itibaren bu ülkeye yerleşmiş ve Arap'laşmış olan Türkler'in mezhebi ise Hanefîlik'tir. Musikiye dair olan sualinizi çok karanlık bulduğumuz için cevap veremedik.

H. Sıtkı Saatçıoğlu (Yenişehir - Ankara)

Anadolu ve Rumeli yatırları hakkında nereden bilgi bulabilirim?

«Evliyâ» ve «yatır» denen kişiler ve türbeleri hakkında tarihî bilgi çok çeşitli kitaplara ve makalelere dağılmış vaziyettedir. Toplu bir ilmî eser yoktur. Bazı popüler kitaplar vardır. Evliyâlar hakkında, son 500 yıl içinde Türkiye'ye gelmiş pek çok milletten seyyahların seyahat-nâmelerinde o kadar bol malûmat vardır ki, bunların çeşitli dillerden tercüme edilip derlenmesi bile bir meseledir. Evliyâ Çelebî'nin *Seyâhat-Nâme*'sinin her cildi pek çok evliyâ adıyle doludur ve bu mevzuda da *Seyâhat-Nâme* denilebilir ki en mühim ve etraflı kaynaktır. Seydî-Ali Reis'in küçücük *Mir'âtu'l-Memâlik*'inde bile bir sürü evliyâ türbesi tasvîr edilir. Telli Baba'nın ismi üzerinde, erkek olması icab etmez mi?

Tarih Bilmecesi

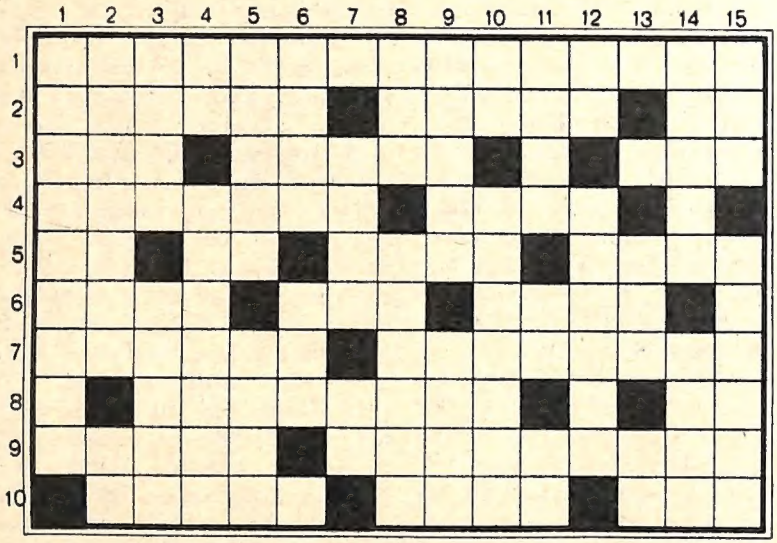

SOLDAN SAĞA: 1: Kadere olan inancı belirten, üç kelimeli bir atasözümüz. 2: Ünlü bir Kartacalı kumandan — Beşinci Sultan Mehmed'in adı — Farsça kelimelerin başına gelen olumsuzluk takısı. 3: Demiryolu — Dil — Eski otel. 4: Tuna'nın Demirkapı boğazı üzerinde küçük bir ada — Kolay. 5: Bir emir — İki kere beş — Büyükanne — Bir ünlem. 6: Kılıç Ali Paşa'nın diğer adı — Çabuk — Kir. 7: Bir kadın adı — Sinirlilik. 8: İran'da İlhanlılar devletini kurmuş olan Hulâgû Hanın oğlu — Her canlının içtiği. 9: İnsanların göremediği kutsal yaratık — Bucaklar. 10: Bir çeşit kumaş — Motorlu ve büyücek yük kayığı — Yerine getirme.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1: Orta Asya'da, Tibet'in batısından Pamir bölgesine doğru uzanan bir sıra dağın adı. 2: Türkiye'nin üzerinde kurulduğu yarımada — Tıpkı benzer. 3: Bir erkek adı — Kendini akıllı sanan. 4: Farsça, su — Dördüncü Murad'a verdiği layihasıyla meşhur olan eski bir savaş ve kalem adamı. 5: Hilafı hakikat beyan — Elbisenin boyna gelen kısmı. 6: Sakat — Bir tanecik. 7: Yıl — Kısa zaman. 8: Seciye — Açıklamalar. 9: Farsçada kadının çoğulu — Alan. 10: Yemek — Sultan Hamid'in hal'inden sonra oturtulduğu şehir. 11: Bir film veya piyesin davetlilere ilk gösterilişi — Tersi alfabenin ikinci harfi — Hayret ünlemi. 12: 12: Kasabın sattığı — Bir kadın adı. 13: İçki — Sıfat takısı. 14: Ekstra ekstra — Yerinme. 15: Kalbin pompaladığı — İnsanın yapılış özelliği.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	M	E	M	A	L	İ	K	İ	Ş	A	H	A	N	E	■
2	A	Ğ	A	K	A	P	I	S	I	■	A	N	E	M	İ
3	B	E	Ş	İ	K	■	Ş	A	R	A	P	■	Z	İ	L
4	E	■	U	S	■	P	■	B	A	R	■	Ş	A	R	■
5	Y	A	K	■	G	E	B	E	■	İ	N	E	K	■	M
6	İ	B	A	D	E	T	■	T	A	Y	■	R	E	Z	E
7	N	E	■	E	V	E	T	■	M	E	Z	A	T	■	S
8	■	S	İ	N	E	K	■	K	A	T	A	R	■	M	E
9	F	■	S	İ	Z	■	T	A	N	■	Y	E	Ş	İ	L
10	A	T	■	Z	E	K	Â	T	■	M	İ	■	A	L	A

Geçen sayının halli:

Bu sıcak sevgi ile yardımlarınızı yarınlara ulaştırmak için...

Yarın da arayacak çocuğunuz bol sevgi ile yardımlarınızı. Gelecekte onu desteksiz bırakmamanın yollarını bugünden araştırmalısınız. Doğan Sigorta, bu amaçla sizi «Yatırım Sigortası» yapmıya davet ediyor.

YATIRIM SİGORTASI

Günde 10 liralık bir yatırımla
25 Yıl Sonra
209.800 Lira
veya Ömür Boyunca Yılda
19.017 Lira gelir.

Ayrıca
Her hayat poliçesinin gerektirdiği kaza, vefat veya borç alma gibi ek teminat

DOĞAN SİGORTA
Sizin Sigortanız

/II 2521

Yılın En Önemli Kitabı

Fotoğraflarla

ATATÜRK'ÜN HAYATI

(Doğumundan Ölümüne Kadar)

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 16.2.1972 tarih ve 10487 sayılı kararı ile ilgililere tavsiye edilmiştir.

Bu kitapta Atatürk'ün hayatını bir foto roman gibi takip edebilir ve hayatının her safhasına ait resimlere bir anda sahip olabilirsiniz. İlkokullara, ortaokullara, derneklere, müesseselere hediye edilebilecek en güzel kitap.

Hayat mecmuasının zengin Atatürk arşivinden
528 resim, 384 sayfa, renkli, sağlam bir cilt içinde.

Doğan Kardeş Yayınları Fiyatı 50 Lira Tevzi Yeri: Bateş